

**Το Πολύπλευρο Οπλισμένο Σκυρόδεμα:
Από <<Ευτελές Υλικό>> σε Υλικό Γλυπτικής Τέχνης
σε συμπράξεις αρχιτεκτονικής και τέχνης
στη μεταπολεμική Ελλάδα**

ΙΟΥΛΙΟΣ 2025
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΑΜΑΛΙΑ ΚΩΤΣΑΚΗ
ΦΟΙΤΗΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ-ΤΣΑΜΠΙΚΟΣ ΞΙΠΑΣ

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, κυρία Αμαλία Κωτσάκη για την διαρκή βοήθεια και υποστήριξη της στην εκπόνηση της ερευνητικής μου εργασίας
Ευχαριστώ επίσης τον κύριο Γιάννη Ασπρά, για την συνέντευξη μαζί του και την παραχώρηση χρήσιμων πληροφοριών για την παρούσα εργασία

Αφιερώνω αυτή την εργασία στην οικογένεια μου και στην Παναγιώτα μου για την υποστήριξη και την αγάπη που μου δίνουν

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός σελ. **9**

Αντικείμενο σελ. **9**

Βιβλιογραφική ανασκόπηση σελ. **10**

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Μέθοδος συλλογής στοιχείων σελ. **11**

Υπόθεση εργασίας σελ. **11**

Συγκρότηση εργασίας σελ. **17**

Ερευνητικά ερωτήματα σελ. **19**

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Α' ΜΕΡΟΣ - Γλυπτά έργα από οπλισμένο σκυρόδεμα σχεδιασμένα από αρχιτέκτονες

ΚΟΣΜΑΣ ΞΕΝΑΚΗΣ σελ. **22**

ΝΕΛΛΑ ΓΚΟΛΑΝΤΑ σελ. **45**

ΤΑΚΗΣ ΖΕΝΕΤΟΣ σελ. **65**

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΣΗΣ σελ. **71**

Β' ΜΕΡΟΣ - Γλυπτά έργα από οπλισμένο σκυρόδεμα σχεδιασμένα από καλλιτέχνες

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΜΑΚΟΛΑΣ σελ. **79**

ΘΑΝΑΣΗΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ σελ. **91**

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΡΑΛΗΣ σελ. **103**

ΠΑΡΙΣ ΠΡΕΚΑΣ σελ. **111**

ΤΑΚΗΣ ΠΑΡΛΑΒΑΝΤΖΑΣ σελ. **117**

ΦΙΛΟΛΑΟΣ ΤΛΟΥΠΑΣ σελ. **121**

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΣΠΡΑΣ σελ. **137**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

4. ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ σελ. **159**

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έντυπη σελ. **163**

Συνέντευξη σελ. **163**

Διπλωματικές εργασίες σελ. **164**

Πανεπιστημιακές διαλέξεις σελ. **165**

Άρθρα σε περιοδικά σελ. **165**

Διαδικτυακές Πηγές σελ. **166**

6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ σελ. **168**

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της πέραν του πεδίου της κατασκευής και της τεχνολογίας, χρήσης του οπλισμένου σκυροδέματος, ως υλικού γλυπτικής, ειδικότερα σε συνθέσεις ενταγμένες σε μεταπολεμικά ελληνικά αρχιτεκτονήματα.

Αντικείμενο της μελέτης είναι τα 65 γλυπτά μεγάλων διαστάσεων από οπλισμένο σκυρόδεμα ενταγμένα σε αρχιτεκτονήματα και δημόσιο χώρο. Έργα σχεδιασμένα είτε από έλληνες γλύπτες, όπως ο Δημήτρης Αρμακόλας, ο Θανάσης Εξαρχόπουλος, ο Γιάννης Μόραλης, ο Φιλόλαος Τλούπας και άλλοι, είτε από έλληνες αρχιτέκτονες, όπως ο Κοσμάς Ξενάκης, η Νέλλα Γκόλαντα, ο Τάκης Ζενέτος και ο Γιάννης Κούτσης. Τα έργα βρίσκονται κατα κύριο λόγο στον ελλαδικό χώρο, ωστόσο υπάρχουν και εκφράσεις στο εξωτερικό.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Το συγκεκριμένο θέμα που επιλέχθηκε έχει στοιχειωδώς μελετηθεί. Τα δημοσιεύματα που εντοπίστηκαν είναι περισσότερο ενταγμένα σε μελέτες έργου Ελλήνων αρχιτεκτόνων η καλλιτεχνών

Ενδεικτικά:

- Κοσμάς Ξενάκης, «Αρχιτεκτονική και γλυπτική. Μερικές σκέψεις», περ. *θέματα εσωτερικού χώρου*, τεύχ. 1
- Μοσχονάς Σπύρος, *Κοσμάς Ξενάκης 1925-1984*, εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2015

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

2α. Η μέθοδος συλλογής στοιχείων της εργασίας είναι βιβλιογραφική, διαδικτυακή και συνέντευξεις

2β. Υπόθεση εργασίας:

Σύμφωνα με έρευνες των αρχαιολόγων έχει προκύψει ότι από τα αρχαία χρόνια οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν κάποια υλικά για τη δημιουργία διαφόρων κατασκευών, που συγγενεύουν με το σκυρόδεμα που χρησιμοποιούμε σήμερα. Αιγύπτιοι, Ρωμαίοι, Έλληνες, Κινέζοι, Βαβυλώνιοι, Ασσύριοι και άλλοι λαοί κατασκεύαζαν πλίνθους από λάσπη και άχυρα, ενώ χρησιμοποιούσαν και γυψοκονιάματα και ασβεστοκονιάματα. Στα 27 μ.Χ., ο Βιτρούβιος γράφει και συγγράμματα τα οποία αναφέρονται στο σκυρόδεμα και τις ιδιότητες του ως δομικό υλικό. Η πρώτη αναφορά στην χρήση σιδηρού οπλισμού μέσα σε τσιμεντοκονιάματα γίνεται το 1818, όταν ο βρετανός μηχανικός Ralph Dodd, αποκτά δίπλωμα ευρεσιτεχνίας για την προσθήκη ράβδων σφυρήλατου σιδήρου στο σκυρόδεμα. Το 1836 άρχισαν να λαμβάνουν χώρα οι πρώτες αυστηρές και συστηματικές δοκιμές θλίψης και εφελκυσμού για το σκυρόδεμα στη Γερμανία. Άξια αναφοράς, λόγω του συσχετισμού με το θέμα της εργασίας, είναι η δουλειά του G. A. Frey, από το Σικάγο, ο οποίος το 1868 παράγει με βιομηχανικό τρόπο τσιμεντόλιθους με ενσωματωμένα διακοσμητικά στοιχεία, ώστε να μπορούν να αντικαθίσταται με εύκολο και οικονομικό τρόπο οι σημαντικά ακριβότεροι λαξευτοί λίθοι.[1] Στο ενδιαμέσο διάστημα πολλές εκφράσεις καλλιτεχνικές και δομικές εφαρμογές κάνουν την εμφάνισή τους. Μία ενδιαφέρουσα κατασκευή από μπετόν με κάποιου τύπου οπλισμό είναι η κατασκευή τεράστιων διαστάσεων κήπων και πάρκων στη Γαλλία, όπου ρυάκια, καταρράχτες και βράχοι είναι κατασκευασμένα από σκυρόδεμα.[2]

Το 1892, ο Francois Hennebique κατάφερε να τελειοποιήσει την μελέτη οπλισμού σκυροδέματος, δηλαδή βάσει μελέτης ανακάλυψε την βέλτιστη δυνατή τοποθέτηση των ράβδων οπλισμού μέσα στο μείγμα του σκυροδέματος. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Hennebique θεωρείται και ο επίσημος εφευρέτης του οπλισμένου σκυροδέματος. Την δεδομένη χρονική στιγμή, αυτή η ανακάλυψη βοήθησε σε τεράστιο βαθμό την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής, διότι πλέον οι μορφές του μοντέρνου, βασισμένες στις ιδέες και τον τρόπο ζωής της νεωτερικότητας, μπορούν να πραγματοποιηθούν.

[1] Αναγνωστόπουλος Π., 2010

[2] Κωτσάκη Α., διάλεξη <<το αθέατο Παρίσι>> στο Πνευματικό Κέντρο Χανίων

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Η ελεύθερη κάτοψη με τους μεγάλους ενιαίους χώρους, μπορούν πλέον να κατασκευαστούν εύκολα στο εργοτάξιο. Τα πρώτα έργα από σκυρόδεμα αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους τα επόμενα χρόνια. Η εκκλησία του Anatole de Baudot στο Παρίσι άρχισε το 1897 και ολοκληρώθηκε το 1904, ενώ το κτίριο κατοικιών του Auguste Perret και πάλι στο Παρίσι ολοκληρώνεται λίγο νωρίτερα, μέσα στο 1903. Αυτά τα δύο κτίρια αποτελούν έκτοτε τα πρώτα κτίρια από σκυρόδεμα με παγκόσμιο αντίκτυπο.[3] Η πολυκατοικία του Auguste Perret ξεσήκωσε μάλιστα αντιδράσεις διότι φαινόταν ο σκελετός, δηλαδή ο φέρων οργανισμός του κτιρίου, στην όψη του. Ο αμερικάνος κριτικός Arthur C. David, έγραψε το 1908, ότι αυτό το κτίριο έχει ενδιαφέρον ως πείραμα έντιμου χειρισμού ενός νέου υλικού, αλλά κανένα αρχιτεκτονικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον, διότι ο αρχιτέκτονας δεν κατέβαλε καμία προσπάθεια να του προσδώσει κάποια ευχάριστη εντύπωση.[4] Προφανώς ο Arthur C. David εδώ αναφέρεται σε κάποιου τύπου διάκοσμο, όπως συνηθιζόταν έως τότε. Η άποψη του πιθανόν να ήταν διαφορετική λίγα χρόνια μετά, όταν η δομή του κτιρίου από σκυρόδεμα, θα αποτελούσε ταυτόχρονα και ένα έργο καθαρής γλυπτικής τέχνης. Από τότε, το σκυρόδεμα θα αρχίσει να εμφανίζεται σταδιακά όλο και περισσότερο ως βασικό δομικό υλικό και μάλιστα μετά τους παγκόσμιους πολέμους, για την λιτή και γρήγορη κάλυψη βασικών αναγκών στέγασης, θα εδραιωθεί και θα χρησιμοποιηθεί κατά κόρον. Δεν θα αργήσουν να έρθουν λοιπόν και οι πρώτοι πειραματισμοί από γλύπτες και άλλους καλλιτέχνες στα μέσα του εικοστού αιώνα, ώστε να δώσουν στο σκυρόδεμα μια καλλιτεχνική φύση διακοσμητικού χαρακτήρα. Οι ζωγράφοι και οι χαράκτες θα το χρησιμοποιήσουν σαν καμβά για τις μελέτες τους, ενώ οι γλύπτες θα μελετήσουν τους οπλισμούς, την σύνθεση και τις ιδιότητες του υλικού ώστε να καταφέρουν να εντάξουν στην σύνθεση ένα γλυπτό κατευθείαν από την χύτευση του σκυροδέματος.

[3] Κωτσάκη Α., διάλεξη στο Πολυτεχνείο Κρήτης

[4] Cohen J-L, σελ. 47

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Από τις αρχές του εικοστού αιώνα με τις ιδέες του μοντέρνου κινήματος να επικρατούν από την εποχή πρό του πολέμου, το οπλισμένο σκυρόδεμα αποτελούσε και την πρώτη επιλογή υλικού δόμησης, γεγονός που συνέχισε να ισχύει και μετά το τέλος του πολέμου. Σε άρθρο της διατριβής του ο Fr. Loye, παρατηρεί πως στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές μεσογειακές χώρες, ο χαρακτήρας της αρχιτεκτονικής οφείλεται στα κατασκευαστικά υλικά και λέει χαρακτηριστικά ότι αυτός ο χαρακτήρας δεν αποτελεί μεσογειακή αρχιτεκτονική, αλλά αρχιτεκτονική <<του μπετόν>>. Πολλές φορές πρόχειρες κατασκευές με πλήθος από κακοτεχνίες που τελικά κρύβονταν κάτω από επιχρίσματα ή άλλες επενδύσεις. Αργότερα που επικράτησαν νέες αισθητικές αντιλήψεις, όπως το <<γυμνό μπετόν>> και τα ελεύθερα υποστυλώματα, εμφανίστηκαν και νέες πιο ακριβείς μέθοδοι κατασκευής.[5] Στη νεοελληνική αρχιτεκτονική λοιπόν και ιδιαίτερα μεταπολεμικά, η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος είναι εκτενής και χρησιμοποιείται για κάθε είδους δομική δραστηριότητα. Ο Φέρων Οργανισμός του κτιρίου κατασκευάζεται εξ' ολοκλήρου από οπλισμένο σκυρόδεμα και τα υποστυλώματα αφήνονται ελεύθερα είτε έξω από το κτίριο (εσοχές και εξοχές) είτε στο εσωτερικό του.[6] Πέραν από την άμεση λύση του στεγαστικού ζητήματος που προέκυψε μετά το τέλος του 'B Παγκοσμίου Πολέμου στην οποία σαφώς και συνέβαλε το μπετόν λόγω των ιδιοτήτων του, η αρχιτεκτονική διαδικασία φαίνεται να πραγματοποιείται από εργολάβους αντί από αρχιτέκτονες, με τη μέθοδο της αντιπαροχής, που λόγω του χαμηλού κόστους των πρώτων υλών επιλέγεται και πάλι το σκυρόδεμα ως υλικό δόμησης.[7] Όπως θα δούμε και στην πορεία, πολλές περιοχές της Αθήνας που συγκέντρωναν υψηλότερα εισοδήματα όπως ο Άλιμος, η Κηφισιά, η Εκάλη κ.α εξελίχθηκαν με αντιπαροχή πολυκατοικιών, οι μονοκατοικίες ελαχιστοποιήθηκαν και οι περιοχές εντάχθηκαν στο σχέδιο πόλης της Αθήνας.[8] Επιπλέον το μπετόν έχει τη δυνατότητα να λάβει εύκολα τη μορφή που επιθυμεί ο εκάστοτε ενδιαφερόμενος, με την βοήθεια ενός απλού καλουπιού. Φυσικά και οι μεγάλες αντοχές του οπλισμένου σκυροδέματος στις καιρικές συνθήκες το κατέστησαν μονόδρομο για τις εργολαβικές δραστηριότητες. Βλέποντας τον κλάδο της οικοδομής να ανθίζει την συγκεκριμένη εποχή στην Ελλάδα, πολλοί επιχειρηματίες ίδρυσαν κατασκευαστικές εταιρείες, που αναλάμβαναν έργα με σκοπό την γρήγορη αποπεράτωση τους και την μέγιστη κερδοσκοπία. Η αλλαγή των οικοδομικών κανονισμών με την αύξηση του συντελεστή δόμησης και την αύξηση του επιτρεπτού ύψους, για πολλούς ήταν ευκαιρία πλουτισμού. Το πανωσήκωμα ήταν η πιο εύκολη λύση και μπορούσε να επιτευχθεί άριστα με τη χρήση οπλισμένου σκυροδέματος.[9]

[5] Φιλιππίδης, σελ. 268-269

[6] Φιλιππίδης, σελ. 230

[7] Σακκάς, σελ. 10

[8] Φιλιππίδης, σελ. 383

[9] Φιλιππίδης, σελ. 312

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Για άλλη μια φορά φαίνεται το μπετόν με τις ιδιότητες του να λύνει τα χέρια σε τέτοιου είδους εταιρείες και ακόμα περισσότερες πολυκατοικίες να οικοδομούνται στα αστικά κέντρα και όχι μόνο.[10]

Όπως παρατηρούμε το μπετόν για πολλούς λόγους <<αγαπήθηκε>> από την ελληνική κοινωνία ξεκινώντας σταδιακά από την εποχή πρό του 'Β Παγκοσμίου Πολέμου και έκτοτε αποτελεί την πρώτη επιλογή κατασκευαστικού υλικού. Συχνά ωστόσο ξεπερνά τις τεχνολογικές και δομικές ιδιότητες του και μέσα από τον κατάλληλο χειρισμό του τεχνίτη να εκφράσει χωρικά την γλυπτική του δυνατότητα. Ο Π. Μιχελής αναφέρει στο βιβλίο του <<Η αισθητική της Αρχιτεκτονικής του Μπετόν Αρμέ>>, πως το υλικό είναι μέσο και στο χέρι ενός καλού αρχιτέκτονα μπορεί κάλλιστα να αποδώσει, αρκεί να έχει ο αρχιτέκτονας κάτι να δώσει. Συμπληρώνει μάλιστα λέγοντας πως ακόμα και σαν ευτελές υλικό που είναι το μπετόν συγκριτικά λόγου χάριν με το μάρμαρο, μπορεί να δώσει αριστουργήματα ανάλογα με το χέρι που το επεξεργάζεται. Το συγκρίνει μάλιστα με τους οπτόπλινθους, οι οποίοι στα χέρια των βυζαντινών μαστόρων απέδωσαν επίσης αριστουργήματα.[11]

Η περίοδος που μελετάται στην παρούσα εργασία ταυτίζεται χρονικά με τα πρώτα χρόνια μετά το τέλος του 'Β Παγκοσμίου Πολέμου. Μια εποχή με αρκετές πληγές από τον πόλεμο, αλλά με βλέψεις ανάπτυξης στο κοντινό μέλλον, δηλαδή εύφορο έδαφος για δημιουργία αρχιτεκτονικού και καλλιτεχνικού έργου.[12]

Η καθημερινότητα στην Ελλάδα, κυρίως από το '60 και μετά, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από μία θετική αναστάτωση και κινητικότητα. Πολιτικά και κοινωνικά το σκηνικό ανατρέπεται διαρκώς, συνεχώς αλλάζουν νοοτροπία, ήθη και έθιμα, ωστόσο πνέει ένα αίσθημα γοητείας και αισιοδοξίας για το μέλλον.[13] Στον ευρωπαϊκό χώρο, το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα αποδείχθηκε περίοδος ακμής. Ο κόσμος σιγά σιγά επέστρεφε σε ασφαλείς ρυθμούς διαβίωσης, ενώ οι οικονομίες των χωρών αυτών άρχισαν να ανακάμπτουν, ως ακόλουθο της ραγδαίας ανάπτυξης της διαφήμισης και των μέσων ενημέρωσης.[14] Επιστρέφοντας στον ελλαδικό χώρο και συγκεκριμένα στην πρωτεύουσα Αθήνα, την δεκαετία του '60 η ανάπτυξη της οικοδομής <<τρέχει>> με ξέφρενους ρυθμούς και ανοικοδομούνται πολυκατοικίες για μαζική κατοίκηση από αρχιτέκτονες, αλλά και πολλές από πολιτικούς μηχανικούς με την μέθοδο της αντιπαροχής, που προαναφέρθηκε.

[10] Φιλιππίδης, σελ. 310

[11] Μιχελής, σελ. 17

[12] [file:///C:/Users/kxipa/Downloads/215-242_C_GYM_KEF%2011.pdf]

[13] <https://www.athensvoice.gr/life/life-in-athens/636214/60-prin-60-hronia/>

[14] [file:///C:/Users/kxipa/Downloads/215-242_C_GYM_KEF%2011.pdf]

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Μερικοί αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι είχαν προβλέψει ότι επέρχεται σιγά σιγά η πολεοδομική ασφυξία, διότι παρατηρούσαν τους γοργούς ρυθμούς οικοδομικής ανάπτυξης, ωστόσο οι αλλαγές στους πολεοδομικούς κανονισμούς, όπως η αύξηση του οικοδομικού συντελεστή ήταν αυτές που γεννούσαν ανησυχίες για τους πιο εγκρατείς. Τα αποτελέσματα των εν λόγω ενεργειών είναι αυτά που έχουν διαμορφώσει και την σημερινή εικόνα κυρίως της πρωτεύουσας της χώρας μας, αλλά και των υπόλοιπων σχετικά μεγάλων πόλεων. Ήταν η εποχή που γέννησε τον τύπο της ελληνικής πολυκατοικίας, η οποία την εποχή εκείνη διαμόρφωνε δεδομένα τον διαχωρισμό των κοινωνικών τάξεων.[15]

Οι οικονομικά ισχυρότεροι καταλάμβαναν τους υψηλότερους ορόφους και τα ρετιρέ, τα οποία είχαν και την ευνοϊκότερη θέα στην πόλη. Η μεσαία οικονομικά τάξη κατατασσόταν στους μεσαίους ορόφους και χαμηλότερα διέμεναν οι οικονομικά ασθενέστεροι συγκριτικά με τους πάνω. Η ελληνική πολυκατοικία της δεκαετίας του '60 όμως, τις περισσότερες φορές ενσωμάτωνε έργα καλλιτεχνικά κυρίως στις εισόδους ή σε κάποια εξωτερική επιφάνεια, τα οποία βέβαια στόχευαν στην ευρύτερη διακόσμηση της πολυκατοικίας χωρίς να <<κοιτούν>> οικονομικά στρώματα.[16]

Πολλές φορές οι αρχιτεκτονικές συμπράξεις με την τέχνη επιδιόχθηκαν από τους ίδιους τους αρχιτέκτονες των ελληνικών πολυκατοικιών όπως αποκαλύπτει ο αρχιτέκτονας και καθηγητής αρχιτεκτονικής σχολής στο Πανεπιστήμιο Θράκης, Πάνος Εξαρχόπουλος, γιος του καλλιτέχνη Θανάση Εξαρχόπουλου, ο οποίος διηγείται την ιστορία προσέγγισης του πατέρα του από τον αρχιτέκτονα Σάββα Κουρούκλη για τις καλλιτεχνικές παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας στην Αθηναϊκή Πολυκατοικία.[17]

Άλλες φορές βέβαια οι ιδιοκτήτες μονοκατοικιών ή εξοχικών κατοικιών ζητούσαν την κατασκευή ιδιωτικών έργων τέχνης από καλλιτέχνες για να κοσμήσουν τον προσωπικό τους χώρο διαμονής. Εξωτερικές επιφάνειες, εσωτερικοί τοίχοι ή τοποθετημένα γλυπτά στις πίσω αυλές κατοικιών παρατηρούνται σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960. Σχεδόν πάντα αυτές οι περιπτώσεις αναφέρονται σε οικονομικά ευκατάστατες οικογένειες και γι' αυτό συναντάμε τέτοια παραδείγματα τεχνών σε περιοχές με πιο πολυτελείς κατοικίες όπως είναι η Εκάλη και η Φιλοθέη.

[15]<https://www.athensvoice.gr/life/life-in-athens/636214/60-prin-60-hronia/>

[16] Λυκούρης Μ., σελ 28

[17]εκπομπή <<Αστικό Τοπίο>>, κανάλι της Βουλής
<https://www.youtube.com/watch?v=vRkfalgSqeM>

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Λιγότερες αλλά εντυπωσιακές είναι οι φορές που συναντάμε έργα τέχνης σε βιομηχανίες, νοσοκομεία και καταστήματα, ωστόσο αυτές οι περιπτώσεις είναι συχνά μεγαλύτερης κλίμακας με αποτέλεσμα να είναι και αναμφισβήτητα μνημειακές. Συνοψίζοντας, τα βασικότερα χαρακτηριστικά που οδήγησαν στην έκρηξη καλλιτεχνικής δραστηριότητας στην υπό μελέτη εποχή είναι πρωτίστως η οικονομική άνθηση και δευτερευόντως η ανάγκη του ανθρώπου να αφήσει πίσω τις άσχημες συνθήκες του πολέμου και να εκφράσει την προσμένουσα ευημερία. Ταυτόχρονα οι ιδέες της Νεωτερικότητας γίνονται ευρέως γνωστές με το Μοντέρνο Κίνημα και εκφράζονται μέσω των τεχνών και της αρχιτεκτονικής σε δημόσιο και ιδιωτικό χώρο.

Όπως αναφέρει ο Πάνος Εξαρχόπουλος, αρχιτέκτονας και καθηγητής αρχιτεκτονικής, το πρώτο έργο μεγάλων διαστάσεων που κοσμεί αρχιτεκτόνημα είναι αυτό του Γιάννη Μόραλη στο ξενοδοχείο Χίλτον, ωστόσο αυτό δεν ήταν κατασκευασμένο από σκυρόδεμα, αλλά από γιαννιώτικο μάρμαρο και γύψο. Οι πρώτες εκφράσεις από σκυρόδεμα πιθανόν να ήταν αυτές του Κοσμά Ξενάκη, οι οποίες ξεκινάνε από το 1960, πάντοτε μιλώντας για τον ελληνικό χώρο.

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

2γ. Συγκρότηση εργασίας

Η παρούσα εργασία αποτελείται από δύο μέρη, ανάλογα με την ιδιότητα του δημιουργού του κάθε έργου. Το πρώτο (Α) μέρος αναφέρεται σε έργα τέχνης από σκυρόδεμα, κατασκευασμένα από αρχιτέκτονες και χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια:

- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα της Νέλλας Γκόλαντα
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Τάκη Ζενέτου
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Γιάννη Κούτση

Το δεύτερο (Β) μέρος αναφέρεται σε γλυπτά έργα τέχνης κατασκευασμένα από καλλιτέχνες και χωρίζεται σε επτά κεφάλαια:

- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Δημήτρη Αρμακόλα
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Θανάση Εξαρχόπουλου
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Γιάννη Μόραλη
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Πάρι Πρέκα
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Τάκη Παρλαβάντζα
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Φιλόλαου Τλούπα
- Τα γλυπτά από σκυρόδεμα του Γιάννη Ασπρά

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

Σε κάθε κεφάλαιο αναφέρονται τα έργα του εκάστοτε καλλιτέχνη, τα οποία απαντούν στο θέμα της εργασίας, ταξινομημένα αρχικά εντός Ελλάδος και στη συνέχεια στο εξωτερικό, με χρονολογική σειρά, συνοδευόμενα από φωτογραφικό υλικό για την καλύτερη κατανόηση τους.

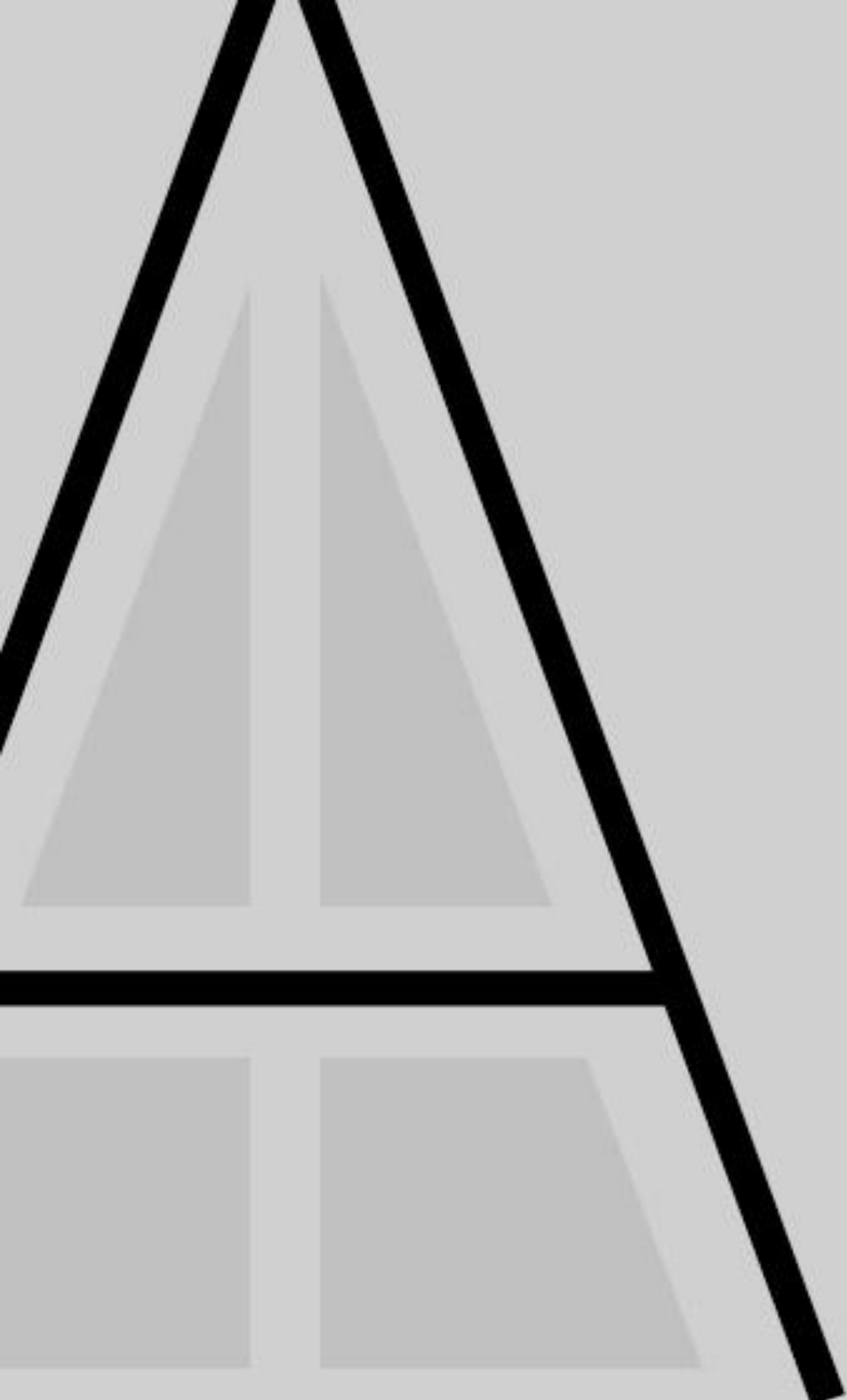
Οι συγκεκριμένοι αρχιτέκτονες επελέγησαν διότι το έργο τους απαντά με σαφήνεια στο ζήτημα περί αλληλεπίδρασης τέχνης και αρχιτεκτονικής και κάθε έργο ξεχωριστά παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον ως προς τη συνομιλία του με το αρχιτεκτόνημα το οποίο κοσμεί.

2. ΜΕΘΟΔΟΣ

2δ. Ερευνητικά ερωτήματα:

Η εργασία επιχειρεί να απαντήσει στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

1. Με γνώμονα τον μεγάλο αριθμό επιτοίχιων συνθέσεων, πώς ερμηνεύεται η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος ως υλικό γλυπτικής τέχνης στην μεταπολεμική Ελλάδα ;
2. Διαφοροποιείται η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος ανάλογα με την ιδιότητα του δημιουργού του ; Πώς αυτό ερμηνεύεται ;
3. Ποιά η σχέση των γλυπτικών συνθέσεων με την κατασκευή του κτιρίου ; Συνδιαλέγεται με την Φέρουσα Δομή ή έχει μόνο διακοσμητικό χαρακτήρα ;
4. Εντοπίζεται συγκέντρωση τέτοιων έργων σε συγκεκριμένες περιοχές ; και πώς αυτό ερμηνεύεται ;
5. Σε ποιους τύπους κτιρίων απαντώνται τέτοιου είδους συνθέσεις και πώς αυτό ερμηνεύεται ;

Γλυπτά έργα από οπλισμένο σκυρόδεμα
σχεδιασμένα από αρχιτέκτονες

ΜΕΡΟΣ

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Α

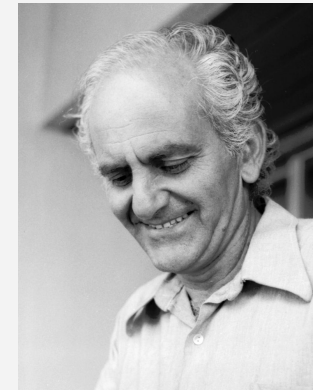
3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Α

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΑ ΞΕΝΑΚΗ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Ο Κοσμάς Ξενάκης, πολυπράγμων άνθρωπος, ασχολήθηκε με αρχιτεκτονική, πολεοδομία, γλυπτική και ζωγραφική. Πιθανότατα ο καλλιτέχνης με το πλουσιότερο έργο, που αφορά στον τομέα της μελέτης αυτής. Οι ευρύτερες σπουδές του πάνω στην αρχιτεκτονική και τα υλικά, σε συνδυασμό με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο που επικρατούσε την χρονική στιγμή που τις ολοκλήρωσε, ευνόησαν ώστε το έργο του να αφήσει ηχηρά το στίγμα του στην ιστορία των καλλιτεχνικών συνομιλιών με την αρχιτεκτονική.

Το πρώτο χρονικά γλυπτό έργο τέχνης από σκυρόδεμα που κατασκευάζει ο Κοσμάς Ξενάκης και εντάσσεται σε κτίριο, είναι ένα ανάγλυφο από λευκό μπετόν με διαστάσεις 2,6 μέτρα επί 6,6 μέτρα που φτιάχτηκε για να κοσμήσει το αίθριο μίας κατοικίας στην περιοχή της Φιλοθέης. Πρόκειται για την οικία Δώβη (Θησέως 68), στην οποία ο Ξενάκης δημιούργησε το γλυπτό καλουπώνοντας το πάνω στη φόρμα του τοίχου, με σκοπό να χυτευτούν μαζί και να αποτελέσουν ένα σώμα. Τα σχήματα και τα μοτίβα που σχεδίασε προέκυψαν από την μελέτη της κάτοψης της ίδιας της κατοικίας με βάση τις λειτουργίες και τις κινήσεις μέσα στο χώρο της.[19] Έτος κατασκευής του είναι το 1960.(εικόνες 1,2,3,4).

Ο Κοσμάς Ξενάκης ήταν αρχιτέκτονας, πολεοδόμος και καλλιτέχνης, ο οποίος γεννήθηκε στην Βραΐλα της Ρουμανίας το 1925 και συγκεκριμένα την 24η Φεβρουαρίου. Πέθανε στις 5 Φεβρουαρίου του 1984. Αποτελεί πολύ σημαντικό καλλιτέχνη της γενιάς του με ιδιαίτερα πλούσιο ιστορικό σπουδών. Ο προαναφερθείς είχε αποφοιτήσει από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο το 1948, στο οποίο σπούδαζε από το 1942. Την ίδια περίοδο αρχίζει να παρακολουθεί και μαθήματα στη σχολή καλών τεχνών, την οποία αφήνει έναν χρόνο αργότερα, για να σπουδάξει ζωγραφική δίπλα στον Γιάννη Τσαρούχη. Ακριβώς μετά την αποφοίτηση του, ξεκινά να εκθέτει το έργο του για δύο συνεχείς χρονιές, ενώ το 1954 λαμβάνει υποτροφία από την γαλλική κυβέρνηση και αναχωρεί για το Παρίσι με σκοπό την μελέτη νέων υλικών και τεχνικών κατασκευής στην οικοδομή. Στο Παρίσι εργάστηκε σε αρχιτεκτονικά γραφεία και εξέθεσε δικά του ζωγραφικά έργα, πριν επιστρέψει στην Αθήνα το 1956 και αρχίσει να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο γραφείο του Δοξιάδη. Για την επόμενη διετία έζησε στο Ιράκ για λογαριασμό του γραφείου Δοξιάδη.[18]

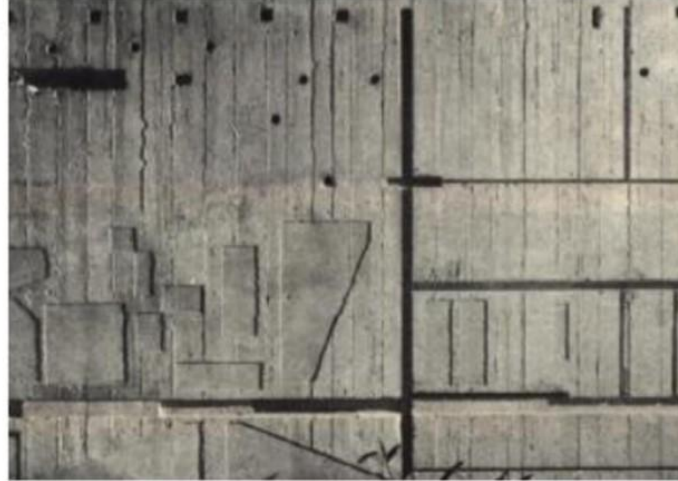
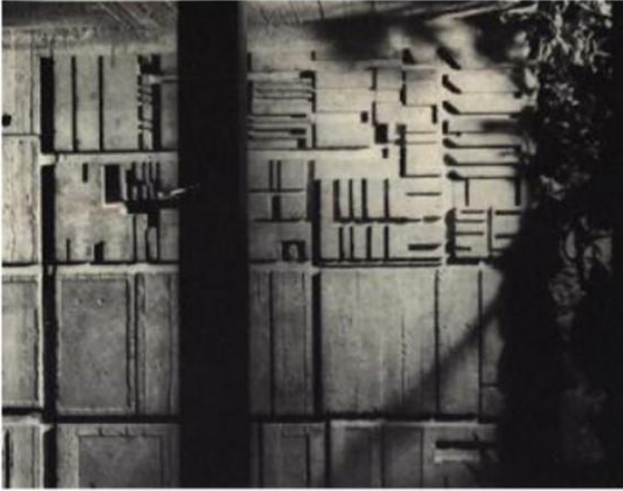
[18] Σπύρος Μοσχονάς, «Εργοβιογραφία Κοσμά Ξενάκη», στο: Γ. Χατζημικαήλης-Δ. Καψάλης (επιμ)

[19] περιοδικό <<Ζυγός>>, τεύχος ιιι-65, Απρίλιος 1965, σελ. 67

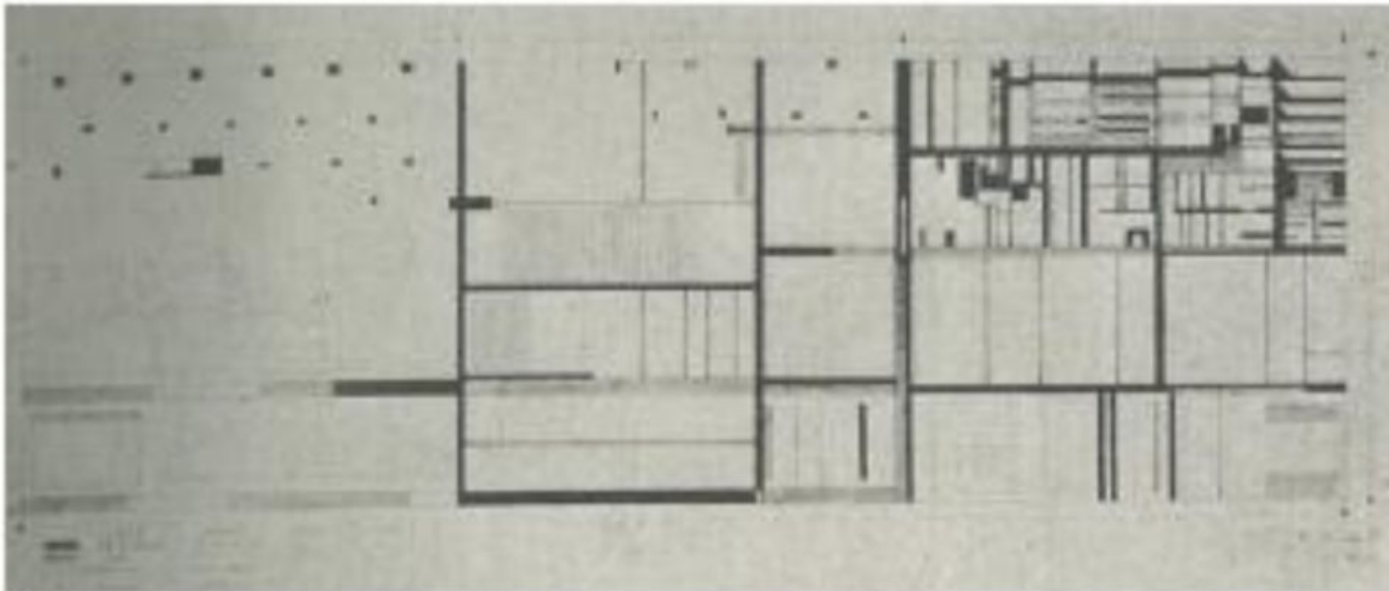

Μετά την επιστροφή του από το Ιράκ αρχίζει να ασχολείται περισσότερο με την γλυπτική. Το 1970 με νέα υποτροφία αναχωρεί για την Αμερική και δύο χρόνια αργότερα, αφού επέστρεψε από τις ΗΠΑ, φεύγει από το γραφείο Δοξιάδη και ασχολείται κατά κόρον με την μνημειακή γλυπτική και εκπονεί και αρχιτεκτονικές μελέτες. Όπως μαρτυρούν και οι σπουδές του ο Κοσμάς Ξενάκης ήταν πολύπλευρος και αυτό συνέχισε για όλη του την επαγγελματική καριέρα. Έχει αφήσει πίσω του μεγάλο αριθμό αρχιτεκτονικών, πολεοδομικών, ζωγραφικών, γλυπτικών και πολλών ακόμα ειδών καλλιτεχνικής φύσεως. Η σφαιρική του εκπαίδευση βρήκε τόπο με απόλυτη επιτυχία στο έργο του, που τον έκανε γνωστό τόσο εντός, όσο και εκτός συνόρων. Το 1984 παθαίνει ξαφνικό εγκεφαλικό επεισόδιο και πεθαίνει σε ηλικία 59 ετών.

εικόνα 1: Το γλυπτό από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην οικία Δώβη

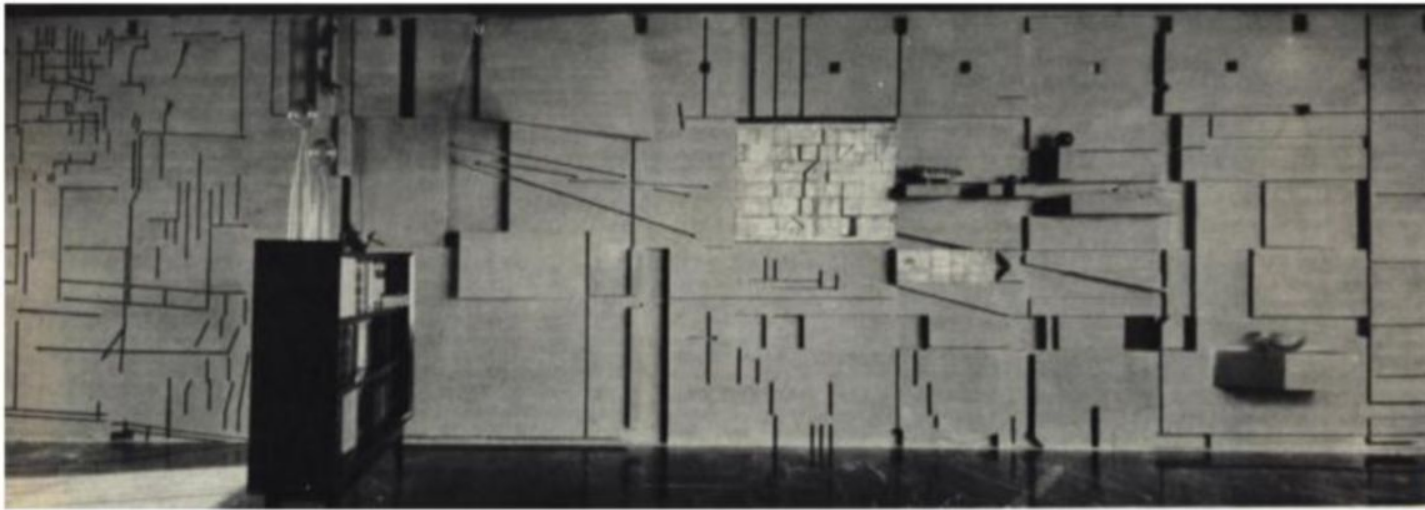

εικόνες 2, 3: Λεπτομέρειες του γλυπτού από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην οικία Δώβη

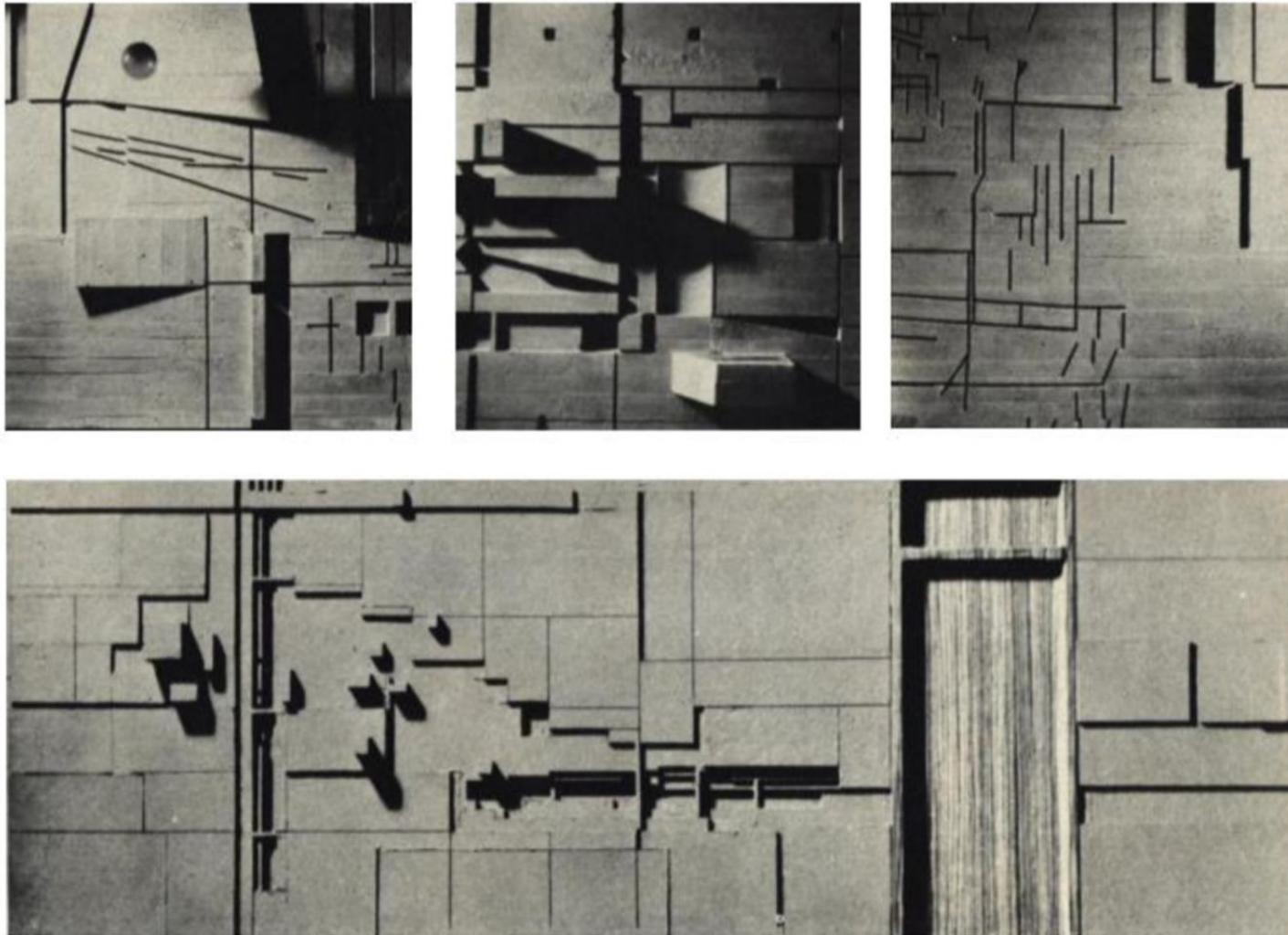
εικόνα 4: Σχέδιο για το γλυπτό από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην οικία Δώβη

Το παραπάνω γλυπτό ακολούθησε ένα επίσης μεγάλων διαστάσεων γλυπτό για εσωτερικό χώρο. Επρόκειτο για ένα γλυπτό από σκυρόδεμα συνοδευόμενο από κάποιες μικρές λεπτομέρειες από αλουμίνιο. Το τελευταίο τοποθετείται χωρικά στην Αθήνα και πιο συγκεκριμένα στην κατοικία του Κλέωνος Κραντονέλλη (αρχιτέκτων: Κλέων Κραντονέλλης, οδός Αφροδίτης 7 στην Πλάκα, 1962-1963) ως διακοσμητική σύνθεση στο καθιστικό. Ο ένας τοίχος του καθιστικού γίνεται όλος ανάγλυφος με γεωμετρικά σχήματα, χαράξεις κάθετες, οριζόντιες και μερικές διαγώνιες, εσοχές και εξοχές.[20] Έτος κατασκευής του είναι το 1962.(εικόνες 5,6,7,8,9).

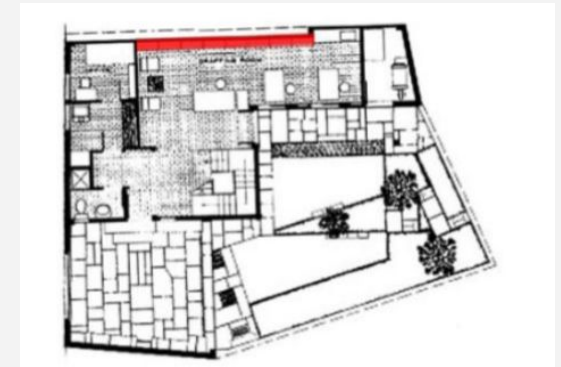

εικόνα 5: Το γλυπτό από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην οικία Κραντονέλλη

[20]Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 44

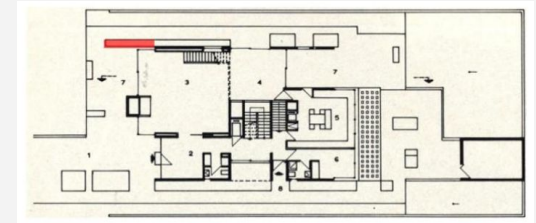
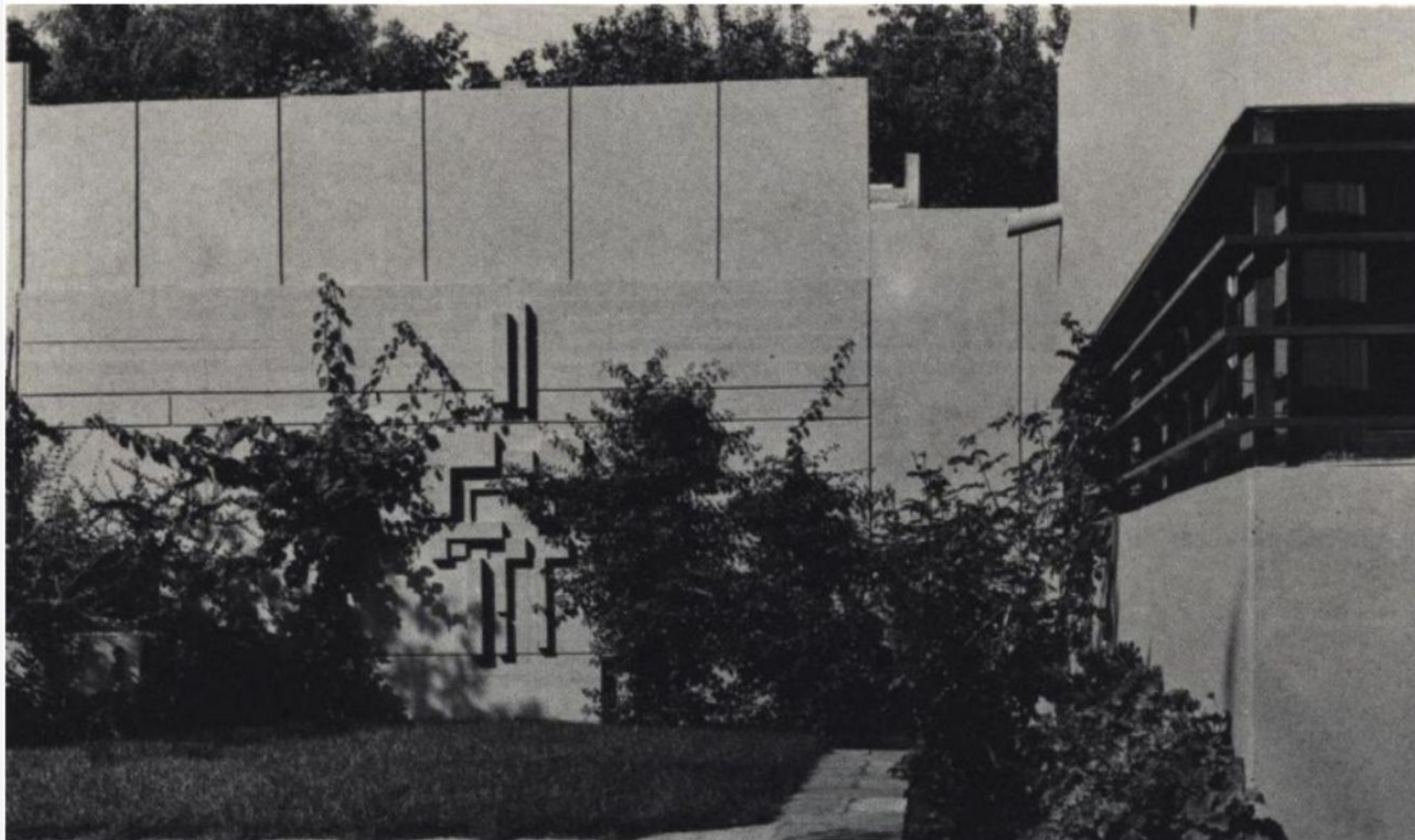
εικόνες 6, 7, 8, 9: Λεπτομέρειες του γλυπτού από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην οικία Κραντονέλλη

Η θέση του έργου στο καθιστικό της κατοικίας
εικόνα:

http://www.culture2000.tcc.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B85_t.html και Γρηγορίου σελ. 45

Το επόμενο γλυπτό από μπετόν που έφτιαξε ο Κοσμάς Ξενάκης έρχεται αρκετά αργότερα, το 1970, αφότου όμως ο καλλιτέχνης είχε κατασκευάσει διαφορετικά γλυπτά από μάρμαρο και πολυεστέρα. Για άλλη μια φορά ο Ξενάκης υλοποιεί έργο γλυπτικής προοριζόμενο για την περιοχή της Φιλοθέης. Τοποθετήθηκε σε κήπο μονοκατοικίας (Γραφείο Α.Ν. Τομπάζη, αρχιτέκτων Γ. Παρασκευοπούλου, Καβακιώτη) και οι διαστάσεις αυτού ανέρχονταν σε 1,4 μέτρα επί 5,6 μέτρα. Ένας μαντρότοιχος, που θα μπορούσε να είναι εντελώς άχαρος και χωρίς κανένα ενδιαφέρον, γίνεται τελικά ένα ανάγλυφο, γεωμετρικό γλυπτό, που δίνει ζωντάνια σε όλη την πίσω αυλή της κατοικίας.[21] (εικόνα 10).

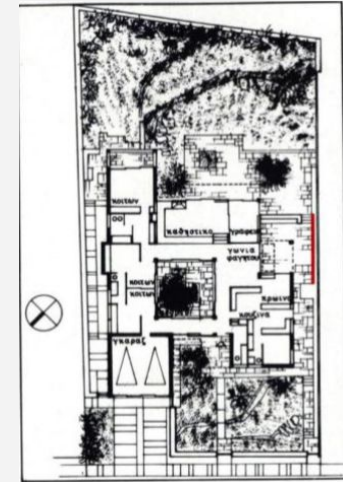
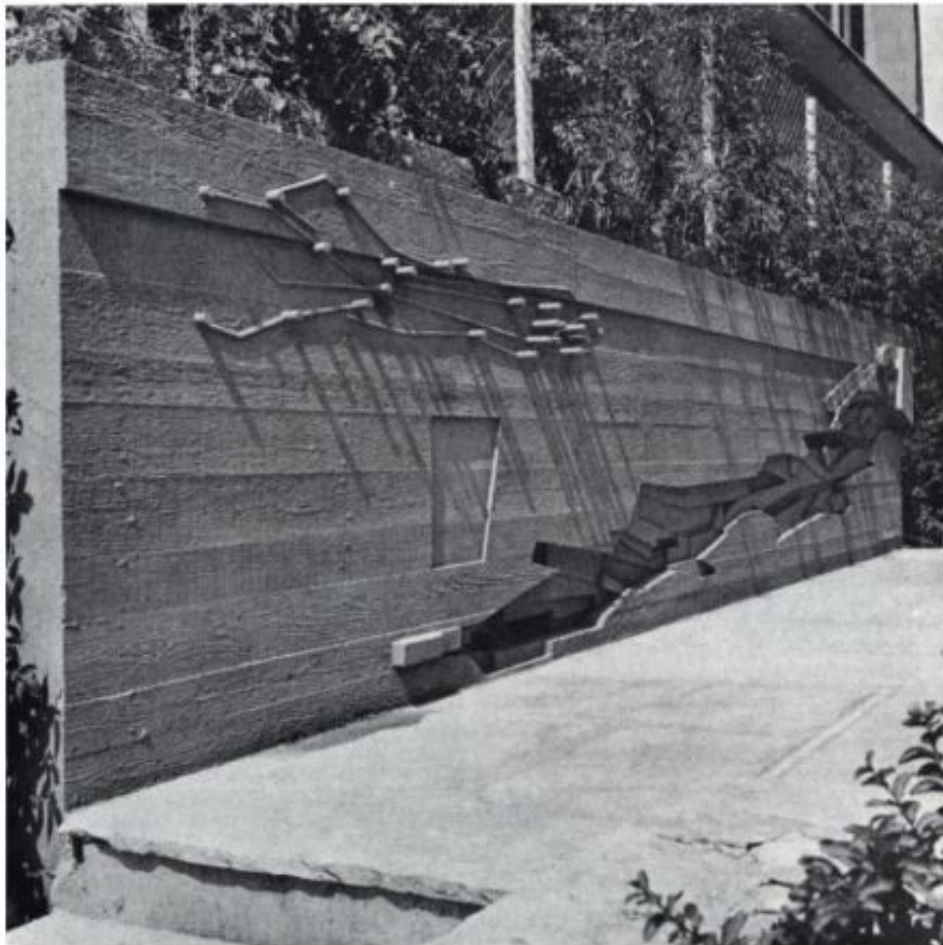

Η θέση του γλυπτού στην κάτοψη
εικόνα: Θέματα χώρου και τεχνών 6/1975 σελ. 82
και Γρηγορίου σελ. 49

εικόνα 10: Γλυπτός τοίχος από σκυρόδεμα από τον
Κοσμά Ξενάκη στην περιοχή της Φιλοθέης

[21]Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και
Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ.
49

Στο Ψυχικό, ο Κοσμάς Ξενάκης κλήθηκε να σχεδιάσει την περίφραξη μιας μονοκατοικίας (αρχιτέκτων: Σέβα Καρακώστα), όπου σχεδίασε έχοντας στο μυαλό του το ανάγλυφο της περιοχής. Επίσης δημιουργεί μικρούς όγκους και εξογκώματα, θέλοντας να μιμηθεί την μορφή του πετρόχτιστου τοίχου που περιέφραττε παλαιότερα την οικία. Σε μια λεπτομέρεια της σύνθεσης, ο Κοσμάς Ξενάκης δημιουργεί κάποιες νευρώσεις έχοντας μελετήσει την κατανομή των χώρων στην κάτοψη.[22] (εικόνα 11).

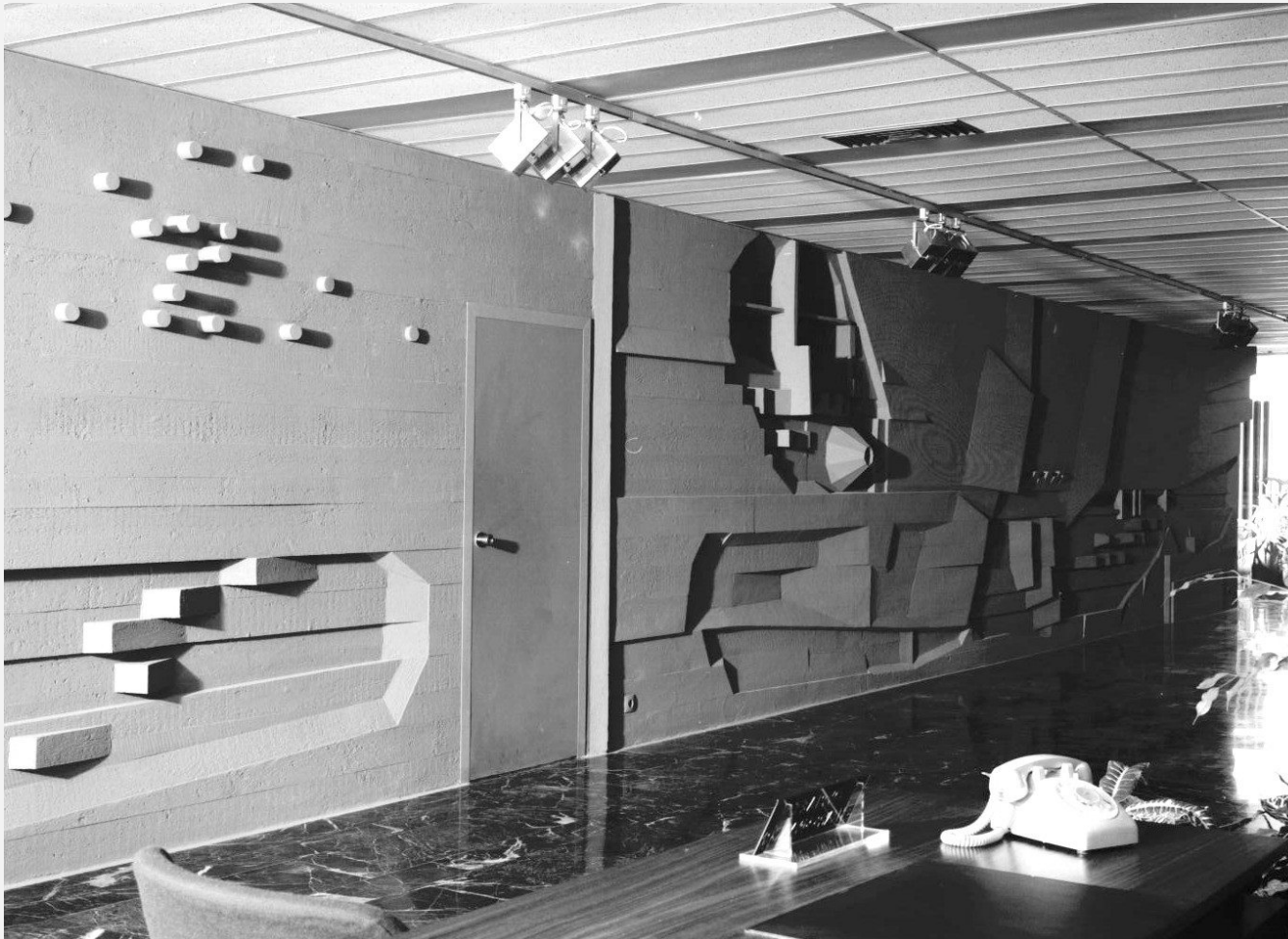

Η θέση του γλυπτού στην κάτοψη
εικόνα: Θέματα χώρου+τεχνών 4/1973 σελ. 21
και Γρηγορίου σελ. 49

εικόνα 11: Γλυπτός τοίχος από σκυρόδεμα από τον
Κοσμά Ξενάκη στην περιοχή του Ψυχικού

[22]Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και
Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ.
48

Προχωρώντας δύο χρόνια μετά, ο Κοσμάς Ξενάκης θα σχεδιάσει και θα υλοποιήσει ένα αρκετά μεγαλύτερο ανάγλυφο γλυπτό, οι διαστάσεις του οποίου αγγίζουν τα 2,7 μέτρα επί 22,5 μέτρα. Αποτελεί σύμπλεγμα ανάγλυφων επιφανειών για το εσωτερικό του κτιρίου της τράπεζας Πίστεως στον πύργο των Αθηνών.(εικόνες 12,13,14,15).

εικόνα 12: Γλυπτός τοίχος από σκυρόδεμα από τον Κοσμά Ξενάκη στο κτίριο της τράπεζας πίστεως στον πύργο των Αθηνών

εικόνες 13, 14: Ο γλυπτός τοίχος από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στο κτίριο της τράπεζας πίστεως στον πύργο των Αθηνών, με ψυχρό και θερμό φωτισμό αντίστοιχα

εικόνα 15: Γλυπτός τοίχος από σκυρόδεμα από τον Κοσμά Ξενάκη στο κτίριο της τράπεζας πίστεως στον πύργο των Αθηνών

Στο Καλαμάκι Αλίου αυτή τη φορά, πραγματοποιείται δια χειρός Κοσμά Ξενάκη, το 1973, μεγάλο ανάγλυφο από μπετόν που θα εμπλουτίσει και θα κοσμήσει την είσοδο της φαρμακοβιομηχανίας ΦΑΜΑΡ. Μνημειακής κλίμακας γλυπτό που αγγίζει τα 15 μέτρα σε μήκος και τα 4 μέτρα σε ύψος. Το βασικό μέρος του τοίχου είναι χυτευμένο μπετόν κατευθείαν στο καλούπι δημιουργίας του τοίχου, ενώ τα στοιχεία που εξέχουν ως πρόβολοι στο χώρο είναι προκατασκευασμένα στοιχεία από μπετόν σε ξεχωριστό καλούπι, τα οποία προστέθηκαν στο σύνολο ακριβώς μετά την χύτευση του πρώτου.[23] Ο νοτιοανατολικός του προσανατολισμός ήταν ιδανικός ώστε το φως να παιχνιδίζει με τη σκιά καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας.[24](εικόνες 16,17,18)

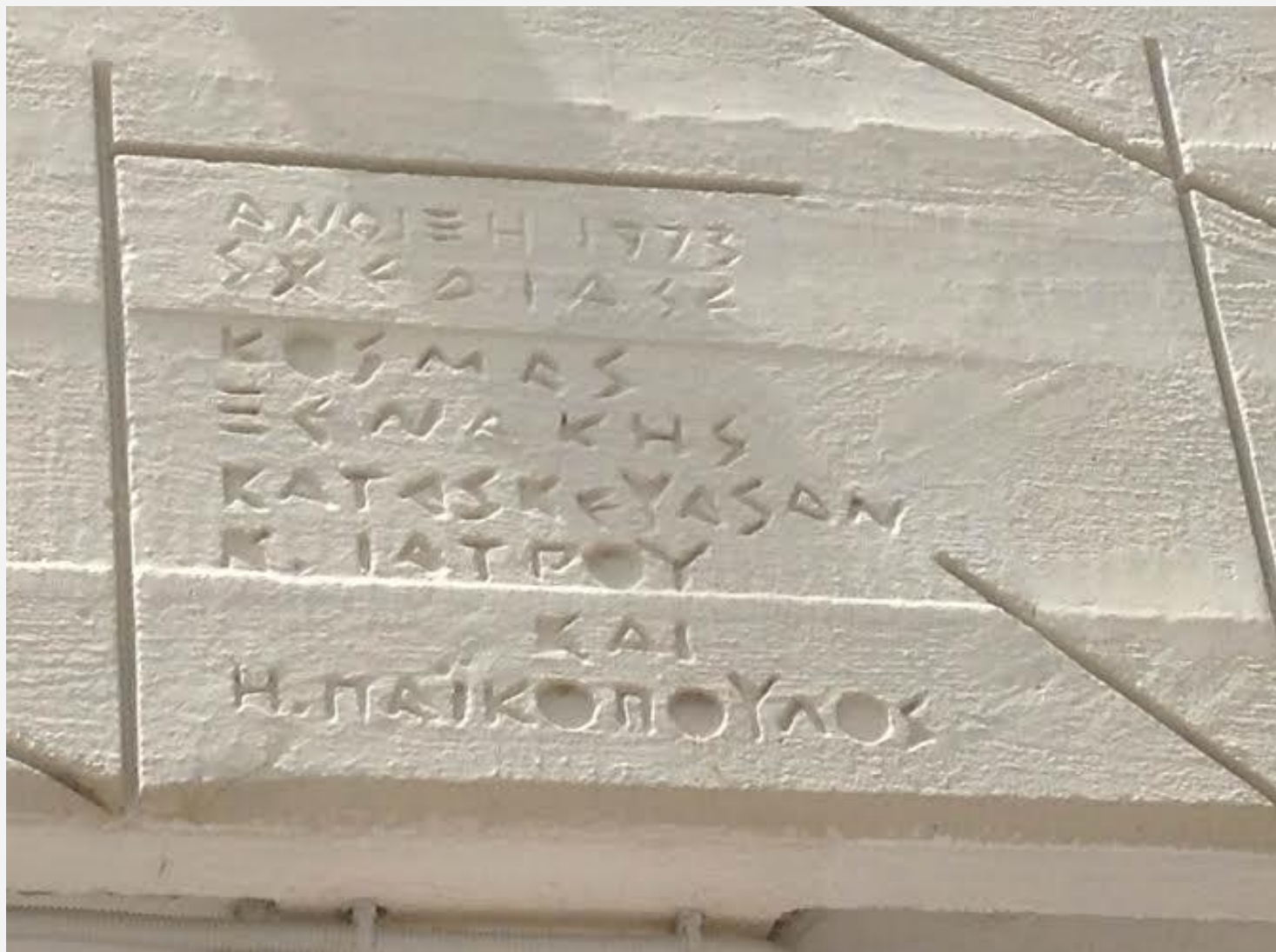
εικόνα 16: Το μνημειώδες γλυπτό από σκυρόδεμα στην κεντρική είσοδο της φαρμακοβιομηχανίας ΦΑΜΑΡ. Έργο του Κοσμά Ξενάκη

[23]<https://spyskrapbook.tumblr.com/post/181148417510/relief-for-famar-ano-kalamaki-athens-1974>

[24]Κανελλάκη, σελ. 69

εικόνα 17: Το μνημειώδες γλυπτό από σκυρόδεμα στην κεντρική είσοδο της φαρμακοβιομηχανίας ΦΑΜΑΡ, όπως διατηρείται σήμερα. Έργο του Κοσμά Ξενάκη

εικόνα 18: Λεπτομέρεια στο γλυπτό της εισόδου της
φαρμακοβιομηχανίας ΦΑΜΑΡ με ημερομηνία και
υπογραφή

Το 1976, σε διαμέρισμα στην Αθήνα δημιουργείται τοίχος από μπετόν με ανάγλυφη σύνθεση ίσου πλάτους και ύψους 3 μέτρων.

Το 1982, προσθέτει άλλο ένα ανάγλυφο γλυπτό από σκυρόδεμα στην συλλογή με αυτά που βρίσκονται σε δημόσιους χώρους. Πρόκειται για την μνημειακή σύνθεση με διαστάσεις 7 μέτρα επί 14 μέτρα στην είσοδο του μουσείου Βορρέ στην περιοχή της Παιανίας.(εικόνες 19, 20). Το συγκεκριμένο γλυπτό μεταφέρθηκε από τα σχέδια στο μπετόν με τη βοήθεια του Σταμάτη Θηραίου, όπως αναφέρεται στο περιοδικό αρχιτεκτονικής και τεχνών <<Ζυγός>>[25].

εικόνα 19: Ο γλυπτός τοίχος του Κοσμά Ξενάκη στο μουσείο Βορρέ στην Παιανία

[25] περιοδικό <<Ζυγός>>, τεύχος 52, Μάρτιος-Απρίλιος 1982, σελ. 36

εικόνα 20: Ο γλυπτός τοίχος σκυροδέματος του Κοσμά Ξενάκη στο μουσείο Βορρέ στην Παιανία

Το 1975 ο Κοσμάς Ξενάκης καλείται να σχεδιάσει κάτι πιο ιδιαίτερο. Μια γλυπτική σύνθεση στον τάφο του Κώστα Βάρναλη στο Α' νεκροταφείο Αθηνών. Στο ταφικό μνημείο υπάρχει χαραγμένο ένα κλαδί, πιθανότατα ελιάς, το οποίο συμβολίζει την ειρήνη. Βρίσκεται εκεί διότι ο έλληνας λογοτέχνης και ποιητής είχε βραβευτεί με το βραβείο ειρήνης Λένιν το 1959.[26] Εκτός από το κλαδί ελιάς υπάρχουν τρισδιάστατα και δισδιάστατα σχήματα όπως και ένας μεγαλύτερος όγκος, σαν ακανόνιστη πέτρα που έχει την επιγραφή <<Ειρήνη ειρήνη το βασίλειο της πανανθρώπινης φιλίας>>.(εικόνες 21,22,23,24,25).

εικόνα 21: Το γλυπτό από σκυρόδεμα ταφικό μνημείο του Κώστα Βάρναλη στο Α' νεκροταφείο Αθηνών

[26] Καρδαμίτση-Αδάμη, Μ.

εικόνα 22: Το γλυπτό από σκυρόδεμα ταφικό μνημείο του Κώστα Βάρναλη στο Α νεκροταφείο Αθηνών

εικόνες 23 , 24 , 25: Λεπτομέρειες από το γλυπτό από σκυρόδεμα ταφικό μνημείο του Κώστα Βάρναλη στο Ά νεκροταφείο Αθηνών

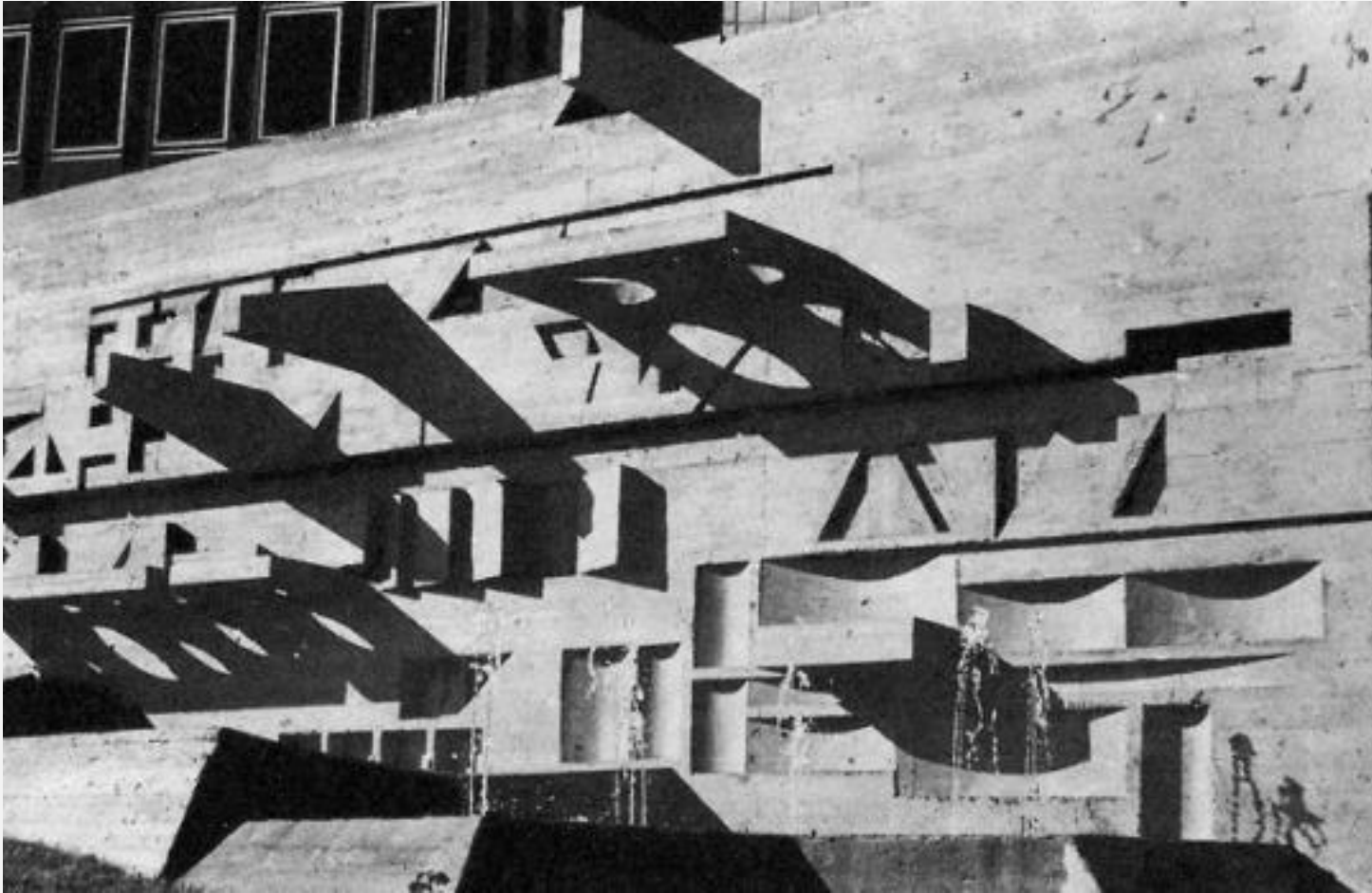
Γλυπτά από σκυρόδεμα στο εξωτερικό

Στον χώρο εκτός Ελλάδος, ένα παράδειγμα έργου γλυπτικής του Κοσμά Ξενάκη, συναντάται στην πρωτεύουσα της Ισπανίας, τη Μαδρίτη. Άλλη μια φαρμακοβιομηχανία (ABBOT) κοσμεί την είσοδο της με έργα του Ξενάκη. Το εν λόγω έργο είναι ιδιαιτέρως μνημειακό και αποτελεί το μεγαλύτερο σε διαστάσεις έργο της κατηγορίας. Με 40 μέτρα μήκος και 3 μέτρα ύψος αναδεικνύεται και το μεγαλύτερο τέτοιου είδους έργο κατασκευασμένο από τα χέρια του Κοσμά Ξενάκη. Το σύνολο του διαθέτει εκτός από ανάγλυφη επιφάνεια και μια σειρά από κρήνες. Οι πρόβολοι κατέχουν εξέχουσα θέση στο συγκεκριμένο έργο διότι είναι σημαντικά μεγαλύτεροι από άλλα έργα του με αποτέλεσμα το παιχνίδισμα φωτός και σκιάς να είναι πολύ έντονο. Σε αυτό συμβάλλουν και οι οπές τόσο στους πρόβλους όσο και στον κατακόρυφο τοίχο που δίνουν το επιθυμητό σχήμα στην σκιά. Επίσης το στοιχείο του ύδατος που εντάχθηκε στην σύνθεση ρέει με φυσικό τρόπο καθώς κατηφορίζει η σύνθεση μαζί με το φυσικό έδαφος στο οποίο εδράζεται. Στο συγκεκριμένο έργο του Ξενάκη είναι περισσότερο από κάθε άλλο εμφανές αυτό που αναφέρει η Ελένη Βακαλό στο βιβλίο <<Κριτική Εικαστικών Τεχνών>>, περί εννοιών του χώρου και της ύλης. Συνεχίζει λέγοντας πως οι προεξοχές και οι κοιλότητες δημιουργούν σχέση με το χώρο που βρίσκεται το έργο. <<Χτίζει>> όχι μόνο από όγκο, αλλά και όγκο φωτός και σκιάς. Ξεφεύγει δηλαδή από την έννοια του απλά αναγλύφου και περνάει αποφασιστικά στην έννοια του τρισδιάστατου.[27] Επιπλέον υπάρχουν και συντριβάνια δίπλα στα παγκάκια, που είναι επίσης κατασκευασμένα από σκυρόδεμα και αποτελούν μέρος της σύνθεσης.(εικόνες 26,27,28,29,30,31).

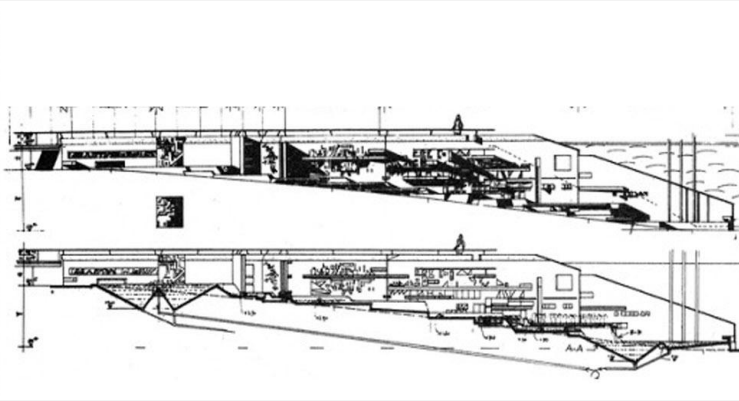
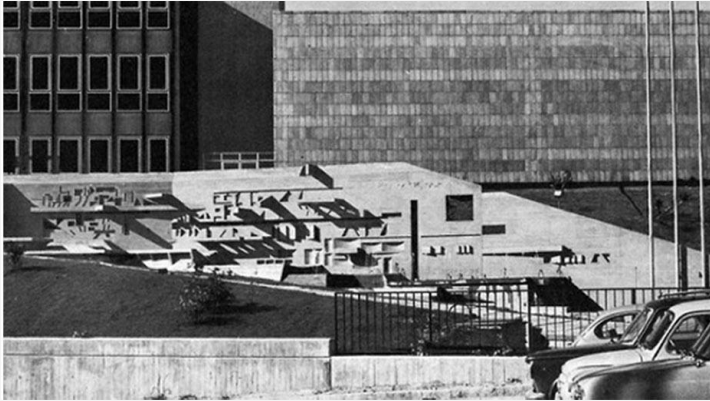
[27] Βακαλό, σελ. 252

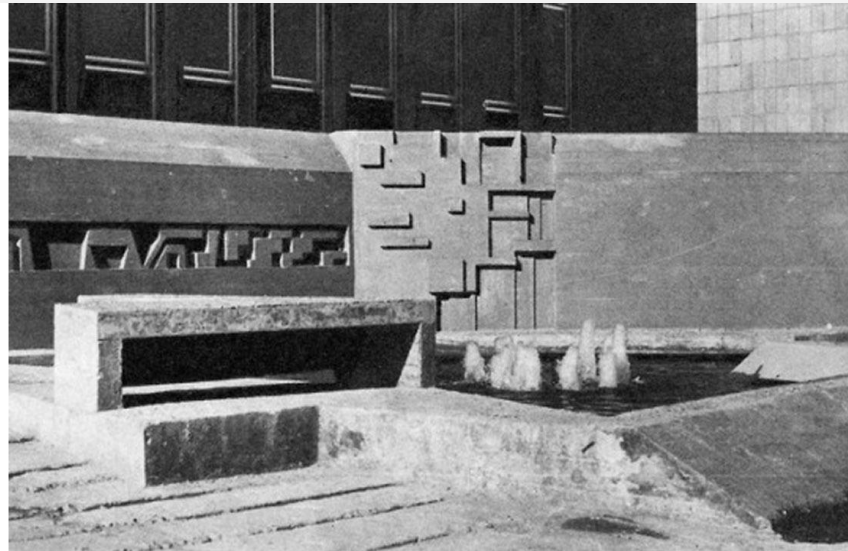
εικόνα 26: Το μνημειακό γλυπτό από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην Φαρμακοβιομηχανία ABBOT στη Μαδρίτη

εικόνα 27: Το μνημειακό γλυπτό από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην Φαρμακοβιομηχανία ABBOT στη Μαδριτη

εικόνες 28 , 29: Το μνημειακό γλυπτό από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην Φαρμακοβιομηχανία ABBOT στη Μαδριτη και τα αρχιτεκτονικά του σχέδια

εικόνες 30 , 31: Κρήνες, συντριβάνια και παγκάκια ενσωματωμένα στο μνημειακό γλυπτό από σκυρόδεμα του Κοσμά Ξενάκη στην Φαρμακοβιομηχανία ABBOT στη Μαδριτη

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Α

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Α

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΗΣ ΝΕΛΛΑΣ ΓΚΟΛΑΝΤΑ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Η Νέλλα Γκόλαντα αποτελεί πολύ σημαντική, αν όχι την σημαντικότερη ελληνίδα γλύπτρια και αρχιτέκτονα τοπίου. Τα έργα της είναι πολύ ιδιαίτερα και αναγνωρίσιμα. Πλατείες, προκυμαίες, θέατρα και γλυπτική τοπίου αποτελούν κύρια σημεία της δουλειάς της και ξεχωρίζουν με τον δικό της μοναδικό τρόπο. Παράλληλα έχει δημιουργήσει και μικρότερα αυτόνομα έργα γλυπτικής από πλεξιγκλάς βαμμένα ολόλευκα, με στόχο το παιχνίδισμα φωτός-σκιάς στις εσοχές τους, κατασκευασμένα για να κοσμήσουν αρχιτεκτονήματα. [29]

Ένα από τα πρώτα έργα της Νέλλας Γκόλαντα στο οποίο συνέθεσε με εκτενή τη χρήση του σκυροδέματος, είναι ίσως και το πιο μνημειακό όλων, λόγω της ιδιαίτερης μορφής του. Πρόκειται για το γλυπτό θέατρο της Αιξωνής που βρίσκεται στο δήμο Γλυφάδας και υλοποιήθηκε το χρονικό διάστημα 1984-1992. Η πρώτη φάση της κατασκευής αφορούσε στον γλυπτικό όγκο, που στατικά αποτελεί και τοίχο αντιστήριξης με διαστάσεις σαράντα μέτρων σε μήκος, ύψους περίπου δέκα μέτρων και βάθους επτά μέτρων.[30] Συνδυασμός οπλισμένου σκυροδέματος και μαρμάρου συνθέτουν έναν όγκο που μοιάζει να είναι τυχαίος σαν βράχος και αποτελεί συνέχεια του λόφου πάνω στον οποίο είναι προσκολλημένος. Όπως φαίνεται και στη συνέχεια στις φωτογραφίες όλο το σώμα του όγκου είναι κατασκευασμένο από οπλισμένο σκυρόδεμα και πάνω σε αυτό έχουν προβλεφθεί υποδοχές για μαρμαρόπλακες, οι οποίες θα δώσουν το εναλλασσόμενο λευκό-γκρί χρώμα στην τελική επιφάνεια.

Η Νέλλα Γκόλαντα ήταν ελληνίδα καλλιτέχνης με καταγωγή από Λάρισα, αλλά γεννήθηκε στην Αθήνα το 1941. Η ίδια σε συνέντευξη της λέει ότι γεννήθηκε στην Αθήνα επειδή εκείνη την εποχή στην Λάρισα συνέβησαν δύο τρομερά πράγματα. Ένας τεράστιος σεισμός και στη συνέχεια ένας τεράστιος βομβαρδισμός από τους Ιταλούς. Όταν η οικογένειά της έμαθε ότι οι γερμανοί θα βομβάρδιζαν τις σιδηροδρομικές γέφυρες για να μην φτάνουν τα τρένα στην Αθήνα, έφυγαν από τη Λάρισα και πήγαν στην Αθήνα όσο η μητέρα της ήταν έγκυος στην Νέλλα. Η θέα από το μπαλκόνι της πολυκατοικίας όπου διέμεναν στην Αθήνα εκείνη τη χρονική στιγμή ήταν το πρώτο ερέθισμα της Νέλλας Γκόλαντα για την τέχνη. <<Ήταν ένα απέναντι σπίτι, ένα αττικό νεοκλασικό βαμμένο ωχρά: ο τρίτος όροφος ήταν ένα θριγκός, ένα αέτωμα με τα κλασικά αγάλματα, και όπως έπεφτε το φως δημιουργούσε ένα σκηνικό μεγαλειώδες, αναδυόταν το «αίθριο κυανούν» του Παπαδιαμάντη.>>, όπως αναφέρει η ίδια στη συνέντευξη της. Σπούδασε στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, με δάσκαλο τον Γραμματόπουλο. Μετά τις σπουδές έκανε την πρώτη της έκθεση, την οποία επισκέφτηκε και ο Γιώργος Σεφέρης και εντυπωσιάστηκε από τη δουλειά της. Δραστηριοποιήθηκε αρκετά στο δημόσιο χώρο, όπου σχεδίασε και έπλασε πλατείες, προκυμαίες και υπαίθρια θέατρα με το δικό της μοναδικό στυλ. Η Νέλλα Γκόλαντα απεβίωσε τον Μάιο του 2023.

[28]<https://www.lifo.gr/culture/design/nella-gkolanta-d-en-vparhei-tipota-heirottero-apo-niotheis-monos-xekarf-otos>

[29] περιοδικό <<Ζυγός>>, τεύχος 51, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1982, σελ. 51-53

Λευκό από το μάρμαρο και γκρι από το εμφανές σκυρόδεμα.[31] Σε δεύτερο χρόνο σχεδιάζεται και κατασκευάζεται ο χώρος που στην συνέχεια θα αποτελέσει την πλατεία του θεάτρου, δηλαδή τον χώρο που θα συγκεντρώνεται το κοινό, καθώς και κάποιες βασικές λειτουργίες του θεάτρου. Είναι μια έκταση που αποτελούσε τον παλιό περιβάλλοντα χώρο του λατομείου που προϋπήρχε στο εν λόγω σημείο με επιφάνεια έξι στρεμμάτων.[32] Το συγκεκριμένο έργο ταλαντεύεται μεταξύ αρχιτεκτονικής, γλυπτικής και αρχιτεκτονικής τοπίου. Δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα από τα τρία και γι αυτό αποτελεί εξαιρετο παράδειγμα σύμπραξης αρχιτεκτονικής και τεχνών.(εικόνες 32-36)

[30]<https://oval-studio.com/sites/default/files/2018-07/%CE%93%CE%9B%CE%A5%CE%A0%CE%A4%CE%9F%20%CE%98%CE%95%CE%91%CE%A4%CE%A1%CE%9F%20%CE%91%CE%99%CE%9E%CE%A9%CE%9D%CE%97%CE%A3.pdf>

εικόνα 32: Το γλυπτό θέατρο της Αιωνής στην Γλυφάδα.

Σε πρώτο πλάνο η δημιουργός του, Νέλλα Γκόλαντα σε συνέντευξη της

[31]http://www.sculpted-architectural-landscapes.gr/projectScroll.php?id=aixoni/aixoni_uc.png

[32]<https://oval-studio.com/sites/default/files/2018-07/%CE%93%CE%9B%CE%A5%CE%A0%CE%A4%CE%9F%20%CE%98%CE%95%CE%91%CE%A4%CE%A1%CE%9F%20%CE%91%CE%99%CE%9E%CE%A9%CE%9D%CE%97%CE%A3.pdf>

εικόνα 33: Το γλυπτό θέατρο της Αιωνής στην Γλυφάδα.

εικόνα 34: Το εργοτάξιο για το γλυπτό θέατρο της Αιξωνής στην Γλυφάδα

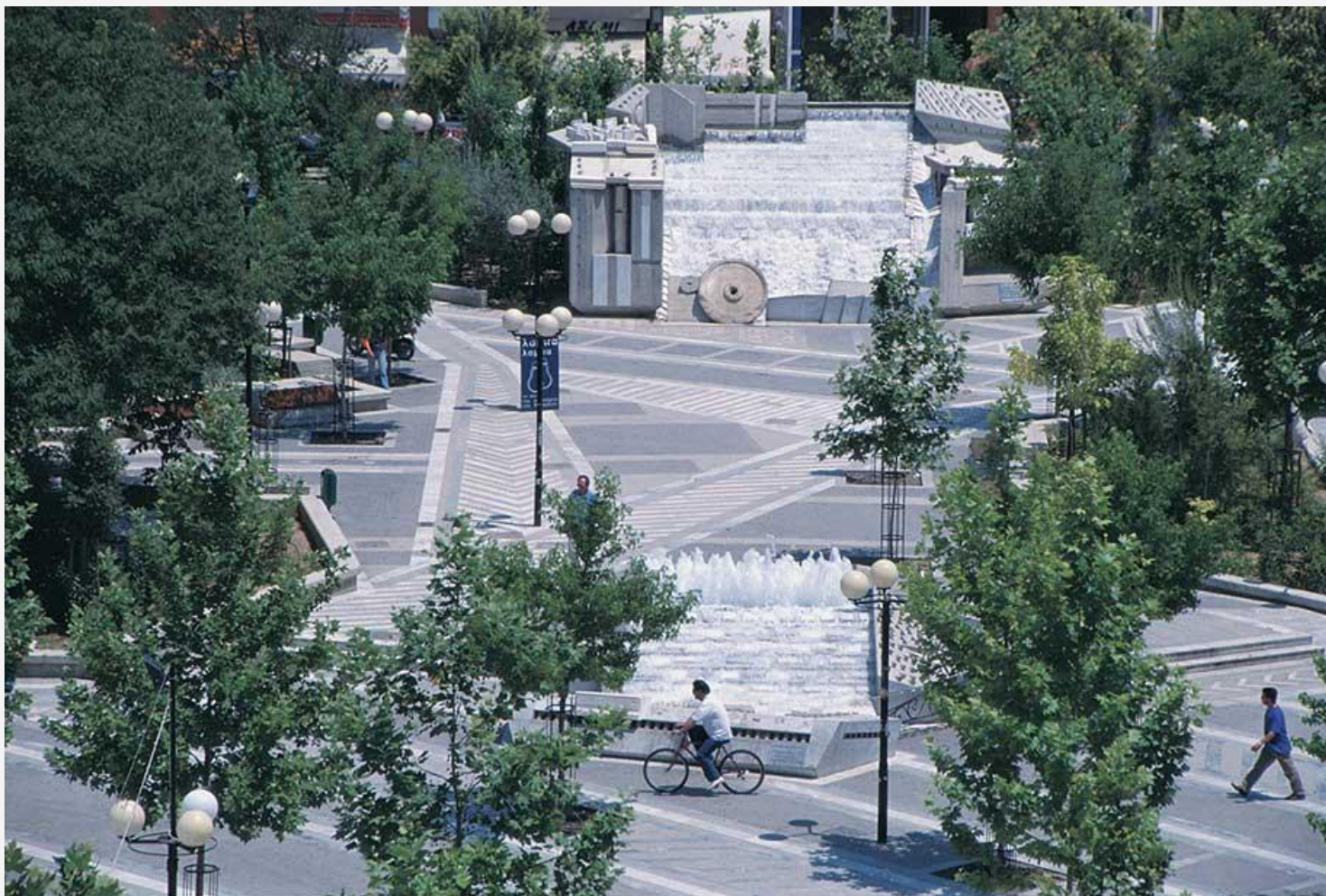

εικόνες 35, 36: Λεπτομέρειες υλικών από το γλυπτό θέατρο της Αιξωνής.
Διακρίνονται τα ίχνη των ξύλων από τα καλούπια του μπετόν.

Το χρονικό διάστημα μεταξύ 1992 και 1998 ήταν σε εξέλιξη ένα ακόμα έργο της καλλιτέχνιδος που αφορούσε στην δημιουργία πλατείας στον τόπο καταγωγής της, τη Λάρισα. Πάνω σε αυτό το έργο η ίδια η κυρία Γκόλαντα αναφέρει: <<Κεντρική ιδέα του έργου μου ήταν να ενσωματώσει μνήμες και αναφορές από βιωματικές εμπειρίες και ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν κατά μήκος της μεγαλειώδους διαδρομής του κύριου ποταμού του Θεσσαλικού Κάμπου, δημιουργώντας ένα ενιαίο σχεδιαστικά κέντρο. Στόχος του ήταν η αποκατάσταση της σχέσης της μεταπολεμικής πόλης της Λάρισας με τον Πηνειό, από τις μακρινές ορεινές εκβολές του, το πέρασμά του από την εύφορη πεδιάδα και τις χαράδρες του μυθικού Ολύμπου και την Κοιλάδα των Τεμπών μέχρι την εκβολή του στο Αιγαίο, μέσα σε δεκατρία στρέμματα>>.[33] Έχει δηλώσει επίσης ότι τα έργα της θέλει να είναι κατοικημένα γλυπτά τοπία μέσα στον δημόσιο χώρο, ώστε ο άνθρωπος να ζει και να υπάρχει μέσα σε αυτά. Ο ποταμός λοιπόν και η βιωματικές εμπειρίες της γλύπτριας ήταν οι αρχικές οδηγήτριες γραμμές του σχεδιασμού και προβλέψιμα το νερό θα αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο της σύνθεσης. Αρχικά ο σχεδιασμός δεν αποτελεί σημείο, αλλά πορεία. Δύο ευρύχωρες πλατείες και σχεδιασμένοι με μοτίβα -που προέκυψαν από ανασκαφές στην περιοχή- πεζόδρομοι να τις ενώνουν τόσο μεταξύ τους όσο και σε συνέχεια με το αρχαίο θέατρο που υπάρχει σε πολύ κοντινή τοποθεσία. Οι πλατείες είναι κατασκευασμένες από τσιμεντόπλακες, μάρμαρο και κυβόλιθους, ενώ στα μέρη του <<γλυπτού ποταμού>> εντοπίζεται η χρήση οπλισμένου σκυροδέματος, χυτευμένου σε καλούπια για να τους δοθεί το επιθυμητό σχήμα. Χρησιμοποιήθηκε παρόμοια τεχνική με το γλυπτό θέατρο της Αιξωνής, όπου αφέθηκαν εσοχές στο μπετόν για να υποδεχτούν κομμάτια λευκού μαρμάρου. Για άλλη μια φορά το έργο της Νέλλας Γκόλαντα αποτελεί αρχιτεκτονική και γλυπτική ταυτόχρονα, ενώ παράλληλα δημιουργεί και τοπίο, έστω και αν αυτό είναι αστικό. Το σκυρόδεμα έχει κυρίαρχο ρόλο στην γλυπτική σύνθεση, διότι η γλύπτρια του δίνει συγκεκριμένη μορφή, ώστε το ηλιακό φως να δίνει συγκεκριμένα σχήματα στις σκιές. Επίσης η καλλιτέχνιδα δηλώνει πως η γλυπτική σύνθεση συμβολίζει μια νεοκλασική πόλη που την διατρέχει ο ποταμός της, αλλά βρίσκεται σε μία γενικότερη αστάθεια και αυτό αποτελεί αναφορά στην συχνή σεισμική δραστηριότητα της περιοχής.[34] (εικόνες 37-39)

[33]<https://www.archisearch.gr/architecture/nella-golanta-rip-article/>

[34]<https://www.archisearch.gr/architecture/nella-golanta-rip-article/> πληροφορίες από ομιλίες της ίδιας στα βίντεο

εικόνα 37: Ο <<Γλυπτός Ποταμός>>. Έργο της Νέλλας Γκόλαντα στο κέντρο της Λάρισας

εικόνα 38: Ο <<Γλυπτός Ποταμός>>. Έργο της Νέλλας Γκόλαντα στο κέντρο της Λάρισας

εικόνα 39: Ο <<Γλυπτός Ποταμός>>. Έργο της Νέλλας Γκόλαντα στο κέντρο της Λάρισας. Διακρίνεται και η υπογραφή της καλλιτέχνιδος και οι ημερομηνίες 1993-1996

Προχωρώντας, η Νέλλα Γκόλαντα δημιούργησε κι άλλα γλυπτά τοπία, αφότου συνεργάστηκε με την αρχιτέκτονα και κόρη της Ασπασία Κουζούπη. Ένα εξ αυτών είναι το γλυπτό τοπίο παράλληλα της Αττικής Οδού για απόσταση οκτώ χιλιομέτρων, όπου τους ζητήθηκε η αισθητική ανάπλαση στο συγκεκριμένο σημείο. Οι δύο τους μελέτησαν την εν λόγω περιοχή πολλάκις και με το σκεπτικό να χρησιμοποιήσουν υλικά που περίσσεψαν από την κατασκευή του δρόμου ώστε αυτά να ανακυκλωθούν παρά να απορριφθούν. Η χρήση αυτών των υλικών εκτός από την οικολογική συνείδηση που προβάλλει, βοηθάει και στην ευκολότερη μεταφορά των υλικών αλλά και στην μείωση του κόστους. Το οπλισμένο σκυρόδεμα που χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό στην δημιουργία του οδικού δικτύου με την μορφή είτε τοιχίων αντιστήριξης και ορίου του δρόμου (βραχοπαγίδες) , είτε ως μονάδες δοκιμίων εργοταξίου σε σχήμα <<L>> ή σχήμα ευθέως άξονα. Βασική παρέμβαση των καλλιτεχνών αποτελεί αυτή στον ξυλότυπο των τσιμεντένιων τοιχίων-ορίων του δρόμου, όπου η μονοτονία και η αυστηρότητα <<σπάνε>> πλάθοντας τον τοίχο με καμπυλώσεις και εσοχές. Η βασική επιφάνεια του τοίχου και η κορύφωση του αποκτούν καμπύλη και παραπέμπουν στην φυσική καμπύλωση του βουνού.(εικόνες 40-42)

εικόνα 40: τοίχοι αντιστήριξης στην Αττική Οδό, από σκυρόδεμα. Εικόνες από την κατασκευή

εικόνα 41: τοίχοι αντιστήριξης στην Αττική Οδό, από σκυρόδεμα. Φωτογράφιση

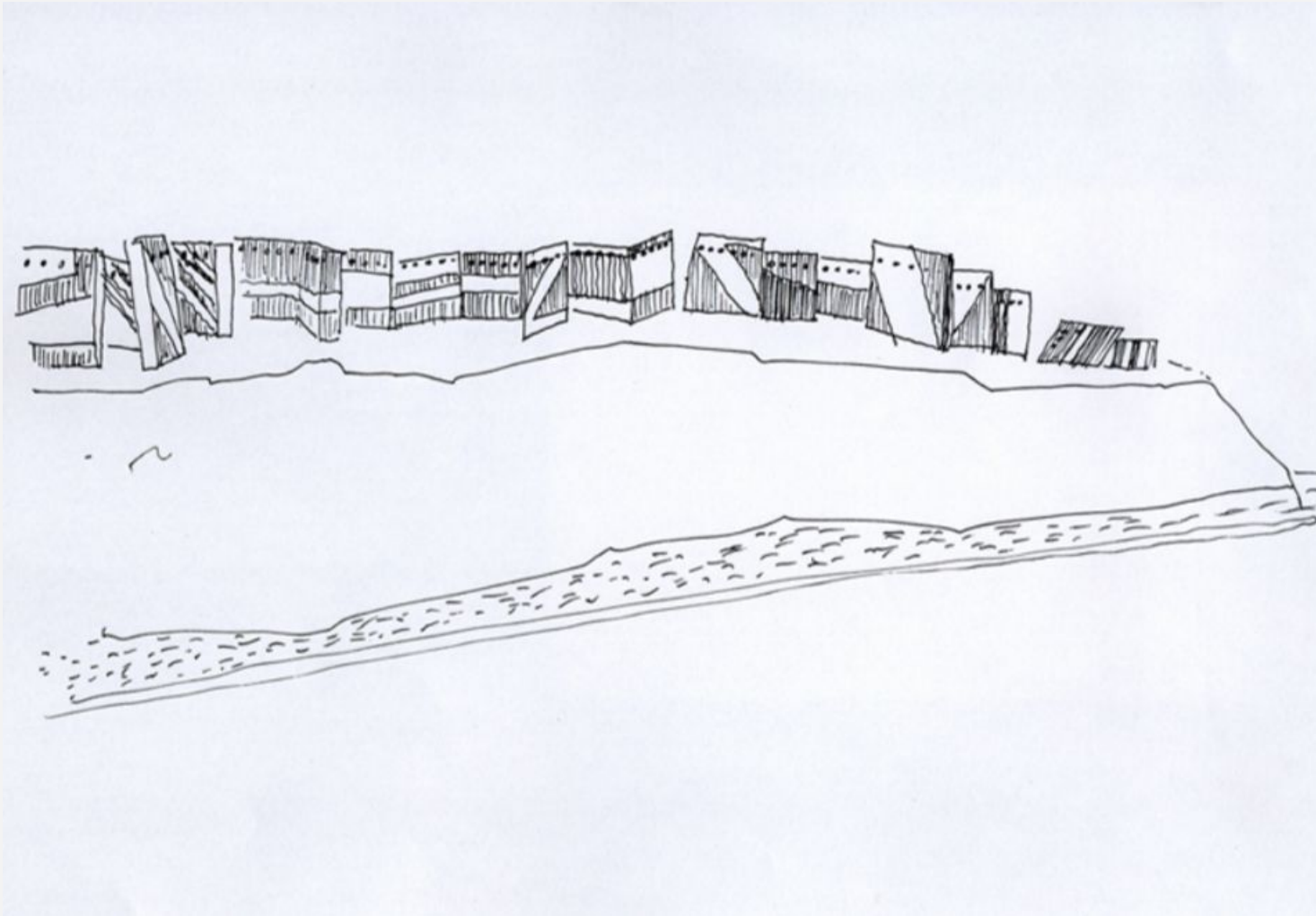

εικόνα 42: τοίχοι αντιστήριξης στην Αττική Οδό, από σκυρόδεμα. Τελικό αποτέλεσμα

Πέραν των μπετονενίων τοίχων που ακολουθούν τον δρόμο για μεγάλη απόσταση, έχουν κατασκευαστεί τοπία από δοκίμια σκυροδέματος στους λόφους εκατέρωθεν της Αττικής Οδού στην συμβολή με την λεωφόρο Κατεχάκη. Οι καλλιτέχνες τοποθέτησαν σε συγκεκριμένα σημεία βάσει σχεδίου τα δοκίμια με τη βοήθεια των τεχνικών των έργων δημιουργώντας ένα τοπίο σκληρών επιφανειών που ταιριάζει με το περιβάλλον του δρόμου. Τα μπετονένια δοκίμια είτε βάφτηκαν, είτε εμπλουτίστηκαν με άλλα υλικά του εργοταξίου όπως σιδηρούς οπλισμούς που δεν χρησιμοποιήθηκαν, ανακλαστικές επιφάνειες, οδικές πινακίδες, ενώ παράλληλα φυτεύτηκαν κυπαρίσσια για να πετύχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα στην εκάστοτε περίπτωση. Στην πρώτη περίπτωση με τα βαμμένα δοκίμια σχήματος <<L>>, η στερεομετρία και το ειδικό βάρος αρθρώνουν την σύνθεση. Λαμβάνοντας υπόψη την ταχύτητα, την κίνηση και τη θέση του διερχόμενου οχήματος, η θέαση μεταβάλλεται.(εικόνες 43-53)

εικόνες 43-50: Η διαδικασία κατασκευής των γλυπτικών συνθέσεων στην Αττική Όδο

εικόνα 51: Σχέδια για τα μπετονένια στοιχεία σχήματος <<L>> με τις ανακλαστικές επιφάνειες

εικόνα 52: Τα μπετονένια στοιχεία σχήματος <<L>> με τις ανακλαστικές επιφάνειες

εικόνα 53: Τα μπετονένια στοιχεία σχήματος <<L>> με τις ανακλαστικές επιφάνειες σε κοντινή προβολή

Ανατολικά του κόμβου της Αναστάσεως, νέα δοκίμια σκυροδέματος κάνουν την εμφάνιση τους, με ένα κολλάζ από πινακίδες κυκλοφορίας να καλύπτει μεγάλο μέρος της επιφάνειάς τους. Αποτελεί ένα οπτικό σημειολογικό παιχνίδι με θέμα το οδικό δίκτυο που κοσμεί. (εικόνες 54-55)

εικόνα 54: Τα μπετονένια στοιχεία σχήματος <<L>> με τα σήματα κυκλοφορίας

εικόνα 55: Τα μπετονένια στοιχεία σχήματος <<L>> με τα σήματα κυκλοφορίας

Τέλος, δυτικά του κόμβου της Αναστάσεως, παρατίθεται άλλο ένα σύμπλεγμα από δοκίμια σκυροδέματος σχήματος <<L>> και << I >>, εμπλουτίζεται με σιδερένιους οπλισμούς και ανακλαστικές επιφάνειες κίτρινου χρώματος, ώστε τόσο μέρα όσο και νύχτα να είναι ορατό ως κίτρινο σμήνος. Αυτό το σημείο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα σε θέαση προς την πόλη και τα δοκίμια είναι στραμμένα με τον διαμήκη άξονα τους προς την πόλη, όπως και τα κατ' εξοχήν λεπτα και ψηλόκορμα κυπαρίσσια που ολοκληρώνουν τη σύνθεση.[35](εικόνες 56, 57)

Η γλύπτης τοπίου Νέλλα Γκόλαντα δεν δημιούργησε από επιλογή της κάποιο έργο στο **εξωτερικό** αν και είχε κάποιες προτάσεις.

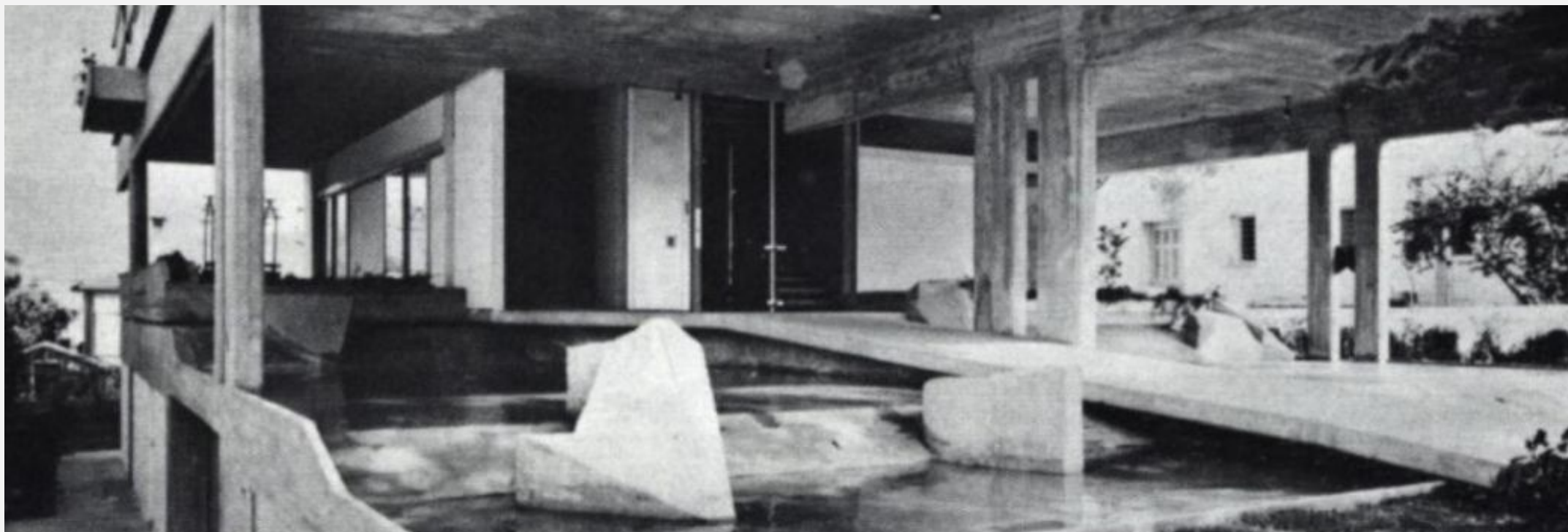

εικόνα 56: Τα μπετονένια στοιχεία σχήματος <<L>> και <<I>> με τα κίτρινα ανακλαστικά στοιχεία

εικόνα 57: Τα μπετονένια στοιχεία σχήματος <<L>> και <<I>> με τα κίτρινα ανακλαστικά στοιχεία

[35] <<Building Green>> περιοδικό, τεύχος 08, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2008, σελ. 38-42

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Α

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Α

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΖΕΝΕΤΟΥ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

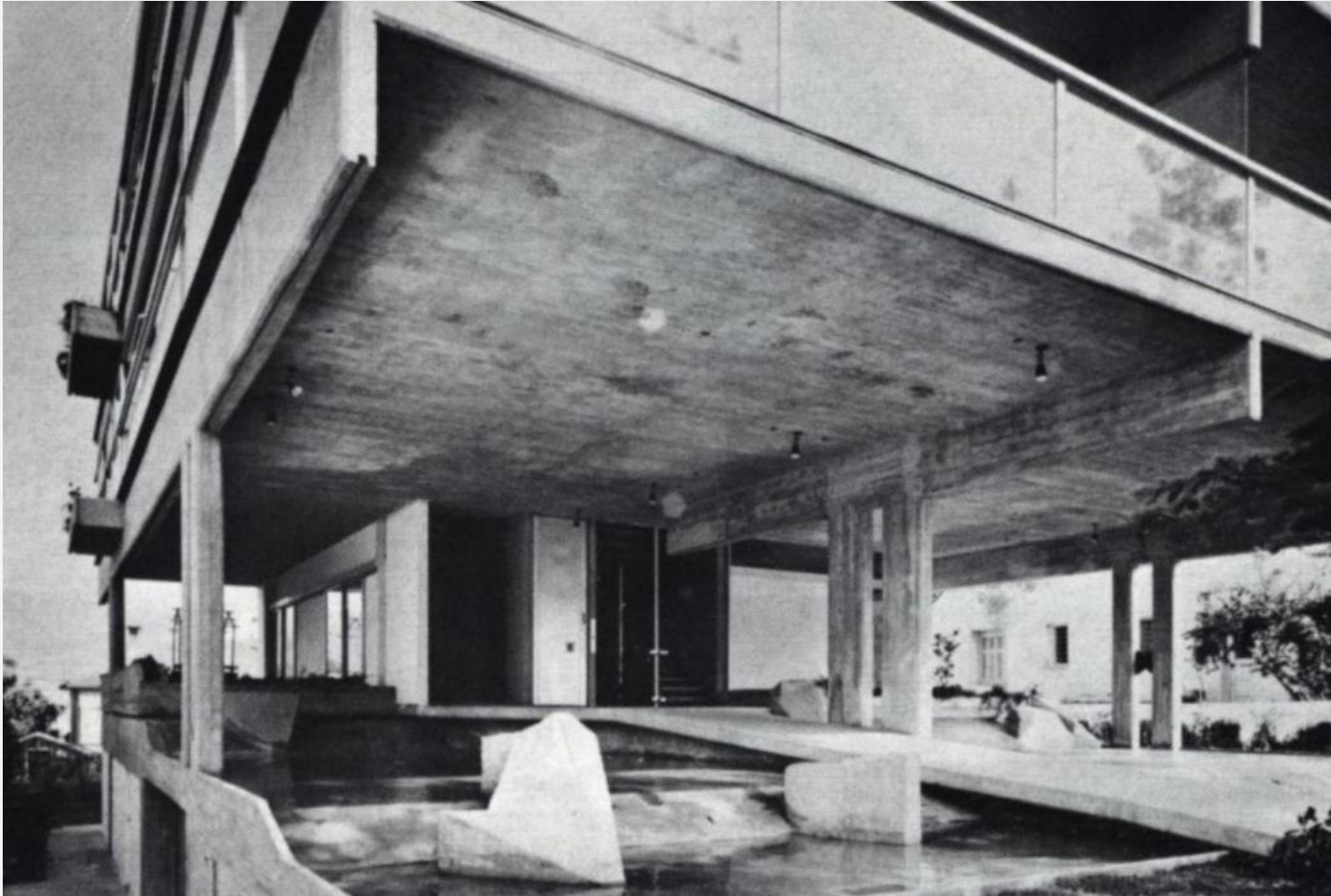
Ο Τάκης Ζενέτος έχει πολύ ευρύ και σημαντικό υλοποιημένο αρχιτεκτονικό έργο στη διάρκεια της καριέρας του. Ιδιωτικά και δημόσια κτίρια, μικρής ή μεγάλης κλίμακας μελετήθηκαν και δημιουργήθηκαν από τον συγκεκριμένο αρχιτέκτονα, στον οποίο όμως παρόλο που άρεσε η τέχνη γενικότερα δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με άλλες μορφές της όπως ζωγραφική και γλυπτική ώστε να δημιουργήσει κάποιο έργο με την υπογραφή του. Ωστόσο δημιούργησε ένα ιδιαίτερο έργο τέχνης από σκυρόδεμα που κοσμεί την είσοδο μιας πολυκατοικίας σχεδιασμένης από τον ίδιο την περίοδο 1970-1972. Η πολυκατοικία βρίσκεται στο ψυχικό και προκαλεί εντύπωση τόσο στους επισκέπτες της όσο και σε περαστικούς. Κατασκευάζει λοιπόν μία σύνθεση από βράχους και υδάτινο στοιχείο αντί να προσπαθήσει να αναπτύξει κάποιου είδους κήπο, διότι λόγω του μη επαρκούς φωτισμού στην πυλωτή δεν θα μπορούσε να αναπτυχθεί εύκολα πράσινο. Οι <<βράχοι>> που είναι κατασκευασμένοι από οπλισμένο σκυρόδεμα έχουν ακανόνιστο σχήμα ώστε να μιμούνται τους πραγματικούς βράχους που συναντάμε στη φύση. Παράλληλα, αφού μιμείται τη φύση επιλέγει να <<σπάσει>> ελαφρά τις επιφάνειες στο εξωτερικό δάπεδο της εισόδου, εντείνοντας ακόμα περισσότερο το παιχνίδισμα του εισερχόμενου στην πολυκατοικία.(εικόνες 58-60) Κατ' αυτόν τον τρόπο λοιπόν ο αρχιτέκτων και εν προκειμένω καλλιτέχνης <<παντρεύει>> τέχνη και αρχιτεκτονική με έναν ιδιαίτερο και ενδιαφέροντα τρόπο, χρησιμοποιώντας απλά το σκυρόδεμα.[37]

Ο Τάκης Ζενέτος δεν έχει δημιουργήσει κάποιο έργο τέχνης τέτοιου είδους στο **εξωτερικό**.

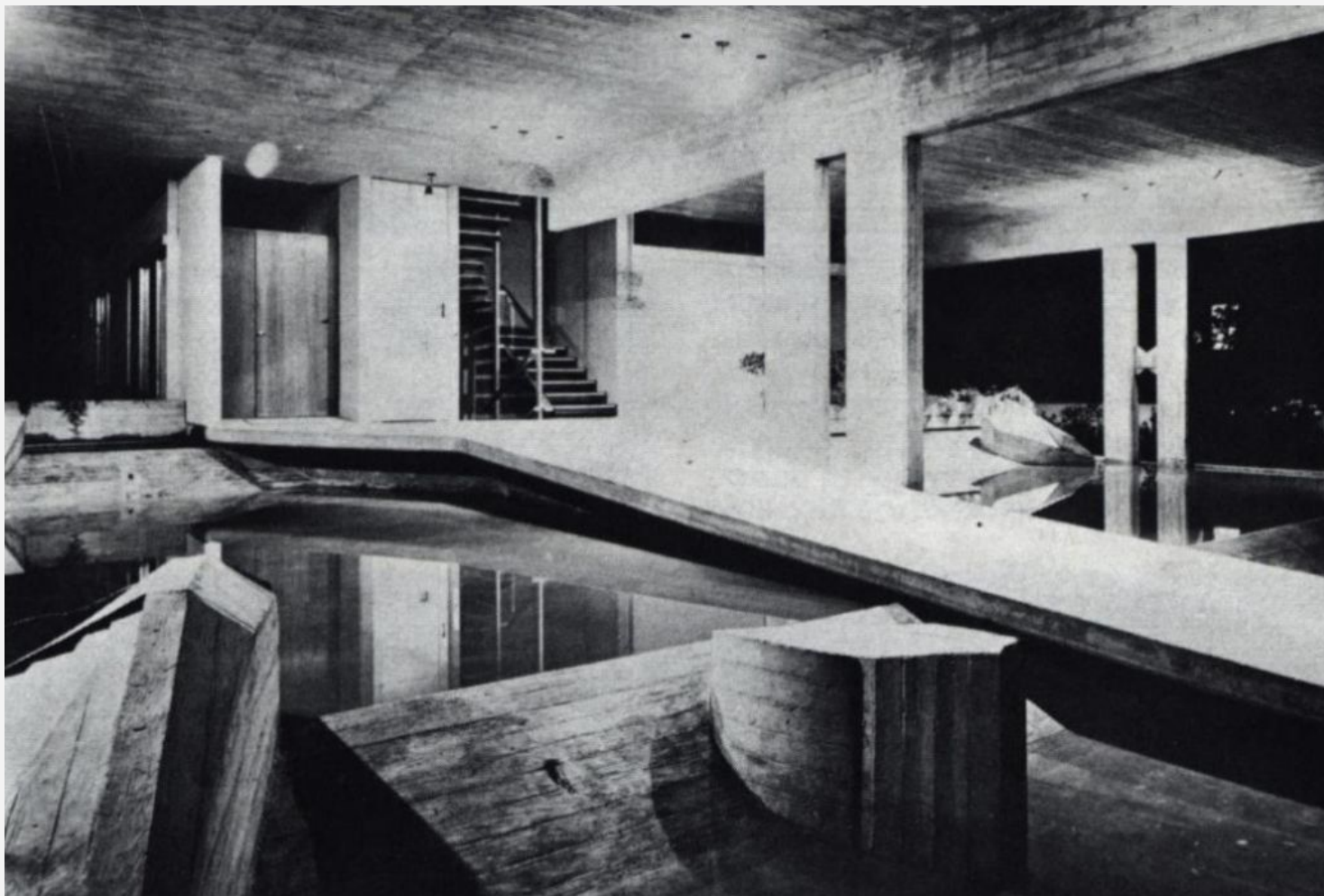
Ο Τάκης Ζενέτος γεννήθηκε στην Αθήνα το 1926. Παιδί μιας εύπορης οικογένειας κοσμηματοπωλών. Ήθελε να σπουδάσει αρχιτεκτονική, αλλά λόγω της κατοχής στην Ελλάδα, όλα τα πανεπιστήμια και οι σχολές υπολειτουργούσαν. Ένας οικογενειακός τους φίλος λοιπόν τον παρότρυνε να πάει στη Γαλλία για να σπουδάσει εκεί. Έτσι κι έγινε, το 1945, ο τότε δεκαεννιάχρονος Τάκης Ζενέτος αναχωρεί για το Παρίσι με υποτροφία για να διδαχθεί την αρχιτεκτονική στην Ecole des Beaux Arts με καθηγητή τον Otello Zavaroni. Το 1953 παρουσιάζει την πτυχιακή του εργασία με τίτλο «Μικρόπολις – Αυτόνομη οικιστική μονάδα» και παίρνει το πτυχίο του. Δύο χρόνια αργότερα επιστρέφει μόνιμα στη Ελλάδα για να ανοίξει συνεταιρικό γραφείο με τον Μαργαρίτη Αποστολίδη στην Αθήνα, το οποίο αποδείχτηκε αρκετά ενεργό τα επόμενα χρόνια. Από τα πρώτα έργα τους είναι τα πολύ γνωστά εργοστάσια ΦΙΞ και ΑΡCΟ, ενώ κατασκεύασαν μαζί και μεγάλο αριθμό ιδιωτικών κατοικιών και δημοσίων χώρων. Μέχρι το 1962 όμως δεν έχει γίνει ακόμα τόσο γνωστός, όσο έμελλε να γίνει στη συνέχεια, όταν τα έργα του δημοσιεύονται σε πολλά περιοδικά αρχιτεκτονικής με τη βοήθεια του Ορέστη Δουμάνη, υπεύθυνου αρχιτεκτονικών θεμάτων στον <<Ζυγό>> και στη συνέχεια διευθυντή σύνταξης της <<Αρχιτεκτονικής>>, ιδρυτή των <<Αρχιτεκτονικών Θεμάτων>> και υπεύθυνου συντάκτη στο ελληνικό τμήμα του <<World Architecture>>. Ο Ζενέτος διεκπεραίωσε συνολικά πάνω από 120 δουλειές ιδιωτικού και δημόσιου χαρακτήρα. Ο Τάκης Ζενέτος αυτοκτόνησε το 1977 σε ηλικία μόλις 51 ετών.

[36]<https://www.ex-dsathen.gr/apofoitoi/arxitektoniki/5353-takis-zenetos/>

[37]Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 101

εικόνα 58: Το γλυπτό από σκυρόδεμα του Τάκη Ζενέτου στην είσοδο πολυκατοικίας στο Ψυχικό

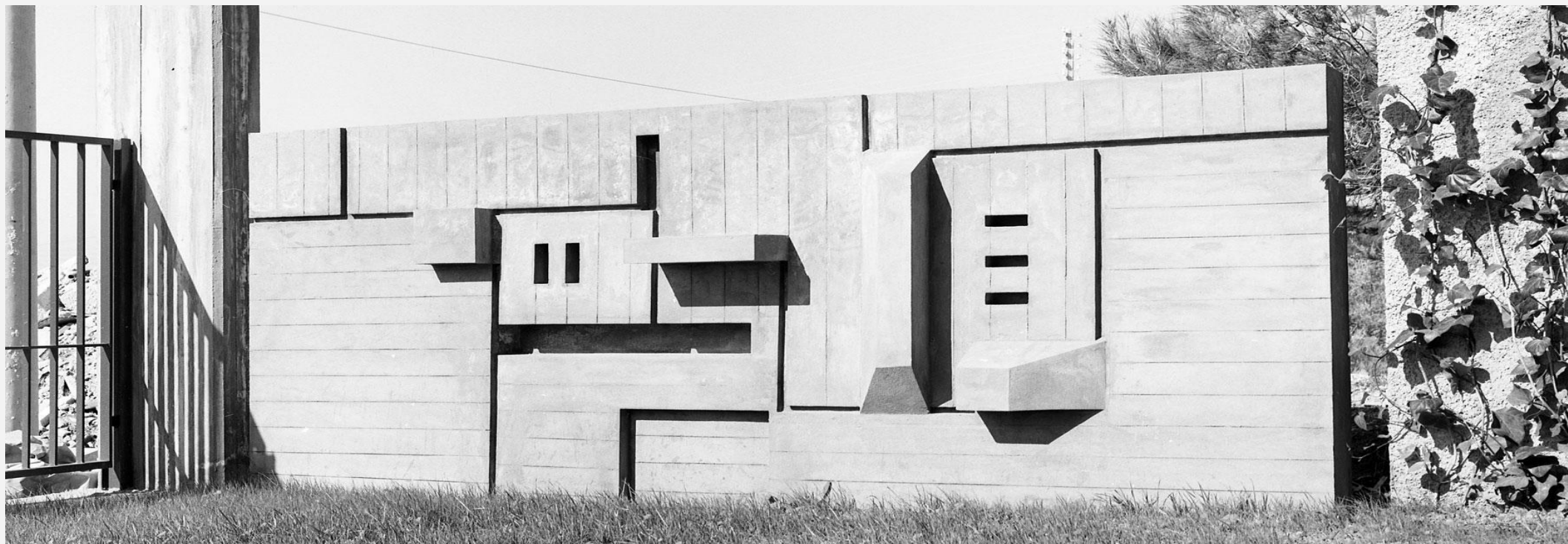

εικόνα 59: Το γλυπτό από σκυρόδεμα του Τάκη Ζενέτου στην είσοδο πολυκατοικίας στο Ψυχικό

εικόνα 60: Το γλυπτό από σκυρόδεμα του Τάκη Ζενέτου στην είσοδο πολυκατοικίας στο Ψυχικό

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Α

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΚΟΥΤΣΗ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Ο Γιάννης Κούτσης, υπήρξε κατ' εξοχήν μοντέρνος αρχιτέκτονας. Έχοντας βέβαια κατανοήσει και αφομοιώσει τις αρχές λειτουργικότητας του μεταπολεμικού μοντερνισμού, διαφοροποιείται ελαφρώς δημιουργώντας έργο με τις προαναφερθείσες αρχές, αλλά παράλληλα δίνει και το προσωπικό του στυλ. Είναι σαφής επίσης η επιρροή από το De Stijl καθώς και από τον Mondrian. Όπως αναφέρει ο Τσακόπουλος, τα υλοποιημένα έργα του Κούτση, διακρίνονται όλα από τάξη και ειλικρίνεια του δομικού συστήματος και συμπληρώνει ο Ηλίας Κωνσταντόπουλος λέγοντας ότι μέσω της γεωμετρικής αφαίρεσης ο Κούτσης κάνει διακριτό τον φέροντα οργανισμό από τα υπόλοιπα στοιχεία πλήρωσης όταν δομεί με οπλισμένο σκυρόδεμα. Ένα υλικό που προφανώς χρησιμοποίησε σε μεγάλο βαθμό, λόγω της εποχής στην οποία έδρασε.[40]

Μάλιστα, το 1971, σε τοίχο περίφραξης σε κατοικία στη Βούλα ο αρχιτέκτονας, ως άλλος Κοσμάς Ξενάκης, κατασκεύασε δύο ανάγλυφες συνθέσεις από σκυρόδεμα. Πρόκειται για μια γραμμική γεωμετρική σύνθεση με διάτρητα σημεία, εσοχές, προβόλους και διακριτή την γραμμή από τον ξυλότυπο. Το σχέδιο προέκυψε από μελέτη της ογκοπλασίας της κατοικίας και κατόπιν αφαίρεσης, ώστε να μην είναι υπερφορτωμένο. Αδρό και εμφανές προφανώς το μπετόν παίρνει μορφή που διακριτικά κοσμεί τους δύο μαντρότοιχους εκατέρωθεν της κατοικίας. Η τεχνική που χρησιμοποιήθηκε και σε αυτή την περίπτωση είναι αυτή της προκατασκευής του ξυλοτύπου κατά την θέληση του αρχιτέκτονα και στην συνέχεια η χύτευση του μπετόν, ώστε τοιχίο και γλυπτό να παραχθούν ταυτόχρονα.[41](εικόνες 61-63) Με αυτή του τη χειρωνακία ο Γιάννης Κούτσης φαίνεται ότι ενδιαφέρθηκε όχι μόνο για την λειτουργικότητα του κτιρίου, αλλά θέλησε επιπλέον να δημιουργήσει ένα άρτιο αποτέλεσμα τόσο αρχιτεκτονικά όσο και εικαστικά.[42]

Ο Γιάννης Κούτσης με καταγωγή από τις Σπέτσες, γεννήθηκε το 1933 και σπούδασε αρχιτεκτονική στο πανεπιστήμιο του Yale στο Κονέκτικατ των Ηνωμένων Πολιτειών από το 1952 έως το 1959. Διδάχτηκε από αρχιτέκτονες και θεωρητικούς που ήταν καταξιωμένοι και ευρέως γνωστοί στην εποχή. Ονόματα όπως ο Louis Kahn, ο Paul Rudolph, ο Mies van der Rohe και ο Vincent Scully ήταν που διαμόρφωσαν τον τρόπο σκέψης και εργασίας του νέου Γιάννη Κούτση. Ο αρχιτέκτονας πραγματοποίησε μεγάλο μέρος του έργου εντός της Αττικής και έφερε στον χώρο της ελληνικής αρχιτεκτονικής στοιχεία που είχε διδαχθεί στο πανεπιστήμιο του Yale.[38] Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 ο Κούτσης θα στρέψει το ενδιαφέρον του στον σχεδιασμό εξοχικών κατοικιών στα νησιά Πάρο, Αντίπαρο και Σπέτσες. Στη διάρκεια της καριέρας του συμμετείχε σε αρκετούς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς και εκθέσεις.[39]

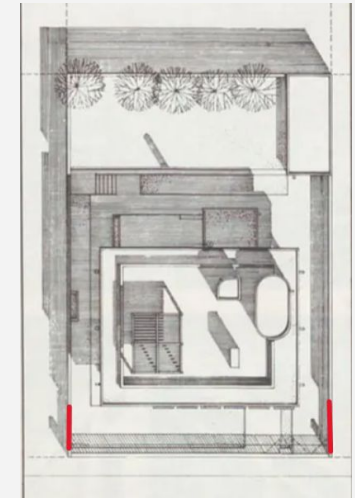
[38]<https://www.doma.archi/publications/miscellaneous-editions/qiannhs-q-kovtshs-architektonikh>

[39]http://triantafyllouq.blogspot.com/2021/10/blog-post_25.html

εικόνα 61: Το γλυπτό από σκυρόδεμα σε κατοικία στην Βούλα (αριστερός τοίχος περίφραξης)

εικόνα 62: Το γλυπτό από σκυρόδεμα σε κατοικία στην Βούλα (αριστερός τοίχος περίφραξης, πίσω πλευρά)

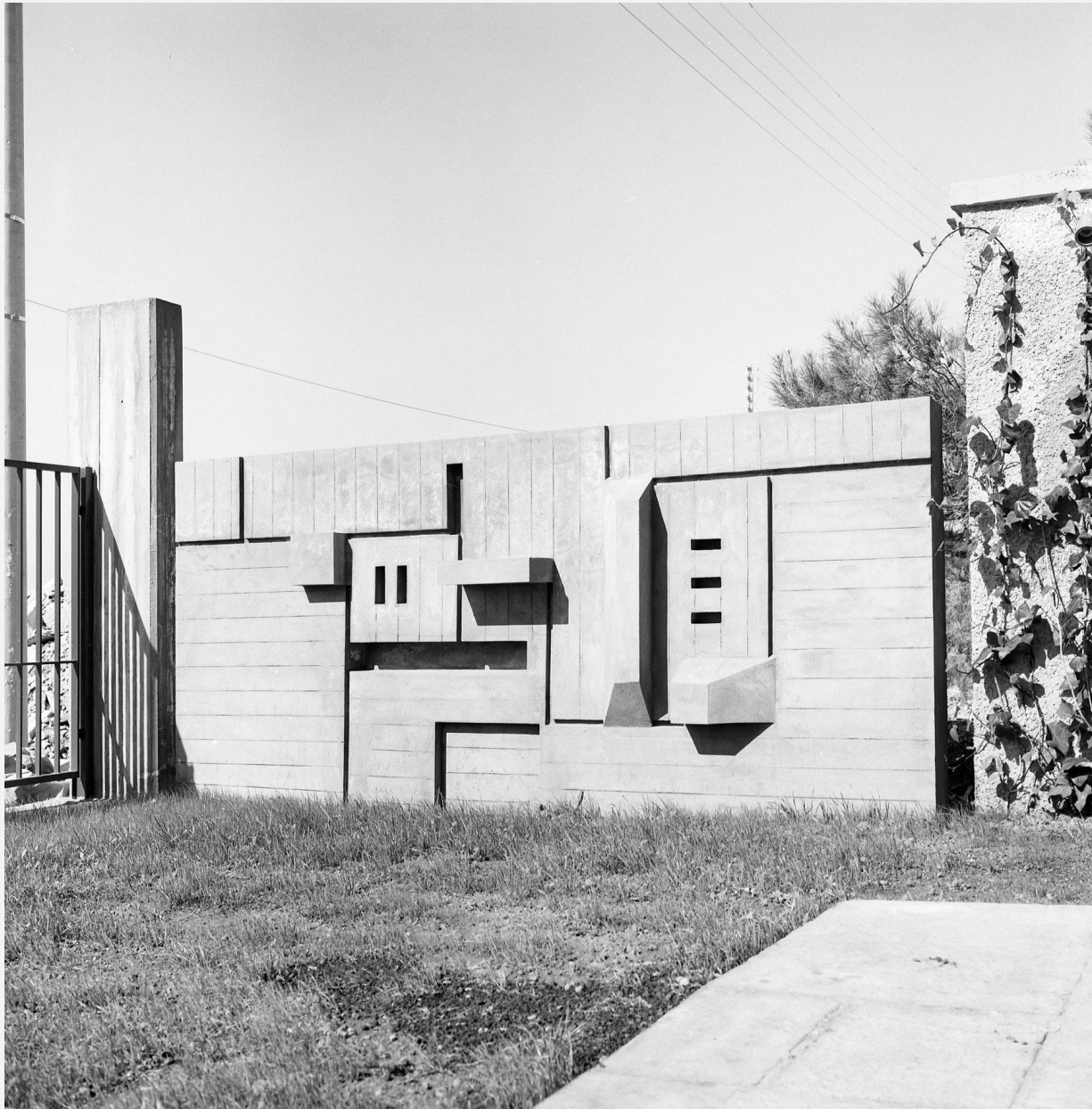

Η θέση των γλυπτών τοίχων στην κάτοψη
εικόνα: Θέματα χώρου+τεχνών 3/1972

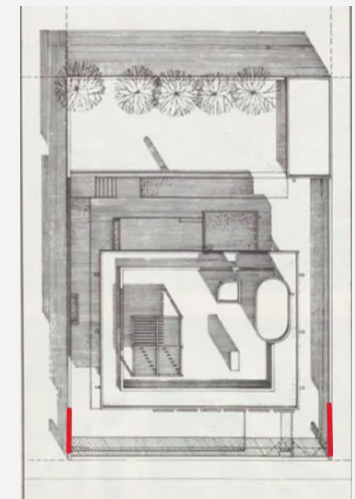
[40]http://triantafyllou.blogspot.com/2021/10/blog-post_25.html

[41] Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 100

[42] Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 110

εικόνα 63: Το γλυπτό από σκυρόδεμα σε κατοικία στην Βούλα (δεξιός τοίχος περιφράξης)

Η θέση των γλυπτών τοίχων στην κάτοψη
εικόνα: Θέματα χώρου+τεχνών 3/1972

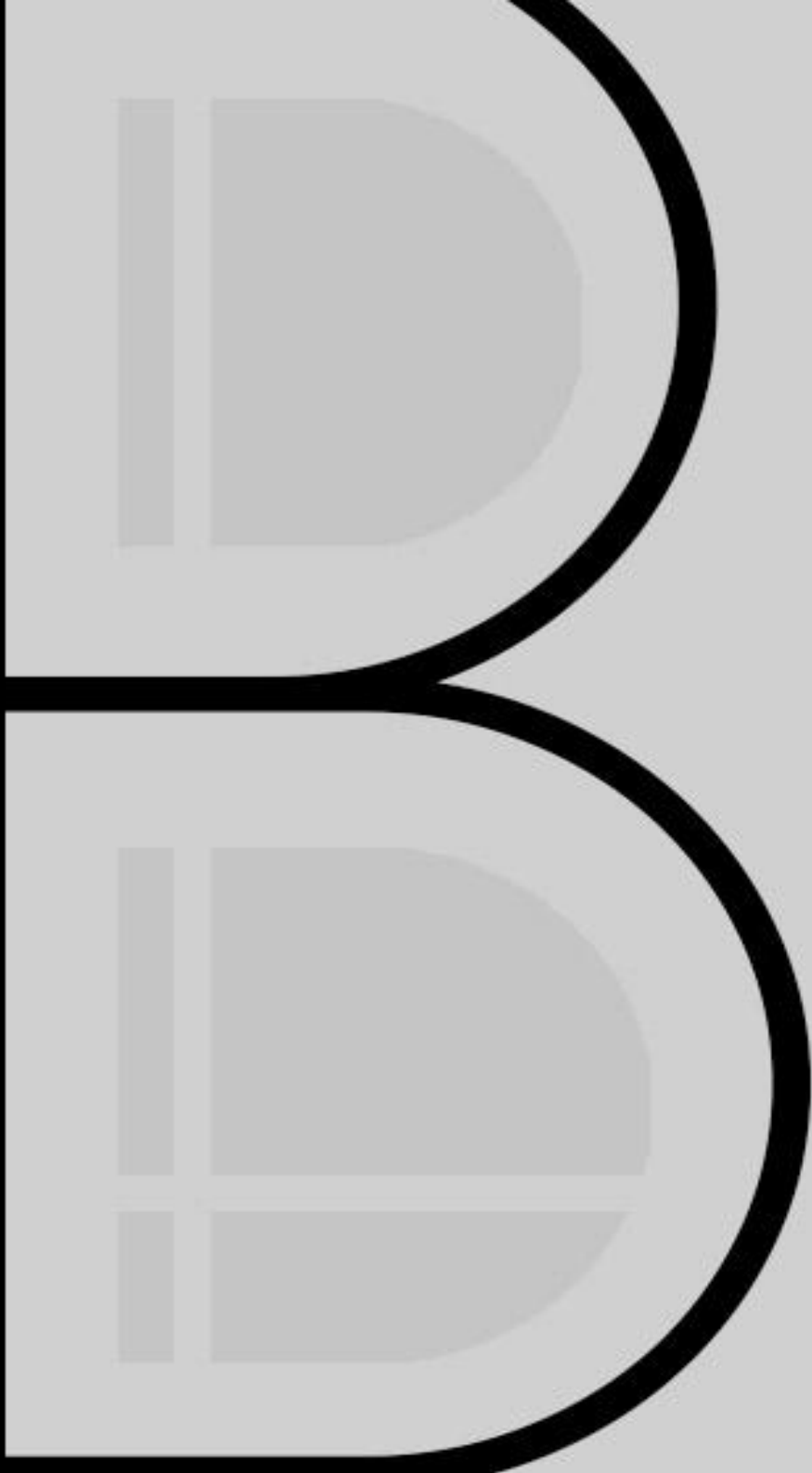
Σε άλλη μία κατοικία, αυτή την φορά στην Εκάλη, σχεδίασε δύο ακόμα επιφάνειες, με την ίδια τεχνική. Σε αυτές τις περιπτώσεις η λεπτομέρεια είναι σαφώς λιγότερη από τις δύο προαναφερθείσες, ωστόσο φαίνεται πως ο αρχιτέκτονας δεν αρκέστηκε στο να αφήσει επίπεδους τους τοίχους και πρόσθεσε την δική του εικαστική πινελιά. Η μικρότερη επιφάνεια στο ισόγειο έχει κάποιες αυλακώσεις κάθετες και οριζόντιες, με σαφή επιρροή από το έργο του Mondrian, ενώ στον πρώτο όροφο, ένας αντίστοιχος τοίχος, που προσφέρει την απαραίτητη ιδιαιτερότητα στον ευρύχωρο πρόβολο της κατοικίας, έχει επίσης γραμμικές οριζόντιες και κάθετες χαραξίς, όπως και κάποιες ορθογώνιες οπές άλλοτε τοποθετημένες οριζόντια και άλλοτε κάθετα.[43](εικόνες 64-65)
Ο Γιάννης Κούτσης δεν έχει δημιουργήσει κάποιο έργο τέχνης τέτοιου είδους στο **εξωτερικό**.

εικόνα 64: Το γλυπτό από σκυρόδεμα από τον αρχιτέκτονα Γιάννη Κούτση σε κατοικία στην Εκάλη

εικόνα 65: Το γλυπτό από σκυρόδεμα από τον αρχιτέκτονα Γιάννη Κούτση σε κατοικία στην Εκάλη. Αντλεί έμπνευση από το έργο του Mondrian

[43]<https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-st-hn-ekali-koutsis>

Γλυπτά έργα από οπλισμένο σκυρόδεμα
σχεδιασμένα από καλλιτέχνες

ΜΕΡΟΣ

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΑΡΜΑΚΟΛΑ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Ο Δημήτρης Αρμακόλας έχει πάρα πολύ πλούσιο έργο στον τομέα που μελετάμε στην παρούσα εργασία. Έχει δημιουργήσει πληθώρα γλυπτών από σκυρόδεμα μεγάλων διαστάσεων, προοριζόμενα τόσο για εσωτερικούς όσο και για εξωτερικούς χώρους. Σύμφωνα με τον ίδιο τον γλύπτη, η τέχνη έρχεται να συμπληρώσει την αρχιτεκτονική. Ο ίδιος αναφέρει: <<(…)Πιστεύω ότι η σχέση της γλυπτικής με την αρχιτεκτονική βρίσκεται στο γεγονός ότι και οι δύο εκφράζουν τις κοινωνικές και αισθητικές ροπές, θέσεις και αναζητήσεις της εποχής τους. Η αρχιτεκτονική συνθέτει τους χώρους, κατευθυνόμενη από κατά βάση λειτουργικές και τεχνολογικές ανάγκες. Η δε γλυπτική έρχεται να συμπληρώσει το αρχιτεκτόνημα, προσθέτοντας σε αυτό την ευαισθησία της ανθρωπίνης ψυχής.>> Ο Δημήτρης Αρμακόλας δούλεψε με την τεχνική του ξυλοτύπου, ώστε να δώσει την επιθυμητή ανάγλυφη σύνθεση στον τοίχο ταυτόχρονα με την χύτευσή του. Με αυτόν τον τρόπο το γλυπτό γίνεται ένα σώμα με το αρχιτεκτόνημα, οπότε επιτυγχάνεται πλήρης σύνδεση αρχιτεκτονικής και τέχνης. [46]

Το 1966 φιλοτεχνεί το πρώτο του γλυπτό από σκυρόδεμα στην Σπάρτη. Επρόκειτο για την καλλιτεχνική επιμέλεια ενός τοίχου από μπετόν επιφάνειας δέκα τετραγωνικών μέτρων σε ένα φαρμακείο.

Ο Δημήτρης Αρμακόλας ήταν έλληνας καλλιτέχνης. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1939 και έδειξε από μικρή ηλικία την κλίση του στις τέχνες όταν εξέθεσε τα πρώτα πήλινα έργα του μόλις τελείωσε το δημοτικό σχολείο.[44] Το 1956 ξεκινάει τις σπουδές του στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών δίπλα στον Μιχάλη Τόμπρο και τις ολοκληρώνει το 1960. Στη συνέχεια παίρνει υποτροφία και συνεχίζει τις σπουδές στην σχολή καλών τεχνών του Παρισιού κοντά στους Ρενέ Κολλαμαρινί και Όσιπ Ζάντκιν.[45] Μετά τις σπουδές του συμμετέχει σε πολυάριθμες εκθέσεις τόσο ατομικές όσο και σε ομαδικές διοργανώσεις σε Ελλάδα και εξωτερικό. Ενδεικτικά, συμμετέχει στην έκθεση με τίτλο <<Έλληνες ζωγράφοι και γλύπτες στο Παρίσι>> στο μουσείο μοντέρνας τέχνης του Παρισιού το 1962, στην Β' πανελλαδική έκθεση νέων την ίδια χρονιά, όπου και κερδίζει το πρώτο βραβείο γλυπτικής. Έλαβε επίσης μέρος στις Μπιενάλε του Σάο Πάολο και της Βαρκελώνης το 1969 και το 1975 αντίστοιχα και την Μπιενάλε μικρής γλυπτικής της Βουδαπέστης το 1971. Στη διάρκεια της ζωής του συμμετείχε και σε άλλες πολλές εκθέσεις, απ' όπου απέσπασε πολλά βραβεία και διακρίσεις. Το 1974 βραβεύτηκε με το Α' βραβείο γλυπτικής από το Υπουργείο Προεδρίας και από το δήμο Θεσσαλονίκης. Πέραν των πολλών συμμετοχών σε εκθέσεις, εργάστηκε και ως καθηγητής γλυπτικής στο πρόγραμμα επιμόρφωσης ενηλίκων στο Κολλέγιο Αθηνών από το 1989 μέχρι και το 2000. Το έτος 2002 αγοράζει ένα διατηρητέο κτίριο στην οδό Σμολένσκου 23 στο κέντρο της Αθήνας και εκεί φτιάχνει την κατοικία του, το εργαστήρι του και ένα μουσείο με μόνιμη έκθεση κάποιων έργων του.

[44]<https://www.alvptothiki.gr>

[45]

<https://www.nationalgallery.gr/artist/armakolas-dimitris>

/

Δύο χρόνια αργότερα καλείται να κατασκευάσει άλλα δύο ανάγλυφα γλυπτά ενταγμένα σε αρχιτεκτονήματα, μεγαλύτερων διαστάσεων. Το ένα αφορά σε εξωτερικό χώρο και συγκεκριμένα στην κλινική <<Λητώ>> στο Ψυχικό. Πρόκειται για ένα γλυπτό από σκυρόδεμα μεγάλης έκτασης ενταγμένο κατά μήκος των εξωτερικών τοίχων της κλινικής. Ο τοίχος είναι βαμμένος σε σκούρο γκρι χρώμα στην εξωτερική επιφάνεια του και όσο μέρος είναι σε εσοχή, δηλαδή σκαλισμένο, παραμένει σε μπεζ χρωματισμούς και πιθανόν να έχει δουλευτεί ελαφρά με καλέμι και σφυρί, ώστε να αποκτήσει πιο αδρή μορφή. Το θέμα που απεικονίζει είναι διάφορες οργανικές μορφές, όπως ζώα, φυτά, ανθρωπόμορφες φιγούρες που παραπέμπουν σε αρχαίες ελληνικές και αιγυπτιακές τοιχογραφίες καθώς και κάποια σημεία και γραμμές. Το έργο φαίνεται στις εικόνες 66, 67 και 68.

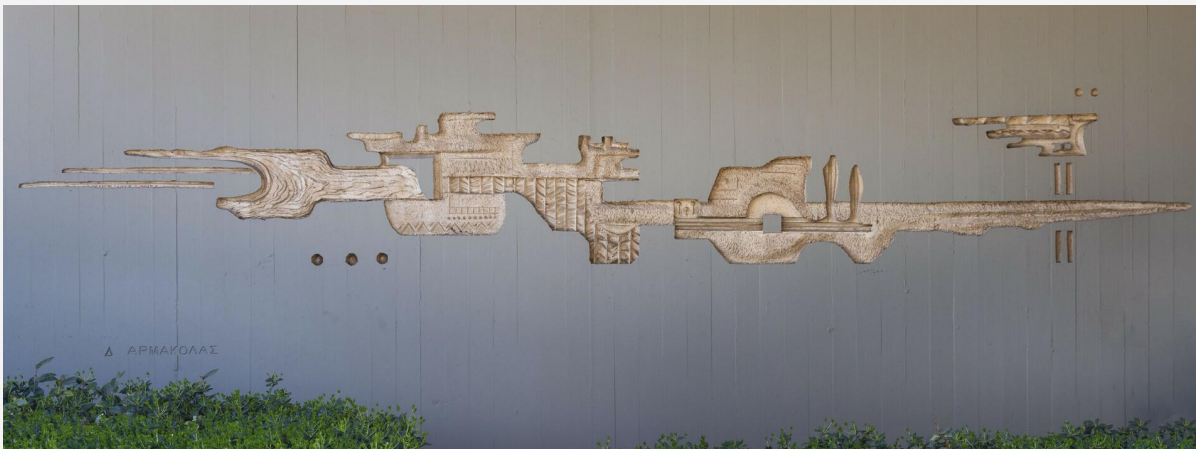
[46]Κανελλάκη, σελ. 63-65

εικόνα 66: Το επιτοίχιο γλυπτό από τον Δημήτρη Αρμακόλα στο μαιευτήριο Λητώ

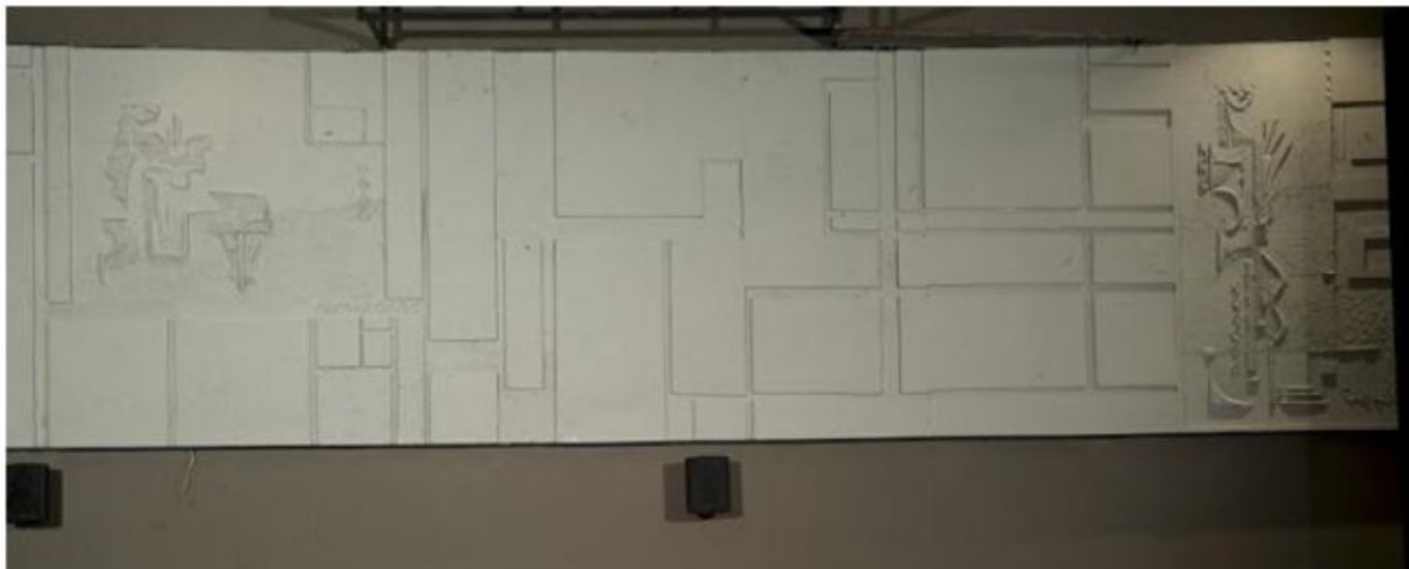

εικόνα 67: Λεπτομέρεια του έργου του Δημήτρη Αρμακόλα στο μαιευτήριο Λητώ

εικόνα 68: Λεπτομέρεια του έργου του Δημήτρη Αρμακόλα στο μαιευτήριο Λητώ. Κάτω αριστερά διακρίνεται και η υπογραφή του καλλιτέχνη

Αντίστοιχη αντιμετώπιση ακολουθεί και στην σύνθεση που αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει στις δύο αντικριστές πλευρές σε αίθουσα του κινηματογράφου <<Αλκυονίδες>> στο κέντρο της Αθήνας (Ιουλιανού 42).[47] Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση οι οργανικές μορφές και οι παραστάσεις που παραπέμπουν στη φύση, έχουν περιοριστεί και κυριαρχούν περισσότερο γραμμικές και γεωμετρικές χαράξεις. Το τετράγωνο και το ορθογώνιο είναι τα δύο σχήματα που προκύπτουν από τις χαράξεις, σε διαφορετικά μεγέθη. Από αυτό το στοιχείο φαίνεται πολύ πιθανό, ο γλύπτης να χρησιμοποίησε κάνναβο εξ' αρχής ώστε να συνθέσει πάνω σε αυτόν. Επίσης παρατηρείται και διαφορά στο βάθος των σκαλισμάτων, στοιχείο που δίνει ζωντάνια στην σύνθεση λόγω της σκιάς που δημιουργείται. Παρόλο που το έργο είναι σε εσωτερικό χώρο και δεν <<πέφτει>> ποτέ πάνω του φυσικό φως, που θα προσέδιδε μεγαλύτερη αίσθηση ζωντάνιας λόγω της κίνησης που συνοδεύει το φως του ηλίου, η ιδέα παραμένει η ίδια. Κάποιες μορφές, που θα μπορούσαν να σχεδιαστούν με οργανικό τρόπο, ο Δημήτρης Αρμακόλας επιλέγει να τις σχεδιάσει με αφαιρετική απόδοση, χρησιμοποιώντας γραμμές και τελείες, όπως για παράδειγμα οι άνθρωποι που σχεδιάζονται με δύο γραμμές σε σχήμα τριγώνου, που παριστάνει τον λαιμό και τους ώμους και μία τελεία που παριστάνει το κεφάλι.(εικόνες 69-72).

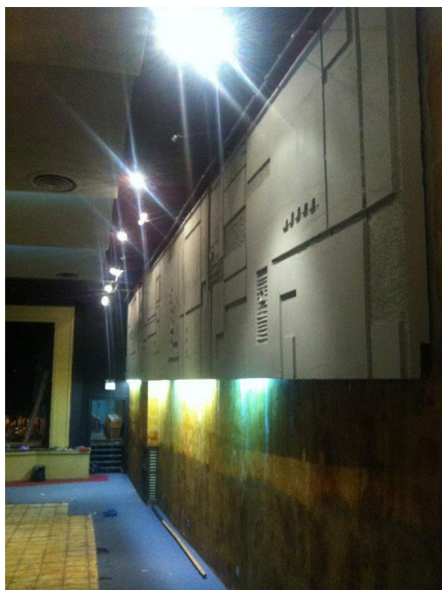
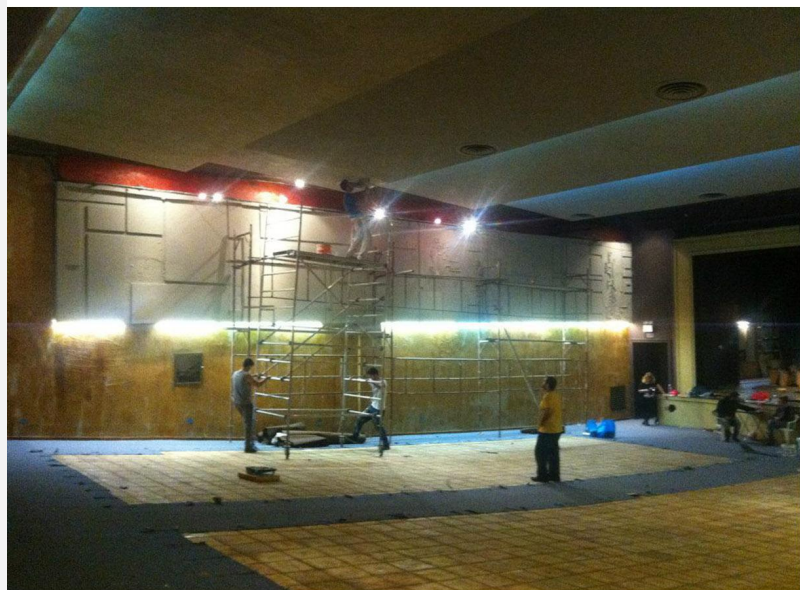

[47] Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 50

εικόνα 69: Το έργο του Δημήτρη Αρμακόλα στο εσωτερικό του κινηματογράφου Αλκυονίδες (αριστερή πλευρά)

εικόνα 70: Το έργο του Δημήτρη Αρμακόλα στο εσωτερικό του κινηματογράφου Αλκυονίδς (δεξιά πλευρά)

εικόνα 71 κ 72: Το έργο του Δημήτρη Αρμακόλα στην ανακαίνιση του κινηματογράφου το 2013

Το έτος 1969, αποδεικνύεται πολύ γόνιμο για τον Δημήτρη Αρμακόλα, στο θέμα που αφορά την παρούσα εργασία, διότι αποτελεί χρονιά στην οποία κατασκεύασε τέσσερα ανάγλυφα έργα γλυπτικής τέχνης από σκυρόδεμα. Ονομαστικά, φιλοτεχνεί τη γλυπτή επιφάνεια οκτώ τετραγωνικών μέτρων στον κινηματογράφο <<Όσκαρ>>, τον τοίχο από μπετόν δεκαπέντε τετραγωνικών σε κατοικία στη Βουλιαγμένη, ένα ανάγλυφο από σκυρόδεμα σε είσοδο αθηναϊκής πολυκατοικίας, στο κέντρο, με επιφάνεια είκοσι επτά τετραγωνικά μέτρα και μία ανάγλυφη σύνθεση σε τοίχο όψης πολυκατοικίας στην περιοχή της Βάρκιζας με εμβαδόν είκοσι τετραγωνικών μέτρων. (Φωτογραφία υπάρχει μόνο για το τελευταίο έργο στη Βάρκιζα. εικόνα 73).

εικόνα 73: Το έργο του Δημήτρη Αρμακόλα σε κατοικία στη Βάρκιζα

Την επόμενη χρονιά προσθέτει ακόμα ένα έργο αυτού του είδους στην συλλογή του, με τη δημιουργία γλυπτού τοίχου δεκαπέντε τετραγωνικών μέτρων στο εσωτερικό κατοικίας στην περιοχή των Αμπελοκήπων.

Προχωρώντας στο 1971, ο Δημήτρης Αρμακόλας θα φιλοτεχνήσει το μεγαλύτερο του ανάγλυφο γλυπτό σε μπετονένιο τοίχο. Πρόκειται για την σύνθεση εκατόν εξήντα τετραγωνικών μέτρων σε μία από τις όψεις του κτιρίου της εταιρείας <<Shell>> στην Αθήνα (Κουκάκι, λεωφορος Ελευθερίου Βενιζέλου). Παρόμοια αντιμετώπιση ακολουθεί σε αυτό το έργο ο Αρμακόλας με αυτό στον κινηματογράφο <<Αλκυονίδες>>. Η ύπαρξη καννάβου είναι εμφανής ως βάση σχεδιασμού. Περιορισμένες, αλλά παρούσες είναι οι οργανικές μορφές, οι οποίες μάλιστα εντάσσονται σε ένα νέο γεωμετρικό σχήμα αυτή τη φορά, τον κύκλο. Τα υπόλοιπα στοιχεία της σύνθεσης αποτελούνται από γραμμές διάφορων παχών αποκλειστικά κάθετων και οριζοντίων, τετράγωνα, ορθογώνια και βούλες παρατεταγμένες σε σειρά. Ήρεμη και ισορροπημένη γενικά σύνθεση, χωρίς βαθιές εσοχές και εξοχές, ωστόσο ιδιαιτέρως μνημειακή λόγω του μεγάλου μεγέθους της.(εικόνες 74, 74.1).

εικόνες 74, 74.1: Το μεγαλύτερο σε διαστάσεις γλυπτό έργο του Δημήτρη Αρμακόλα. Βρίσκεται στα κτίρια γραφείων της Shell στην Αθήνα

Στη συνέχεια θα κατασκευάσει ένα ακόμα γλυπτό για να κοσμήσει μια κατοικία στην Κηφισιά με εμβадόν δεκαπέντε τετραγωνικά μέτρα.

Το 1973 ένας μεγάλος γλυπτός τοίχος επιφάνειας τριάντα πέντε τετραγωνικών μέτρων θα ενταχθεί στη διακόσμηση μιας κατοικίας στην Εκάλη.

Για ένα διάστημα τεσσάρων ετών δεν θα φιλοτεχνήσει άλλο γλυπτό από σκυρόδεμα γιατί θα συμμετέχει σε μεγάλο αριθμό εκθέσεων σε Ελλάδα και εξωτερικό, αλλά θα επιστρέψει το 1977 με δύο έργα από σκυρόδεμα και τα δύο στην περιοχή της Αμαλιάδας.

Το ένα εξ'αυτών στο κτίριο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος σε εσωτερικό χώρο και με εμβадόν τριάντα έξι τετραγωνικών μέτρων, ενώ το άλλο σε όψη πολυκατοικίας με εμβадόν είκοσι επτά τετραγωνικών μέτρων.(εικόνα 75) Στο δεύτερο έργο, οι μορφές είναι οργανικές και θυμίζουν πολύ αυτές από την κλινική <<Λητώ>> στο Ψυχικό. Όλη η σύνθεση εντάσσεται σε ένα πλαίσιο σαν κορνίζα και αποτελεί μέρος του συνόλου. Πλέον τα έργα τέτοιου είδους εμφανίζονται με πιο αραιό ρυθμό.[48]

[48]Κανελλάκη, σελ. 65-66

εικόνα 75: Το έργο του Δημήτρη Αρμακόλα σε πολυκατοικία στην Αμαλιάδα.

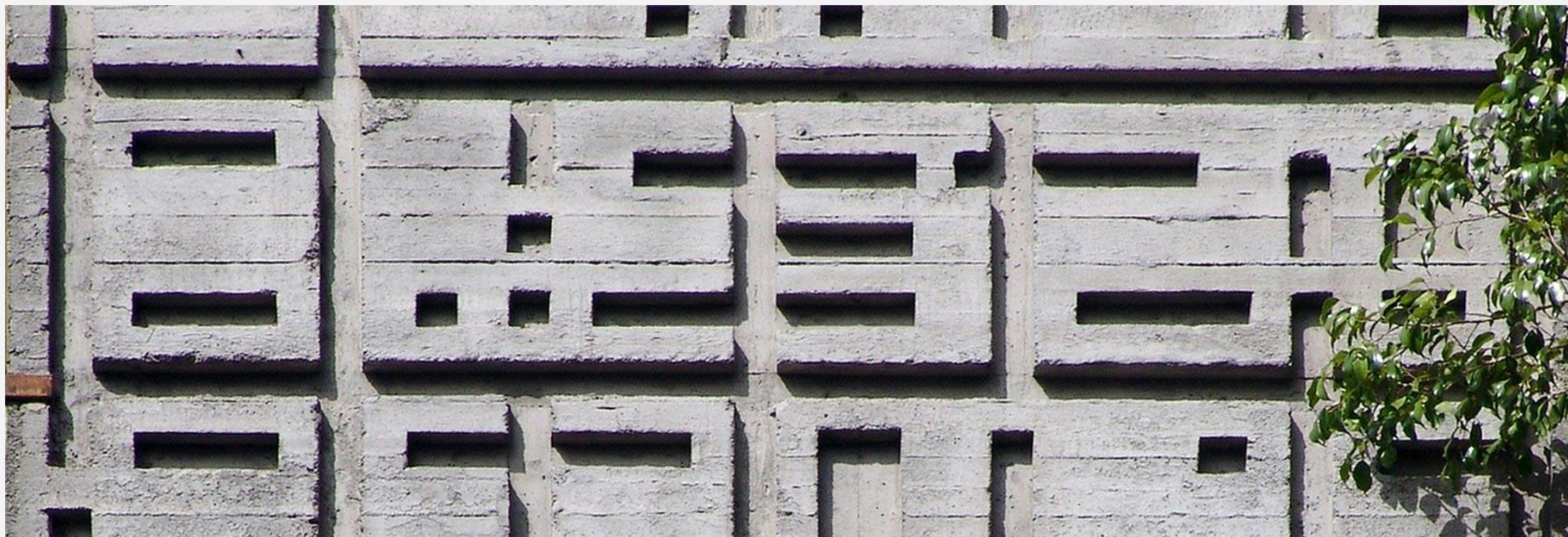
Την διετία 1985-1986 θα φιλοτεχνήσει ένα έργο από σκυρόδεμα στην είσοδο κατοικίας στην Παιανία, με επιφάνεια δέκα τετραγωνικά μέτρα, ενώ την τριετία 1987-1989 θα δημιουργήσει ακόμα δύο γλυπτά σε μπετονένιους τοίχους, οκτώ και δέκα τεσσάρων τετραγωνικών μέτρων αντίστοιχα. Το πρώτο κοσμεί όψη πολυκατοικίας στην Αμαλιάδα και το δεύτερο όψη κατοικίας στο Καπανδρίτι.[49] Αυτά τα δύο αποτελούν τα τελευταία γλυπτά έργα τέχνης κατασκευασμένα από σκυρόδεμα, δια χειρός Δημήτρη Αρμακόλα και συμπληρώνουν μια ομολογουμένως πλούσια, ολοκληρωμένη και αξιόλογη συλλογή.

Γλυπτά από σκυρόδεμα στο εξωτερικό

Ο Δημήτρης Αρμακόλας έχει φιλοτεχνήσει ένα έργο τέχνης από σκυρόδεμα εκτός των ελληνικών συνόρων και συγκεκριμένα στο Μόντρεαλ του Καναδά. Πρόκειται για ένα γλυπτό εμβαδού τριάντα πέντε τετραγωνικών μέτρων στο κτίριο της Hellenic Canadian Trust.

[49]<https://www.glyptothiki.gr>

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

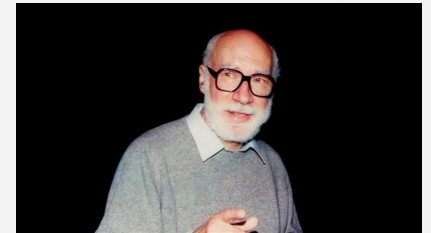

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΣΗ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Ο Θανάσης Εξαρχόπουλος, όπως αναφέρει ο γιός του Πάνος Εξαρχόπουλος, γνωρίζει τον αρχιτέκτονα Σάββα Κουρούκλη μέσω μιας κοινής τους φίλης, επίσης αρχιτέκτονας, τη Βιβίκα Αποστολιάδου. Ο Σάββας Κουρούκλης λοιπόν ήταν αυτός που κάλεσε τον Θανάση Εξαρχόπουλο να φιλοτεχνήσει έργα μεγάλης κλίμακας, το οποία θα κοσμούσαν όψεις από πολυκατοικίες που θα σχεδίαζε ο πρώτος. Η συνεργασία των δύο διήρκησε μια διετία και συγκεκριμένα το διάστημα 1963-1964, όταν η Αθήνα βρισκόταν σε οικοδομικό οργασμό και ο αρχιτέκτονας ετοιμαζόταν να οικοδομήσει τρεις γωνιακές πολυκατοικίες. Όπως αναφέρει και πάλι ο Πάνος Εξαρχόπουλος, και οι τρεις πολυκατοικίες είχαν έναν μεγάλο κατακόρυφο τυφλό τοίχο, που πιθανόν να αντιστοιχούσε σε κάποιο καθιστικό ή μια βιβλιοθήκη. Αυτές λοιπόν ήταν οι επιφάνειες που ανέθεσε ο Σάββας Κουρούκλης στον Θανάση Εξαρχόπουλο να σχεδιάσει και να προσδώσει μια καλλιτεχνική χροιά στην συνολική δομή.[52] Οι τρεις πολυκατοικίες είναι χτισμένες σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, όπως προαναφέρθηκε στο διαστημα 1963-1964, με την πρώτη ωστόσο να είναι αυτή στην οδό Ιουλιανού 60 και Αχαρνών στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα. Σε αυτή την σύνθεση ήταν επιθυμία του Σάββα Κουρούκλη και αμέσως συμφώνησε και ο καλλιτέχνης Θανάσης Εξαρχόπουλος να μην έχει καθόλου νατουραλιστικό χαρακτήρα, να είναι καθαρά γεωμετρική και αφαιρετική. Είναι μία επιφάνεια από ανεπίχριστο μπετόν με πλάτος τρία μέτρα και ύψος δεκαπέντε μέτρα.

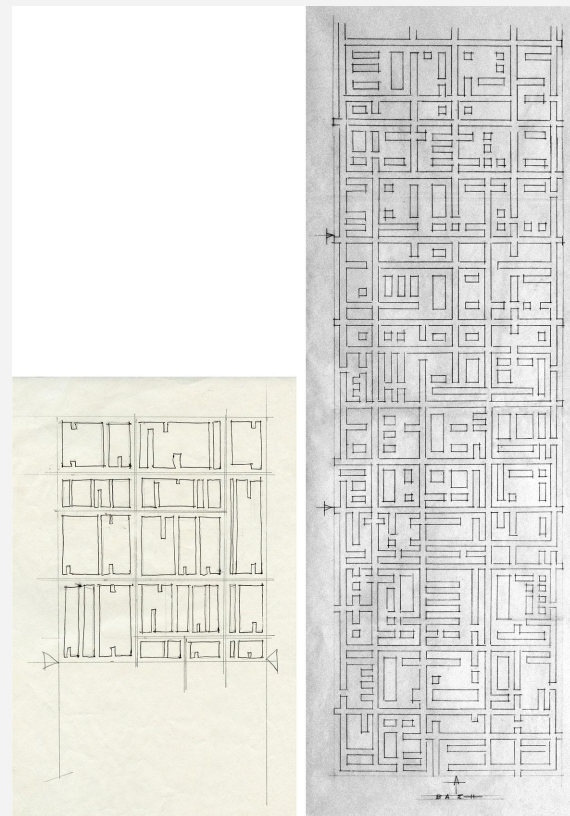

Ο Θανάσης Εξαρχόπουλος ήταν γιός χρυσοχού και καταγόταν από τον νομό Ηλείας. Τελείωσε το σχολείο το 1946 και την επόμενη χρονιά άρχισε να φοιτά στην σχολή καλών τεχνών. Είναι άγνωστο το πότε αποφοίτησε, διότι στο αρχείο του φαίνεται κενό το 1951-1952 και το 1952-1953 φαίνεται να είναι στο τέταρτο έτος της σχολής.[50] Ειδικεύτηκε στην χαρακτηριστική χαλκογραφιών μικρής κλίμακας. Πέραν όμως της χαρακτηριστικής, τον απασχόλησαν ιδιαίτερα η ζωγραφική και η διαμόρφωση εσωτερικών χώρων. Το 1982 εκλέγεται καθηγητής χαρακτηριστικής στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας. Παράλληλα τον απασχολεί και η λογοτεχνία, αλλά και θέματα και τεχνικές γύρω από τον κόσμο των βιβλίων, όπως ο σχεδιασμός και η καλλιτεχνική επιμέλεια βιβλίων και εξωφύλλων, η βιβλιοδεσία και η τυπογραφία. Ένα από τα βιβλία του, με τίτλο <<Επίτοιχα>> πραγματεύεται θεωρίες και μεθόδους ένταξης έργου τέχνης πάνω σε ένα αρχιτεκτόνημα, δηλαδή ακριβώς το θέμα της παρούσας εργασίας. Όλα τα παραπάνω που απασχόλησαν τον καλλιτέχνη, δεν τον εμπόδισαν να ασχολείται σε μεγάλο βαθμό με τον τομέα στον οποίο σπούδασε, δηλαδή την χαρακτηριστική, κάνοντας πολλές εκθέσεις με χαρακτηριστικά και ζωγραφικά θέματα σε Ελλάδα και εξωτερικό. Η μετέπειτα συνεργασία του με τον Σάββα Κουρούκλη, αρχιτέκτονα της γενιάς το '60, είναι αυτή που του έδωσε την ευκαιρία να συνθέσει κατευθείαν πάνω στην αρχιτεκτονική της αθηναϊκής πολυκατοικίας γλυπτά από σκυρόδεμα τεραστίων διαστάσεων. [51]

[50] Γεωργούση Μ., σελ 480

[51] Πάνος Εξαρχόπουλος, άρθρο στο διαδίκτυο <https://www.archetype.gr/blog/arthro/otan-i-techni-sin-anta-tin-architektoniki>, 4/7/24

Ο Θανάσης Εξαρχόπουλος σχεδίασε πολλά γραμμικά προσχέδια σε χαρτί, όπως φαίνονται στις εικόνες 76 και 77 και κατέληξε στην κατασκευή εσόγλυφων, επαναλαμβανόμενων ορθογωνικών μοτίβων, τα οποία εντάσσονται σε έναν μικρό κάνναβο διαστάσεων οκτώ επί οκτώ εκατοστών.[53] Το τελικό σχέδιο πραγματοποιήθηκε από ένα ειδικό καλούπι με εσοχές που χρησιμοποιήθηκε στο στάδιο της σκυροδέτησης του μπετόν. Η συνολική σύνθεση καθώς και η χρήση του ίδιου υλικού με την υπόλοιπη αρχιτεκτονική δημιουργία, δηλαδή το μπετόν, δίνει στο καλλιτεχνικό έργο μια ελαφρότητα και επιτυγχάνεται η ένταξη του στην σύνθεση ομαλά, χωρίς να κυριαρχεί το ένα απέναντι στο άλλο.[54] Φυσικά το παιχνίδι φωτός-σκιάς είναι αναπόφευκτο, μιας και το έργο βρίσκεται σε εξωτερικό χώρο και αποτελεί γεγονός που δίνει μεγάλο βάθος στη σύνθεση και συνάμα ζωντάνια και ενδιαφέρον.(εικόνες 78, 79)

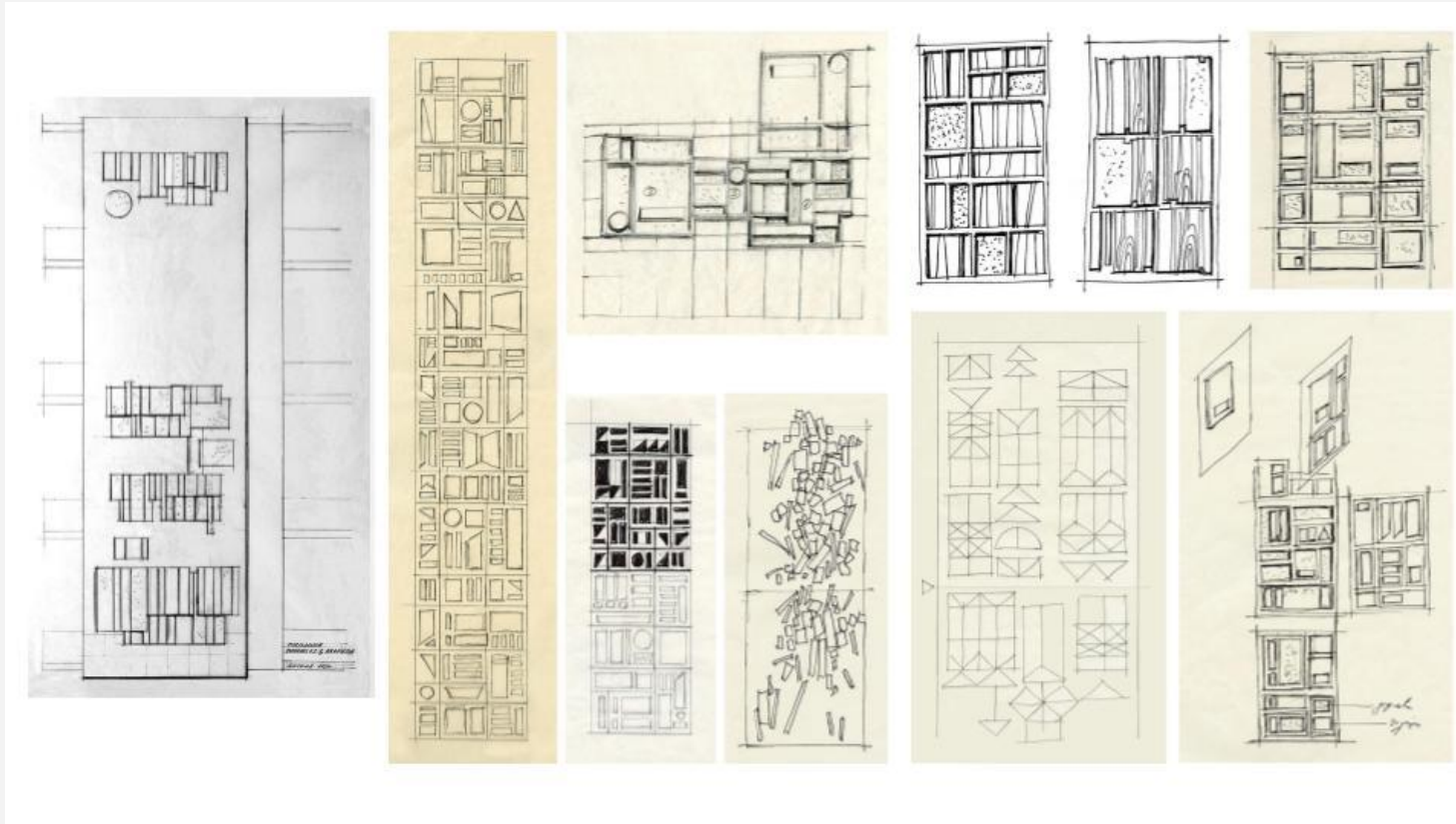

[52]εκπομπή <<Αστικό Τοπίο>>, κανάλι της Βουλής
<https://www.youtube.com/watch?v=vRkfalaSqeM>

[53]<https://www.archetype.gr/blog/arthro/otan-i-techni-sinanta-tin-architektoniki>

[54] εκπομπή <<Αστικό Τοπίο>>, κανάλι της Βουλής
<https://www.youtube.com/watch?v=vRkfalaSqeM>

εικόνα 76: Προσχέδια του Θ. Εξαρχόπουλου για το έργο στην πολυκατοικία της οδού Ιουλιανού

εικόνα 77: Άλλα προσχέδια του Θ. Εξαρχόπουλου

εικόνες 78, 79: Το γλυπτό από σκυρόδεμα του Εξαρχόπουλου σε πολυκατοικία της οδού Ιουλιανού. Τότε και τώρα.

Άλλη μια περίπτωση έργου τέχνης παρόμοιας προσέγγισης και σε κοντινή μάλιστα περιοχή είναι πολυκατοικία στην συμβολή των οδών Μιχαήλ Βόδα και Αγορακρίτου στον Άγιο Παντελεήμονα. Η σύνθεση καλύπτει επιφάνεια πλάτους 5,4 μέτρων και ύψους 16,6 μέτρων. Σε αυτή την επιφάνεια έχουν τοποθετηθεί κάποια προεξέχοντα πρίσματα, ορθογώνιου σχήματος πανομοιότυπα μεταξύ τους, κατασκευασμένα από σκυρόδεμα και βαμμένα σε δύο αποχρώσεις του γκρι, μερικά ανοιχτόχρωμα και μερικά ελαφρώς πιο σκούρα. Αυτές λοιπόν οι μονάδες σε επανάληψη, τοποθετούνται σε κάποιες υποδοχές αντίστοιχου μεγέθους που είχαν προβλεφθεί πάνω στην επιφάνεια του τοίχου. Η μία από τις δύο μεγάλες επιφάνειες αυτού του μεμονωμένου πρίσματος είναι ελαφρώς κεκλιμένη και κάθε ένα τέτοιο στοιχείο τοποθετείται σε κάθε μια από τις εσοχές του τοίχου με διαφορετικό προσανατολισμό, έτσι η σύνθεση μοιάζει να έχει κίνηση και ζωντάνια, γεγονός που ενισχύεται με την περιοδική κίνηση του φωτός του ηλίου.[55](εικόνες 80 και 81)

[55]<https://www.archetype.gr/blog/arthro/otan-i-techni-sinanta-tin-architektoniki>

εικόνα 80: Έργο του Θ. Εξαρχόπουλου στην συμβολή των οδών Βόδα και Αγορακρίτου

εικόνα 81: Έργο του Θ. Εξαρχόπουλου στην συμβολή των οδών Βόδα και Αγορακρίτου

Τρίτη περίπτωση συνεργασίας Εξαρχόπουλου και Κουρούκλη είναι η πολυκατοικία της οδού Ολυμπίας 17 και Αχαρνών 235. Στην μεγάλη επιφάνεια επί της οδού Αχαρνών έχει δημιουργηθεί σύνθεση 3,9 μέτρων σε πλάτος και 13,3 μέτρων σε ύψος. Η σύνθεση απεικονίζει μέσω της αφαίρεσης στοιχεία της φύσης, όπως δέντρα, φυτά, έδαφος και ουρανό. Μέρη της σύνθεσης έχουν σκούρο γκρι χρώμα διότι αντιστοιχούν σε πρώιμο στάδιο της κατασκευής ενός τοίχου, στο λεγόμενο <<λάσπωμα>> και έχουν πιο τραχιά υφή, ενώ η υπόλοιπη σύνθεση αντιστοιχεί στο στάδιο ενός ολοκληρωμένου τοίχου με τελικό επίχρισμα και βαφή. (εικόνες 82, 83)

εικόνα 82: Έργο του Θ. Εξαρχόπουλου στην συμβολή των οδών Ολυμπίας και Αχαρνών

εικόνα 83: Έργο του Θ. Εξαρχόπουλου στην συμβολή των οδών Ολυμπίας και Αχαρνών

Και οι τρεις συνθέσεις διατηρούνται σε αρκετά καλή κατάσταση μέχρι και σήμερα. Ένα παράδοξο γεγονός αποτελεί η ύπαρξη πανομοιότυπης σύνθεσης με την τελευταία, σε άλλη μια πολυκατοικία στην οδό Σολωμού 11 στο Χαλάνδρι, με την μόνη διαφορά ότι αυτή είναι εντελώς λευκή. Είναι πιθανό ο αρχιτέκτονας να ήταν ο ίδιος, αλλά η πολυκατοικία μοιάζει να είναι αρκετά μεταγενέστερη και να χρονολογείται ότι κατασκευάστηκε περί τα 1980. Το παράδοξο της υπόθεσης είναι ότι ο Θανάσης Εξαρχόπουλος δεν γνώριζε για την ύπαρξή της.[56](εικόνες 84, 85).

[56]<https://www.archetype.gr/blog/arthro/otan-i-techni-sinanta-tin-architektoniki>

εικόνες 84, 85: Αντίγραφο του έργου του Εξαρχόπουλου σε πολυκατοικία στο Χαλάνδρι

Σύμφωνα με τον γιο του Θανάση Εξαρχόπουλου, ο καλλιτέχνης έχει υλοποιήσει ένα ακόμα ανάγλυφο γλυπτό σε μία κατοικία στο Καλαμάκι, όμως δεν υπάρχουν παραπάνω πληροφορίες, ούτε φωτογραφίες που να μπορούν να το αποδείξουν.[57] Ο Θανάσης Εξαρχόπουλος έχει δημιουργήσει ακόμα μερικά έργα μεγάλης κλίμακας, αντίστοιχα με τα προαναφερθέντα, ωστόσο δεν είναι γλυπτικού χαρακτήρα, αλλά ζωγραφικού.

Ο Θανάσης Εξαρχόπουλος δεν έχει δημιουργήσει κάποιο γλυπτό από σκυρόδεμα στο **εξωτερικό**.

[57] εκπομπή <<Αστικό Τοπίο>>, κανάλι της Βουλής
<https://www.youtube.com/watch?v=vRkfalaSqeM>

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

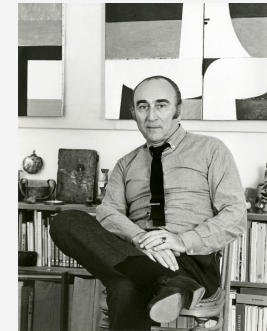

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΜΟΡΑΛΗ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Ο Γιάννης Μόραλης ήταν καλλιτέχνης που ασχολήθηκε κατά κόρον με την ζωγραφική. Τα γλυπτικά του έργα είναι σαφώς λιγότερα σε ποσότητα, αλλά πολύ σημαντικά και άξια αναφοράς. Όπως προαναφέρθηκε μάλιστα ο Γιάννης Μόραλης πολύ πιθανόν να ήταν και ο πρώτος καλλιτέχνης, την περίοδο που μελετάμε, ο οποίος δημιούργησε ανάγλυφη επιφάνεια που θα κοσμούσε αρχιτεκτόνημα, ακόμα και αν αυτή δεν είναι κατασκευασμένη από σκυρόδεμα. Η επιλογή των υλικών είναι πολλές φορές προκαθορισμένη, ενώ άλλες φορές επιλέγεται κατόπιν συνεννοήσεως μεταξύ αρχιτέκτονα και καλλιτέχνη. Σε οποιαδήποτε περίπτωση ωστόσο διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο, διότι καθορίζει το τελικό αποτέλεσμα της σύνθεσης, αλλά και τη μέθοδο με την οποία θα εργαστεί ο καλλιτέχνης κατά τη δημιουργία του έργου. Στη διάρκεια της καλλιτεχνικής του καριέρας λοιπόν, ο Γιάννης Μόραλης φιλοτέχνησε συνθέσεις από κεραμικά, μάρμαρο, γύψο, ορείχαλκο, ξύλο, νοβοπάν, αλλά και από σκυρόδεμα με τη βοήθεια ξυλοτύπου, είτε από πλάκες σκυροδέματος, κατασκευασμένες στο εργαστήριο και συναρμολογούμενες στη συνέχεια στο σημείο της συνολικής δομής.[59]

Ο Γιάννης Μόραλης γεννήθηκε στις 23 Απριλίου ή στις 6 Μαΐου του 1916 στην Άρτα, όπου και περνάει τα πρώτα χρόνια της ζωής του μαζί με την οικογένειά του. Από μικρός έβλεπε τη θεία του να ζωγραφίζει με λαδομπογιές και του γεννήθηκε το ενδιαφέρον για τη ζωγραφική. Το 1927 η οικογένειά του μετακομίζει στο κέντρο της Αθήνας και συγκεκριμένα στο Παγκράτι. Εκεί, παρακολουθεί ακόμα σε μικρή ηλικία και συνοδευόμενος από τον πατέρα του τις παραδόσεις στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, που λαμβάνουν χώρα κάθε Κυριακή. Εν έτει 1931 και σε ηλικία 15 ετών εντάσσεται επάξια στο προπαρασκευαστικό τμήμα της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών και εκεί γνωρίζει ανθρώπους που έμελλε να γίνουν πολύ καλοί του φίλοι, όπως ο Νίκος Νικολάου, ο Χρήστος Καπράλος και ο Γιάννης Τσαρούχης. Ο τελευταίος μάλιστα, λόγω του ότι ήταν μεγαλύτερος ενέπνευσε τον Μόραλη και εξελίχθηκε σε μέντορα του. Στην συνέχεια, ο Γιάννης Μόραλης θα διεκδικήσει μια υποτροφία για την Ιταλία από την Ακαδημία Αθηνών απέναντι στον κολλητό του φίλο Νίκο Νικολάου. Οι δύο τους κάνανε μια συμφωνία. Όποιος από τους δύο κέρδιζε την υποτροφία, θα μοιραζόταν τα χρήματα με τον άλλο ώστε να πάνε μαζί στην Ιταλία για σπουδές. Πράγματι το 1936 ο Μόραλης αποφοιτεί από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών και κερδίζει την υποτροφία και τον Ιούνιο του επόμενου έτους ταξιδεύουν μαζί για την Ρώμη, όπου θα συνεχίσουν τις σπουδές τους.

Στην δεύτερη περίπτωση ανήκει το έργο που επιμελήθηκε για τον Οργανισμό Λιμένος Πειραιώς, που αφορούσε στα δώδεκα στέγαστρα αναμονής επιβατών. Ο Γιάννης Μόραλης ανέλαβε την καλλιτεχνική επιμέλεια των τοίχων που υποστήριζαν αυτά τα δώδεκα στέγαστρα και λειτουργούσαν παράλληλα ως ανεμοφράκτες. Ο καλλιτέχνης λοιπόν σχεδίασε και προκατασκεύασε στο εργαστήριο του μικρές πλάκες από σκυρόδεμα, όπου και τις φιλοτέχνησε δίνοντας επί τόπου στο εργαστήριο την καλλιτεχνική νότα που επιθυμούσε.[60] Οι τσιμεντόπλακες ήταν πανομοιότυπες, με διαστάσεις είκοσι επί είκοσι εκατοστά και για τον χρωματισμό τους χρησιμοποίησε εκτός από άσπρο και μαύρο χρώμα και τα τρία βασικά, κόκκινο, κίτρινο και μπλε.[61] Η σύνθεση σχηματίζεται σαν παζλ από μια αρχική μονάδα σε επανάληψη, η οποία είτε είναι βαμμένη με ένα μόνο χρώμα, είτε είναι χωρισμένη διαγώνια σε δύο ισοσκελή τρίγωνα βαμμένα σε δύο διαφορετικούς χρωματισμούς.[62] Σε αυτό το στάδιο εντοπίζεται και η σύμπραξη τέχνης και αρχιτεκτονικής, μιας και κάθε δομική μονάδα που θα χρησιμοποιηθεί για να σχηματιστούν τα στέγαστρα, φέρει ταυτοχρόνως και καλλιτεχνικό θέμα. Τα δύο στοιχεία, που χαρακτηρίζουν την σύνθεση στο εν λόγω έργο και τα οποία γίνονται εύκολα αντιληπτά από τον παρατηρητή, είναι το χρώμα και ο ρυθμός. Άλλοτε τοποθετημένες πλάκες ώστε να δημιουργούνται μοτίβα, άλλοτε να αποτελούν μια συνέχεια και άλλοτε απλά σημεία, στόχο έχουν να εκπέμπουν ένα αίσθημα χαράς, ποικιλίας και ενθουσιασμού στους καθημερινούς ταξιδιώτες που ζουν το χώρο.[63] Σε μία βαθύτερη παρατήρηση όμως τα αφαιρετικά μοτίβα που ολοκληρώνουν τη σύνθεση, αναπαριστούν εικόνες του λιμανιού του Πειραιά, όπως κύματα, πλοία, φουγάρα, γλάρους ακόμα και νεοκλασικά κτίρια και πύλες του λιμανιού.[64](εικόνες 86, 87).

Λίγους μήνες μετά μετακινείται στο Παρίσι για να διδαχθεί νωπογραφία και ψηφιδωτό. Δυστυχώς το 1939 ξεσπά ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και καλείται να επιστρέψει στην Ελλάδα για να υπηρετήσει στο στρατό. Από το 1941 αρχίζει να ασχολείται εντατικά με την προσωπογραφία. Το 1947 εκλέγεται καθηγητής στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών και δύο χρόνια μετά φτιάχνει την καλλιτεχνική ομάδα <<Αρμός>> μαζί με άλλους πολύ γνωστούς καλλιτέχνες της εποχής. Σε όλη τη διάρκεια της ζωής του συμμετέχει σε πολύ μεγάλο αριθμό εκθέσεων και παράλληλα εργάζεται ως καλλιτέχνης φιλοτεχνώντας έργα για ιδιώτες. Ο Γιάννης Μόραλης φεύγει από τη ζωή στις 20 Δεκεμβρίου του 2009 στην Αθήνα.[58]

[58] <https://www.imoralis.gr/viografika/>

[59] Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, σελ. 27

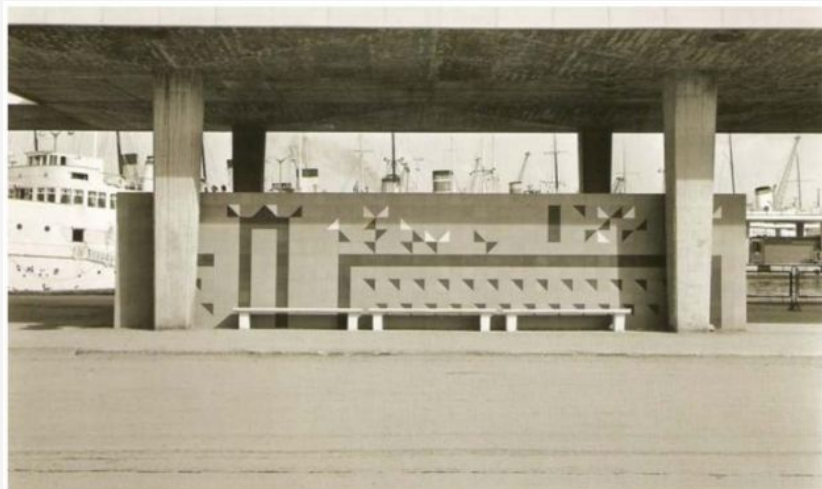
[60] Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 50

[61] Κανελλάκη Α., Ερευνητική εργασία <<Συνέργειες Αρχιτεκτόνων-Καλλιτεχνών στην Ελλάδα από την δεκαετία του '60 μέχρι σήμερα>>, σελ. 53

[62] Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, σελ. 36

[63] Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 50

[64] Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, σελ. 36

εικόνες 86, 87: Η σύνθεση από τσιμεντόπλακες για τα υπόστεγα του ΟΛΠ

Το 1963 ολοκληρώνεται το επόμενο έργο καλλιτεχνικής παρέμβασης από τον Γιάννη Μόραλη. Επρόκειτο για το περίπτερο του Ε.Ο.Τ. <<Διόνυσος>> στο λόφο του Φιλοπάππου, που ανατέθηκε στον αρχιτέκτονα Π. Βασιλειάδη, ο οποίος με τη σειρά του επέλεξε τον Γιάννη Μόραλη για την διαμόρφωση του εξωτερικού τοίχου. Οι δυό τους είχαν ξανασυνεργαστεί στο παρελθόν στο ξενοδοχείο <<Χίλτον>>, στο εστιατόριο <<Ωκεανός>> και στα υπόστεγα του Ο.Λ.Π., που αναλύθηκαν παραπάνω. Τα πλευρικά τοιχεία του κτιρίου ήταν κατασκευασμένα από μπετόν και σε αυτά ο Μόραλης επέλεξε να παρέμβει με ρυθμική στίξη στην επιφάνεια τους φτιάχνοντας μικρά ορθογωνικά και ρομβοειδή μοτίβα, δημιουργώντας εσοχές και εξοχές. Η ιδέα έχει προσληφθεί από τα Προπύλαια που βρίσκονται απέναντι από τον χώρο ανέγερσης του κέντρου <<Διόνυσος>>, όπου είναι ανομοιόμορφα τα αγκωνάρια και δημιουργούν εξοχές που υπερτονίζονται από το παιχνίδι του φωτός με τη σκιά. Αυτό θέλει να κάνει και εδώ ο Μόραλης αφήνοντας τον ήλιο να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο κατα τη διάρκεια της ημέρας διαμορφώνοντας και το έργο τέχνης.[65](εικόνα 88)

[65] Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, σελ. 38

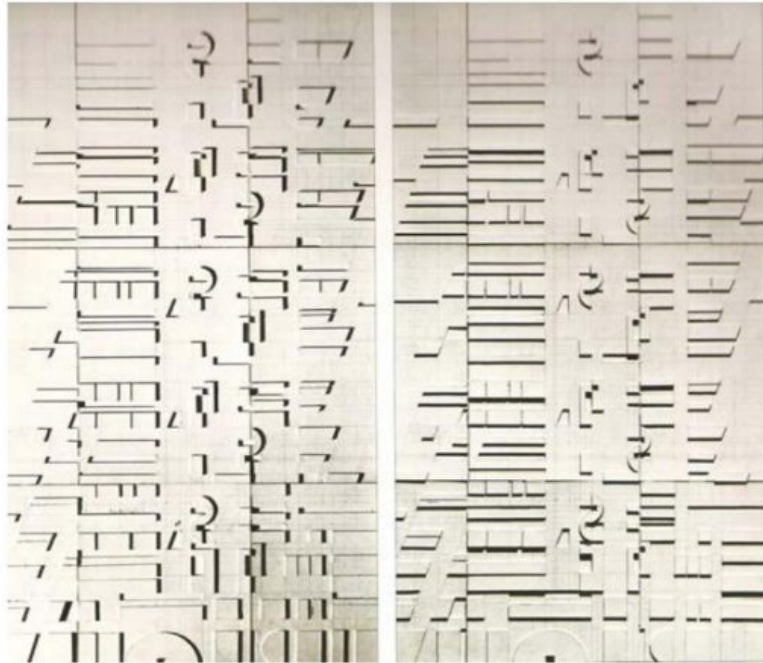
εικόνα 88: Ο αναγλυφος τοίχος από μπετόν στο περίπτερο του ΕΟΤ στο λόφο Φιλοπάππου

Το 1973-1974 ο Γιάννης Μόραλης κλήθηκε να σχεδιάσει και να δημιουργήσει ένα μεγάλο ανάγλυφο γλυπτό για την πρόσοψη του ξενοδοχείου Ξενία στην Κέρκυρα, το οποίο κατασκευάζεται εντός του πλαισίου ανέγερσης ξενοδοχειακών μονάδων του Ε.Ο.Τ.. Σήμερα το ξενοδοχείο ονομάζεται Corfu Holiday Palace. Έπρεπε η σύνθεση του αναγλύφου να είναι ανάλογη του μνημειώδους γλυπτού στο ξενοδοχείο Χίλτον στην Αθήνα, αλλά μικρότερης κλίμακας. Σε τοίχο από μπετόν λοιπόν ο Μόραλης χρησιμοποιεί τον ξυλότυπο για να αποδώσει τα γεωμετρικά μοτίβα της τελικής σύνθεσης.[66] Οι διαστάσεις του γλυπτού είναι 17,4 μέτρα σε ύψος επί 8,85 μέτρα πλάτος.[67] Στη συνολική απεικόνιση του αναγλύφου είναι διακριτοί τόσο οριζόντιοι άξονες, όσο και κάθετοι, που δημιουργούν κάνναβο. Τα ορθογώνια, τα τετράγωνα και τα ημικύκλια είναι τα βασικότερα σχήματα που διακρίνονται με μία πρώτη ματιά, ωστόσο υπάρχουν και κάποια τραπέζια σχήματα, το οποία δίνουν και διαγώνιους άξονες, που ζωντανεύουν το έργο και του προσδίδουν κίνηση. Φυσικά και το δίπολο φως-σκιά διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο εν λόγω έργο, διότι διαθέτει τρεις διαστάσεις και βρίσκεται σε εξωτερικό χώρο κτιρίου ελληνικού νησιού με πολλή ηλιοφάνεια. Η αντίθεση μεταξύ φωτός και σκιάς είναι ιδιαίτερα έντονη διότι ο τοίχος είναι βαμμένος εντελώς λευκός.(εικόνες 89-92)

Ο Γιάννης Μόραλης δεν δημιούργησε κάποιο έργο από σκυρόδεμα στο **εξωτερικό**.

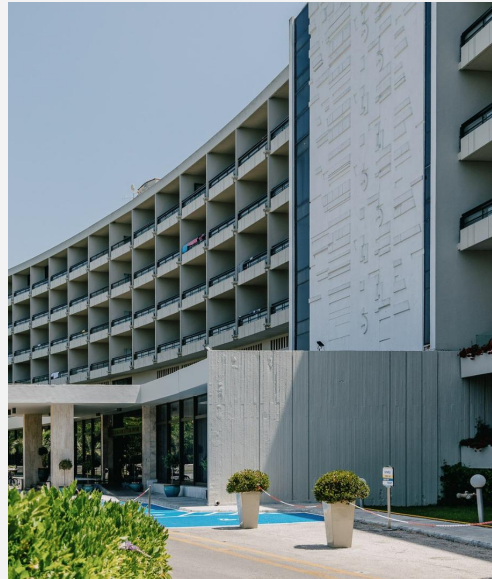
[66] Μπόλης, σελ. 43

[67] Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, σελ. 52

εικόνα 89: Προσχέδια σε μακέτα από τον Μόραλη για το ανάγλυφο γλυπτό στο ξενοδοχείο Ξενία της Κέρκυρας

εικόνα 90: Ο αναγλυφος τοίχος από μπετόν στο ξενοδοχείο Ξενία της Κέρκυρας κατά την κατασκευή

εικόνα 91: Ο αναγλυφος τοίχος από μπετόν στο ξενοδοχείο Ξενία της Κέρκυρας

εικόνα 92: Ο αναγλυφος τοίχος από μπετόν στο ξενοδοχείο Ξενία της Κέρκυρας

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

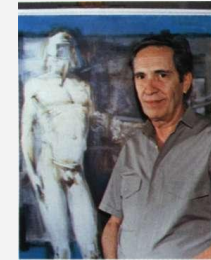

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙ ΠΡΕΚΑ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Η εξειδίκευση ενός καλλιτέχνη σε έναν μόνο τομέα τείνει να αποτελεί τον κανόνα, δηλαδή ένας ζωγράφος σπάνια συνδιαλλάσσεται με αρχιτεκτονικά ζητήματα ή με άλλες μορφές τέχνης όπως η γλυπτική. Ωστόσο κατά καιρούς έχουν υπάρξει και παραδείγματα όπου ο καλλιτέχνης είναι πολυδιάστατος και με σφαιρικές γνώσεις πάνω σε πολλούς τομείς των καλλιτεχνικών, όπως ο Κοσμάς Ξενάκης και ο Δημήτρης Πικιώνης. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι συνομιλίες και οι περιπλέξεις αρχιτεκτονικής και τεχνών πραγματοποιούνται ευκολότερα και συνήθως με πιο ολοκληρωμένο και αρμονικό αποτέλεσμα. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσεται και ο Πάρις Πρέκας. Ξεκίνησε ως ζωγράφος και μέσα από την ζωγραφική ανακάλυψε την πλαστική φόρμα, που με την σειρά της τον οδήγησε σε γλυπτικές συνθέσεις και στην αρχιτεκτονική, πάνω στην οποία μάλιστα μερίμνησε ώστε να τοποθετήσει και να προσαρμόσει τις ζωγραφιές και πλαστικές του δημιουργίες. Από το 1956 ξεκινάει να διακοσμεί κτίρια, κυρίως εισόδους αθηναϊκών πολυκατοικιών, αλλά και τοίχους είτε εσωτερικούς είτε εξωτερικούς, με διάφορα έργα του. Ο Πάρις Πρέκας πειραματίστηκε με πολλά υλικά για ανάγλυφες συνθέσεις, πέρα από τα ζωγραφικά έργα του, χρησιμοποίησε και μάρμαρο, σκαλισμένο με τη μέθοδο της αμμοβολής, μπρούτζο, σίδηρο, ανοξείδωτο χάλυβα, ατσάλι και μπετόν σε συνδυασμό με πορόλιθο. Σε όλη τη διάρκεια της καριέρας του δημιούργησε μεγάλο αριθμό έργων από τα προαναφερθέντα υλικά - πλην του μπετόν με τον πορόλιθο.

Ο Πάρις Πρέκας ήταν έλληνας καλλιτέχνης με καταγωγή από τη Σαντορίνη, που γεννήθηκε στην Αθήνα την 20η Μαρτίου 1926. Το 1948 σε ηλικία 22 ετών εισάγεται στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας και αποφοίτησε το 1952. Αμέσως μετά παίρνει υποτροφία και αναχωρεί για το Παρίσι, όπου και συνέχισε τις σπουδές του προσπαθώντας να αφομοιώσει την αίσθηση που είχε η πρωτεύουσα της Γαλλίας. Πολύπλευρος και αυτός, τον απασχολούν πολλά είδη του καλλιτεχνικού χώρου, όπως ζωγραφική, γλυπτική, αρχιτεκτονική διακόσμηση και κοσμηματογραφία. Στην ζωγραφική του κύρια θέση ως θέμα κατέχει το τοπίο, ενώ αργότερα του κέντρισε το ενδιαφέρον και η ελληνική πραγματικότητα με τους μύθους και τις παραδόσεις της και δημιούργησε συνθέσεις με κονστρουκτιβιστική και πιο αφαιρετική διάθεση. Αντίστοιχα και η γλυπτική του χρησιμοποιεί αφαιρετικά, εξηρησιονιστικά και κυβιστικά στοιχεία.[68] Στη διάρκεια της ζωής του έλαβε μέρος σε πολλές εκθέσεις και μπιενάλε ανα τον κόσμο και κέρδισε αρκετά βραβεία για το έργο του. Ο Πάρις Πρέκας διακόσμησε και αρκετούς δημόσιους χώρους και πλατείες, αλλά κατασκεύασε και κάποια έργα γλυπτικής για ιδιώτες. Ο Πάρις Πρέκας απεβίωσε στην Αθήνα το 1999. [69]

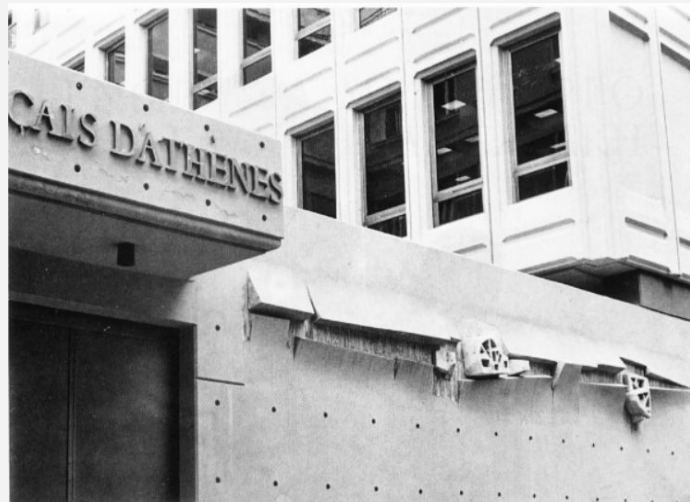
[68]<https://art-collection.europarl.europa.eu/el/artists/%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%B9%CF%82-%CF%80%CF%81%CE%B5%CE%BA%CE%B1%CF%83/>

[69]https://www.canqelaris.com/gr_art_prek.htm

Ο Πρέκας θα κατασκευάσει το τελευταίο του έργο για διακόσμηση αρχιτεκτονικής. Πρόκειται για τον εξωτερικό τοίχο της νέας πτέρυγας του Γαλλικού Ινστιτούτου στην Αθήνα (αρχιτέκτων: Σθένης Μολφέσης), που κατασκεύασε το 1973. Γενικότερα όποιος εμβαθύνει στην μελέτη του έργου του συγκεκριμένου καλλιτέχνη, δεν θα αργήσει να ανακαλύψει ότι ο καλλιτέχνης μελετά και εμβαθύνει στην φύση του υλικού ώστε να συνθέσει σύμφωνα με τα βιώματα του με το υλικό αυτό. Ο Πρέκας θέλει να δημιουργήσει ύλη και μορφή που θα πηγάζει από την ψυχή του και θα περάσει μέσα από τα χέρια του στο υλικό με το οποίο καταπιάνεται στην εκάστοτε περίπτωση. Έτσι λοιπόν στο Γαλλικό Ινστιτούτο μετέφερε ένα βίωμα του από το νησί της Πάρου, όπου ο δυνατός άνεμος σκάβει τα βράχια δημιουργώντας μορφές που μοιάζουν με πλέγματα παράξενης αινιγματικότητας. Στο έργο καθ' εαυτό, αυτή η εικόνα περνάει ως εξής: Το λείο και επίπεδο μπετόν που αποτελεί τον τοίχο, ξαφνικά <<σκάει>> και δημιουργεί φαρδιά και βαθιά ρηγμάτωση, μέσα από την οποία αποκαλύπτονται, ακανόνιστου σχήματος, αλλά προσεκτικά οργανωμένα στην τοποθέτησή τους, πλέγματα εσώγλυφα και εξώγλυφα κατασκευασμένα από πορόλιθο. Ο καλλιτέχνης στην μελέτη αυτή αρχικά σχεδίασε σε χαρτί με άσπρο και μαύρο την σύνθεση με την μορφή που αποκαλούν οι αρχιτέκτονες <<πλήρες-κενό>>. Στη συνέχεια μελέτησε τη θέα στις τρεις διαστάσεις. Το πρόβλημα όμως που προέκυπτε στην μελέτη ήταν οι ανάγλυφοι όγκοι που ξεπετάγονται μέσα από τη ρηγμάτωση, οι οποίοι δεν ήταν δυνατόν να χυτευτούν μαζί με τον τοίχο, όπως ήταν η αρχική ιδέα. Έτσι ακολουθήθηκε η εξής διαδικασία: Ο καλλιτέχνης κατασκεύασε καλούπια που θα διαμόρφωναν την ρηγμάτωση κατά τη διάρκεια της χύτευσης του μπετόν αλλά παράλληλα προέβλεψε και την δημιουργία εσοχών, όπου μετά τη χύτευση του μπετόν θα τοποθετούνταν οι ανάγλυφοι όγκοι που κατασκευάστηκαν τελικά από πορόλιθο. (εικόνες 93-100) Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν τοίχος και γλυπτική σύνθεση έγιναν σε μία δημιουργία.[70]

Ο Πάρις Πρέκας δεν δημιούργησε άλλο έργο από σκυρόδεμα στην καριέρα του ούτε εγχώρια, ούτε στο **εξωτερικό**.

[70] περιοδικό <<Ζυγός>>, τεύχος 22-23, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1976, σελ. 30-40

εικόνα 93: Το έργο του Πάρι Πρέκα στο Γαλλικό Ινστιτούτο των Αθηνών

εικόνα 94: Το έργο του Πάρι Πρέκα στο Γαλλικό Ινστιτούτο των Αθηνών

εικόνα 95: Λεπτομέρεια από το έργο του Πάρι Πρέκα στο Γαλλικό Ινστιτούτο των Αθηνών

εικόνα 96-100: Το έργο του Πάρι Πρέκα στο Γαλλικό Ινστιτούτο των Αθηνών όπως διατηρείται σήμερα

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΠΑΡΛΑΒΑΝΤΖΑ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Ο Τάκης Παρλαβάντζας ασχολήθηκε κατα κύριο λόγο με την ζωγραφική και εικονογράφησε και μεγάλο αριθμό βιβλίων σχολικών και λογοτεχνικών. Επιπλέον τον απασχόλησε και η τεχνική του βιτρώ, πάνω στην οποία εργάστηκε στον τομέα της συντήρησης και της αποκατάστασης. Σε κείμενα του στο περιοδικό <<Ζυγός>> μίλησε πάνω στο θέμα της μνημειακής τέχνης, όπου κάνει σαφές ότι δεν είναι απαραίτητο ένα έργο για να είναι μνημειακό να είναι μεγάλο σε κλίμακα, αντίθετα αυτό που το κάνει μνημειακό είναι η κατανόηση κάποιων όρων-νοημάτων που δεν μπορεί κανείς να αγνοήσει. Συνεχίζοντας εξηγεί πως ο καλλιτέχνης πρέπει να εντάξει πάνω στο κτίριο το έργο τέχνης, ώστε αυτό να μην φαίνεται ότι τοποθετήθηκε εκ των υστέρων, αλλά ότι είναι κάτι που συνελήφθει σαν ιδέα εξ' αρχής και δημιουργήθηκε σαν ένα σώμα με την αρχιτεκτονική, ακόμα και αν αυτό δεν συνέβη. Βέβαια είναι ακόμα καλύτερο και ειλικρινές αυτό να συμβεί από την αρχή της κατασκευής, κατόπιν συνομιλίας και συνεργασίας του αρχιτέκτονα με τον εκάστοτε καλλιτέχνη. [72]

Ένα τέτοιο παράδειγμα έργου από οπλισμένο σκυρόδεμα έχει σχεδιάσει ο Τάκης Παρλαβάντζας σε νηπιαγωγείο στο Ψυχικό. Τα αρχιτεκτονικά σχέδια και η μελέτη ανήκουν στον αρχιτέκτονα Χάρη Πολυχρονόπουλο και σε συνεργασία με τον υπό μελέτη καλλιτέχνη δημιουργήθηκε ένα ανάγλυφο διαστάσεων περίπου έξι μέτρων επί δύο μέτρα με ακανόνιστα γεωμετρικά σχήματα. Οι εσοχές του τοίχου έχουν αρκετά μικρό βάθος και αντίστοιχα τα προεξέχοντα στοιχεία δεν προβάλλουν σημαντικά στον χώρο. Βρίσκεται στον προαύλιο χώρο του νηπιαγωγείου.[73](εικόνα 101)

Ο Τάκης Παρλαβάντζας δεν έχει δημιουργήσει κάποιο έργο τέτοιου είδους στο **εξωτερικό**.

Ο Τάκης Παρλαβάντζας γεννήθηκε στον Πειραιά το 1930, όπου έζησε και μεγάλωσε και τελείωσε το γυμνάσιο το 1948. Σπούδασε στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών στο εργαστήριο του Γιάννη Μόραλη, αλλά πήρε μαθήματα και άλλων καθηγητών. Τελείωσε τη σχολή το 1955. Την επόμενη χρονιά έλαβε και δίπλωμα θεωρητικών σπουδών από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών. Για την διετία 1956-1958, με υποτροφία από την ολλανδική κυβέρνηση, πηγαίνει στο Άμστερνταμ και σπουδάζει την τέχνη του βιτρώ, ψηφιδωτό, φρέσκο σκραφίτο, γλυπτική και χαρακτική, ενώ για άλλη μια διετία, συγκεκριμένα 1961-1962, με άλλη μια υποτροφία, αυτή τη φορά από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, πάει στο Παρίσι για να διδαχθεί φρέσκο στην Ecole superieres des beaux-arts και μπετόν γκλάς στην Ecole des Metiers d'Art. Διετέλεσε καθηγητής Τεχνικών στη μέση εκπαίδευση για έξι χρόνια. Εργάστηκε ως ζωγράφος σε εργαστήρια κεραμικών τεχνών και επίσης ασχολήθηκε με εικονογραφίες βιβλίων. Παράλληλα, εργάστηκε και σε άλλον τομέα από αυτούς που σπούδασε και πιο συγκεκριμένα με τα βιτρώ. Συντήρησε και αντικατέστησε βιτρώ σε μεγάλα κτίρια τραπεζών της Ελλάδος. Τέλος εργάστηκε και στην Υπηρεσία Αναστηλώσεων για την προστασία βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων. Στη ζωή του φιλοτέχνησε μεγάλο αριθμό έργων, τα οποία βρίσκονται στην Εθνική Πινακοθήκη και σε πολλές ιδιωτικές συλλογές σε Ελλάδα και εξωτερικό. Το συνολικό αρχείο μαζί με 1550 μακέτες φυλάσσονται στο Αρχείο Νεοελληνικής Τέχνης του Δημήτρη Παπαγεωργόπουλου στην Στοάτ Κοραή της Εθνικής Ασφαλιστικής. Ο Τάκης Παρλαβάντζας απεβίωσε το 2014. [71]

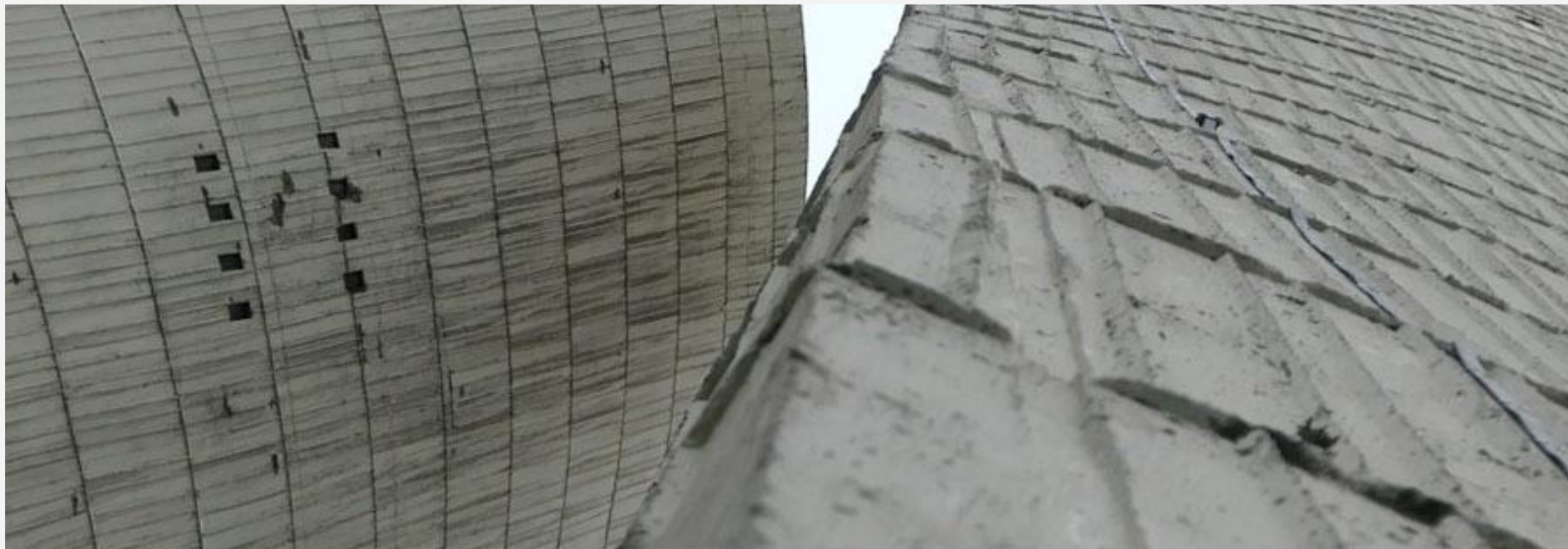
[71] <https://paletaart.wordpress.com>

εικόνα 101: Το γλυπτό από σκυρόδεμα του Τάκη Παρλαβάντζα στο νηπιαγωγείο Ψυχικού

[72] περιοδικό <<Ζυγός>>, τεύχη 91-92, Ιούνιος-Ιούλιος 1963, σελ. 46-47

[73] Κανελλάκη Α., Ερευνητική εργασία <<Συνέργειες Αρχιτεκτόνων-Καλλιτεχνών στην Ελλάδα από την δεκαετία του '60 μέχρι σήμερα>>, σελ. 64

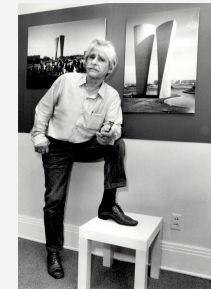

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΑΟΥ ΤΛΟΥΠΑ

Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Ο Φιλόλαος Τλούπας υπήρξε πολύ ενεργός καλλιτέχνης με μεγάλη παραγωγή γλυπτικής τέχνης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Μελετώντας το έργο του γίνεται αντιληπτό ότι τον γοήτευαν και τον προσέλκυαν περισσότερο οι γλυπτικές συνθέσεις μεγάλης κλίμακας, λόγω των προκλήσεων, αλλά και των δυνατοτήτων που έδινε ο δημόσιος χώρος για την δημιουργία τέχνης συλλογικού αντικτύπου. Ο Φιλόλαος είχε μία έμφυτη ανάγκη σύνδεσης και επικοινωνίας των συνθέσεων του με τον περιβάλλοντα χώρο και τη φύση γενικότερα. Στις δημιουργίες του βασικότερα υλικά είναι το ατσάλι και το πλυμένο σκυρόδεμα (beton lave), ένα είδος σκυροδέματος που το τελικό αποτέλεσμα είναι ιδιαίτερο, τραχύ με εμφανές μεγάλο μέρος των σκύρων. Τις περισσότερες φορές τα σκύρα που φαίνονται είναι σχετικά μεγάλα όσον αφορά στην κοκκομετρία τους και ελαφρώς στρογγυλεμένα.[75](εικόνα 102)

Ο Φιλόλαος Τλούπας, γνωστός ως Φιλόλαος, υπήρξε έλληνας καλλιτέχνης με καταγωγή από τη Λάρισα, όπου γεννήθηκε το 1923. Από πολύ μικρός αρχίζει να ασχολείται με τη ζωγραφική και στη συνέχεια με τη γλυπτική, ενώ παράλληλα βοηθάει τον πατέρα του με την επιχείρηση επίπλων που έτρεχε τότε. Το 1945, πηγαίνει στο τμήμα γλυπτικής της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών για να σπουδάσει, αλλά δύο χρόνια μετά διακόπτει με σκοπό να εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις. Το '49 θα συνεχίσει τις σπουδές του στην ΑΣΚΤ με καθηγητή τον Μιχάλη Τόμπρο και παρακολουθεί με δικό του ενδιαφέρον το εργαστήριο του Θανάση Απάρτη. Την επόμενη χρονιά θα πάρει το πτυχίο του από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών και σχεδόν αμέσως αναχωρεί για το Παρίσι, όπου παρακολουθεί μαθήματα στην Académie de la Grande Chaumière και στο εργαστήριο του Marcel Gimond στην École des Beaux-Arts. Το 1951 θα παρακολουθήσει και μαθήματα κεραμοπλαστικής στο Κέντρο Τεχνών Claireau του Saint-Rémy-lès-Chevreuse, όπου τελικά θα γίνει και καθηγητής. Από το 1953 θα πειραματιστεί και διάφορα υλικά όπως ξύλο, μέταλλο, σκυρόδεμα, μολύβδο και ανοξείδωτο ατσάλι. Από το 1955 και για αρκετά χρόνια θα λαμβάνει όλο και περισσότερες παραγγελίες για έργα γλυπτικής τέχνης για ιδιώτες, αλλά και για μερικά γλυπτά προοριζόμενα για δημόσιους χώρους σε Ελλάδα και Γαλλία. Στη διάρκεια της ζωής του συμμετείχε σε πολλές εκθέσεις και μπιενάλε ανά τον κόσμο και παρουσίασε το έργο του σε μεγάλο αριθμό προσωπικών, ατομικών εκθέσεων. Το 2010 πεθαίνει στο Παρίσι σε ηλικία 87 ετών. [74]

[4]<https://www.hellenicdiaspora.org/artist-bio/?artist=philolaos-tloupas>

Στην διάρκεια της καριέρας του συνεργάστηκε με αρχιτέκτονες, δημιουργώντας μαζί τους κοινά έργα άξια αναφοράς. Στην σύγχρονη πόλη μάλιστα με τα καινούργια κτίρια επηρεασμένα από έναν παρερμηνευμένο φορμαλισμό που οδηγεί σε παντελή έλλειψη προσωπικότητας και χαρακτήρα. Ο ίδιος ο Φιλόλαος αναφέρει: <<Συμφωνώ πως η συνεργασία δεν είναι εύκολη υπόθεση. Ο γλύπτης οφείλει να έχει κατανοήσει πολύ καλά και να έχει αφομοιώσει πλήρως το σκεπτικό του αρχιτέκτονα έτσι ώστε να δημιουργήσει ένα έργο προσαρμοσμένο στο χώρο μέσα από την αυτονομία του, που αφενός να διατηρεί τη γλυπτική ταυτότητα του και αφετέρου να καλύπτει απόλυτα τις λειτουργικές ανάγκες, για τις οποίες ο καλλιτέχνης συμφώνησε στην πρόταση συνεργασίας.>>[76] Εκεί ακριβώς κρύβεται και η άμεση συσχέτιση, ο ταυτόχρονος σχεδιασμός, η δημιουργία αρχιτεκτονικής και τέχνης ως ένα σώμα, μια χειρονομία.

Εντός Ελλάδος, ο Φιλόλαος συνέβαλε στην διαμόρφωση της πλατείας του παραλιακού μετώπου του Βόλου, το 1986, η οποία έφερε τα κατάλοιπα από τον καταστροφικό σεισμό του 1955, προτού επιδοθεί της ανάπλασης. Ο καλλιτέχνης εδώ δημιούργησε με σκυρόδεμα και ατσάλι τέσσερις όγκους που φέρουν την μορφή δέντρων. Οι τέσσερις αυτοί όγκοι διαθέτουν διαφορετικό μέγεθος ο καθένας, ενώ παρατίθενται όλοι πάνω στον ίδιο άξονα, δηλαδή σε μία ευθεία. Αυτό τονίζεται και από την ίδια την σύνθεση, όπου η ζώνη από ατσάλι που χρησιμοποίησε ο καλλιτέχνης, πέρα από την πλοκή που προσδίδει σε κάθε ένα από τα δέντρα, συνεχίζει αδιάκοπα και ορίζει στο έδαφος την ευθεία αυτή γραμμή.(εικόνα 103) Το βασικό υλικό κατασκευής των γλυπτών δέντρων είναι το σκυρόδεμα, όπως και όλης της επιφάνειας της πλατείας, σαν η σύνθεση να αποτελεί αδιάσπαστο μέρος της. (εικόνες 104-106)

[75]<https://www.hellenicdiaspora.org/home/philolaos-public-sculpture-greece-france/>

[76] Πολυχρονάτου Ε., Διδακτορική Διατριβή <<Έργα τέχνης μεγάλης κλίμακας στον αστικό και φυσικό χώρο: Από το]η δεκαετία του '60 έως τον 21ο αιώνα>>, Αθήνα 2006-2007, σελ. 200

εικόνα 103: Τα ελεύθερα γλυπτά του Φιλόλαου στο Βόλο. Διακρίνεται η ασάλινη γραμμή στο έδαφος που διατρέχει τη σύνθεση

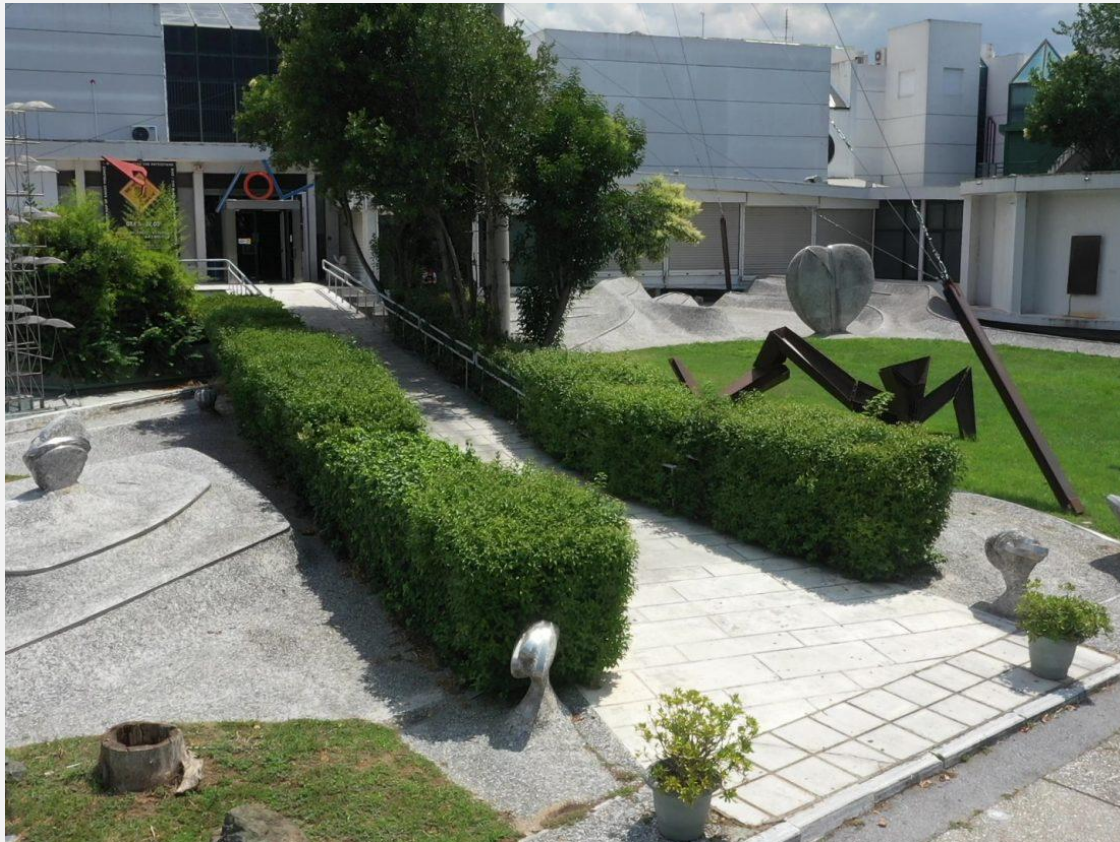
εικόνα 104: Ατσάλινη λεπτομέρεια με την υπογραφή του Φιλόλαου και την ημερομηνία 1986

εικόνα 105: Τα ελεύθερα γλυπτά του Φιλόλαου στο Βόλο

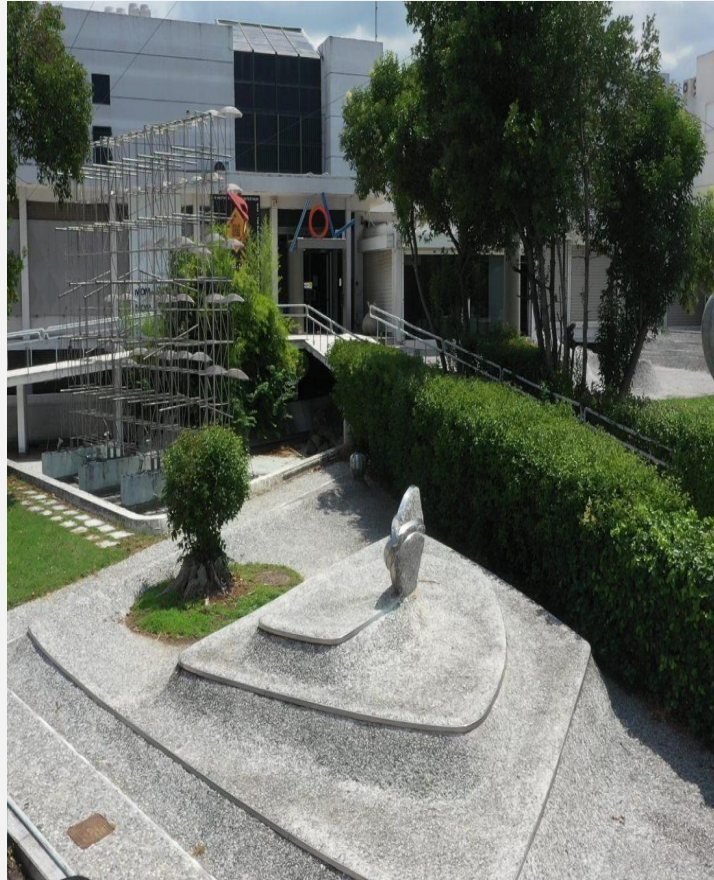
εικόνα 106: Τα ελεύθερα γλυπτά του Φιλόλαου στο Βόλο

Το 1998, στην Θεσσαλονίκη αυτή τη φορά ο Φιλόλαος θα σχεδιάσει τον αύλειο χώρο του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης με παρόμοιο τρόπο όπως αυτόν της πλατείας στον Βόλο. Κατασκεύασε λοιπόν μια καθαρά γλυπτική σύνθεση με καμπυλώσεις σαν κυματισμούς, που θα είχε λειτουργικό χαρακτήρα. Στόχος ήταν να χρησιμοποιηθεί σαν μικρό αμφιθέατρο. Στον ίδιο χώρο υπάρχουν επίσης σχεδιασμένοι θάμνοι. Ολόκληρη η σύνθεση είναι κατασκευασμένη από σκυρόδεμα ως ένα ενιαίο σώμα, ένα σύνολο. Στους θάμνους και στις άκρες των κυματισμών διακρίνονται ταινίες από ασφάλι.(εικόνες 107-109) Οι διαμορφώσεις του Φιλολάου σε κάθε περίπτωση προσαρμόζονται στον τόπο και την αρχιτεκτονική του, τόσο από άποψη μορφής, όσο και λειτουργίας.[77]

[77]<https://www.hellenicdiaspora.org/home/philolaos-public-sculpture-greece-france/>

εικόνα 107: Το γλυπτό έργο του Φιλολάου στο Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στη Θεσσαλονίκη

εικόνα 108: Το γλυπτό έργο του Φιλόλαου στο Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στη Θεσσαλονίκη

εικόνα 109: Το γλυπτό έργο του Φιλόλαου στο Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στη Θεσσαλονίκη

Γλυπτά από σκυρόδεμα στο εξωτερικό

Ο Φιλόλαος Τλούπας πέρασε πολύ μεγάλο μέρος της ζωής του στη Γαλλία και συνεπώς μεγάλο μέρος του έργου του έχει πραγματοποιηθεί εκεί. Ο καλλιτέχνης έχει συνεργαστεί με περισσότερους από σαράντα επώνυμους αρχιτέκτονες και έχει κατασκευάσει περισσότερα από ογδόντα γλυπτά από μια ποικιλία υλικών όπως το οπλισμένο σκυρόδεμα, πολλά από ανοξείδωτο χάλυβα και άλλα από πλυμένο μπετόν (beton lave). Η μακέτα αποτελεί σημαντικό εργαλείο μελέτης του καλλιτέχνη και με τη βοήθεια της αντιλαμβάνεται τη συμπεριφορά του υλικού και τις περιβαλλοντικές αναλογίες, δίνει αρχιτεκτονική διάσταση στον χώρο που θα τοποθετηθεί το μνημείο του, διότι τον ενδιαφέρει ιδιαίτερως η συνύπαρξη λειτουργίας και τέχνης, χωρίς να αναιρεί η μία την άλλη. [78]

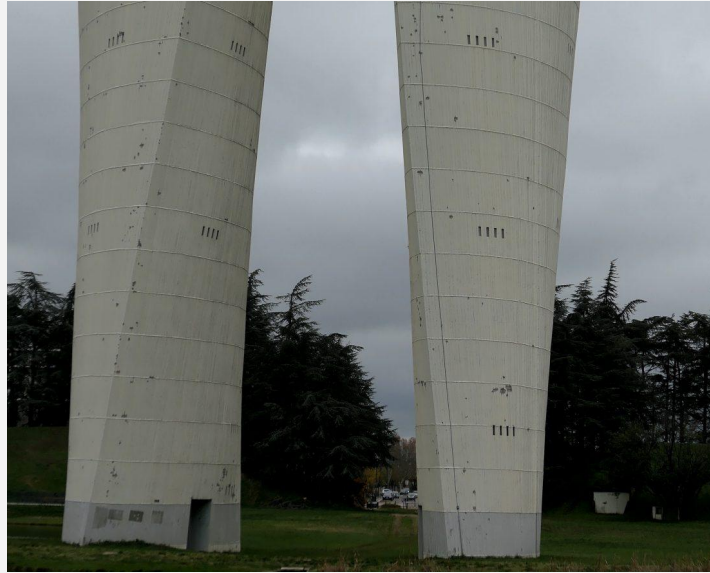
Το 1950 έκανε την πρώτη του συνεργασία με αρχιτέκτονα. Ήταν ο Andre Gomis, ο οποίος τότε είχε αναλάβει το σχεδιασμό μιας νέας ζώνης κατοικιών στην περιφέρεια της Βαλένς, όπου θα στεγαζόταν κυρίως εργατικός πληθυσμός του τόπου. Το πρόγραμμα του σχεδιασμού περιελάμβανε και τη δημιουργία ενός υδραγωγείου για την κάλυψη του οικισμού με νερό. Ο Gomis οραματίστηκε αυτό το υδραγωγείο να μην έχει μόνο λειτουργικό σκοπό, αλλά να λειτουργήσει και ως τοπόσημο για την περιοχή. Το ανέθεσε λοιπόν στον Φιλόλαο, που εκείνη την εποχή πειραματιζόταν με τις λοξές περιστροφές που συμβαίνουν στον ανοξείδωτο χάλυβα με κάθε σφυρήλατη επέμβαση πάνω του. Πάνω σε αυτούς τους πειραματισμούς ο Φιλόλαος κατασκεύασε μία μακέτα με δύο πύργους, που η μορφή τους έμοιαζε με το σπείρωμα μιας βίδας. Αυτό το περιστροφικό σχήμα έχει την τάση να μεταβάλλεται οπτικά όταν το παρατηρεί κάποιος περιπλανώμενος. Η τελική μορφή των πύργων ορίστηκε από στενή συνεργασία με τον αρχιτέκτονα, διότι πέραν του αισθητικού-καλλιτεχνικού αποτελέσματος, έπρεπε να καλυφθούν και κάποιες απαραίτητες αρχιτεκτονικές και στατικές ανάγκες. Ειδικές μελέτες για τους ανέμους στα ψηλότερα σημεία, μελέτη για τον υδροηλεκτρικό σταθμό και την τοποθέτηση του μέσα στην συνολική σύνθεση, όπως και αντισεισμικές μελέτες ήταν μόνο λίγοι από τους κλάδους που απαιτούσαν την άψογη συνεργασία καλλιτέχνη-αρχιτέκτονα. Το υλικό κατασκευής είναι το μπετόν και σε κοντινότερη απεικόνιση είναι διακριτές και οι ραβδώσεις με ελικοειδή μορφή που μοιάζουν με το αποτύπωμα του ξυλότυπου μόλις αυτός αφαιρεθεί. Το 1981 απονεμήθηκε πρώτο βραβείο για αρχιτεκτόνημα-γλυπτό της δεκαετίας που προηγήθηκε, από την εταιρία COGEDIM.[79](εικόνες 110-114)

[78]<https://www.hellenicdiaspora.org/artist-bio/?artist=philolaos-tloupas>

[79]<https://www.hellenicdiaspora.org/home/philolaos-public-sculpture-greece-france/>

εικόνα 110: Οι δύο πύργοι-υδραγωγεία, έργο του Φιλολάου, στη Βαλένς

εικόνα 111: Οι δύο πύργοι-υδραγωγεία, έργο του Φιλολάου, στη Βαλένς

εικόνα 112: Οι δύο πύργοι-υδραγωγεία, έργο του Φιλολάου, στη Βαλένς

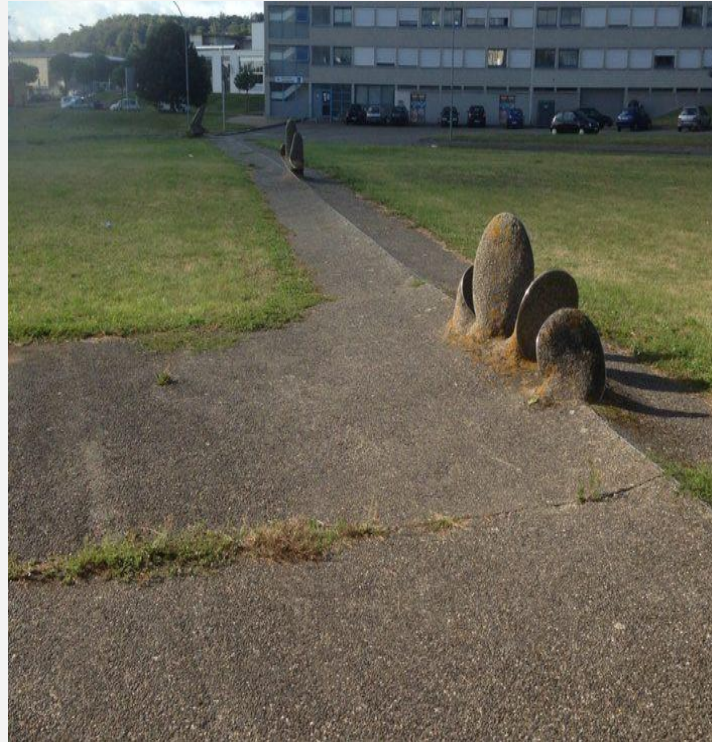
εικόνα 113-114: Οι δύο πύργοι-υδραγωγεία σε κοντινότερη προβολή του υλικού

Αργότερα, το 1975 ο Φιλόλαος δημιούργησε έναν πεζόδρομο με σημεία στάσης κάποιους αναβαθμούς με αμφιθεατρική προσέγγιση, στο Université de Ranguel της Τουλούζης. Κατά μήκος της διαμόρφωσης υπάρχουν μικρά γλυπτά σαν μονολιθικοί θάμνοι που μοιάζουν να ξεπηδούν μέσα από το έδαφος. Ολόκληρη η σύνθεση δίνει την εντύπωση ότι έχει πλαστεί από ένα ρευστό υλικό και αυτό είναι το σκυρόδεμα, ωστόσο το ατσάλι εμφανίζεται σε αυτή την περίπτωση με τη μορφή ζωνών που ακολουθούν το μονοπάτι, αγκαλιάζουν τους γλυπτούς θάμνους και οργανώνουν τα επίπεδα στην αμφιθεατρική μορφή των καθισμάτων.[80](εικόνες 115-117)

εικόνα 115: Το γλυπτό με αμφιθεατρική προσέγγιση στο Université de Ranguel της Τουλούζης. Έργο του Φιλολάου

[80]<https://www.hellenicdiaspora.org/home/philolaos-public-sculpture-greece-france/>

εικόνα 116: Το γλυπτό με αμφιθεατρική προσέγγιση στο Université de Rangueil της Τουλούζης. Έργο του Φιλολάου

εικόνα 117: Τα γλυπτά μονοπάτια στο Université de Rangueil της Τουλούζης

Σε αρκετές ακόμα περιπτώσεις ο Φιλόλαος Τλούπας δημιούργησε γλυπτικές συνθέσεις με την τεχνική του beton lisse, κατασκευάζοντας μονοπάτια φιλοτεχνημένα με οργανικές, ως επί το πλείστον, μορφές κυρίως δανεισμένες από τη φύση. Μάλιστα γύρω στα 1960, ασχολούμενος με την αγγειοπλαστική, ο Φιλόλαος εμπνεύστηκε τα πρώτα του Gogottes. Τα gogottes λοιπόν είναι γλυπτά, που έχουν δημιουργηθεί από τη φύση σε διάστημα εκατομμυρίων χρόνων μέσω γεωλογικών διεργασιών. Σε σύνθεση του το 1996 λοιπόν στη βόρεια Γαλλία και συγκεκριμένα στο Guyancourt, υπάρχει ο κήπος των gogottes, όπου το μονοπάτι είναι φιλοτεχνημένο από τον εν λόγω καλλιτέχνη και πολλές μορφές από το ζωικό βασίλειο εμπλουτίζουν το σύνολο. Επιπλέον, για ακόμη μία φορά είναι διακριτή η ατσάλινη ζώνη που ορίζει ακριβώς τον κεντρικό άξονα του μονοπατιού και παράλληλα συνοδεύει κάθε ένα γλυπτό που προβάλλει στο χώρο.(εικόνες 118-121).

εικόνα 118: Τα γλυπτά gogottes του Φιλολάου

εικόνα 119: Το μονοπάτι με τα γλυπτά gogottes του Φιλολάου

εικόνα 120-121: Τα γλυπτά gogottes του Φιλολάου

Μικρότερης κλίμακας παρόμοιες συνθέσεις ολοκλήρωσε επίσης στο σχολικό συγκρότημα Aurore το 1978 και στο Groupe scolaire les Pépinières το 1983.[81](εικόνες 122-12) Όλα τα προαναφερθέντα έργα του Φιλόλαου Τλούπα, διαθέτουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και γίνονται αμέσως αντιληπτά από τους μελετητές ως η ταυτότητα του συγκεκριμένου καλλιτέχνη.

[81]<https://www.hellenicdiaspora.org/home/philolaos-public-sculpture-greece-france/>

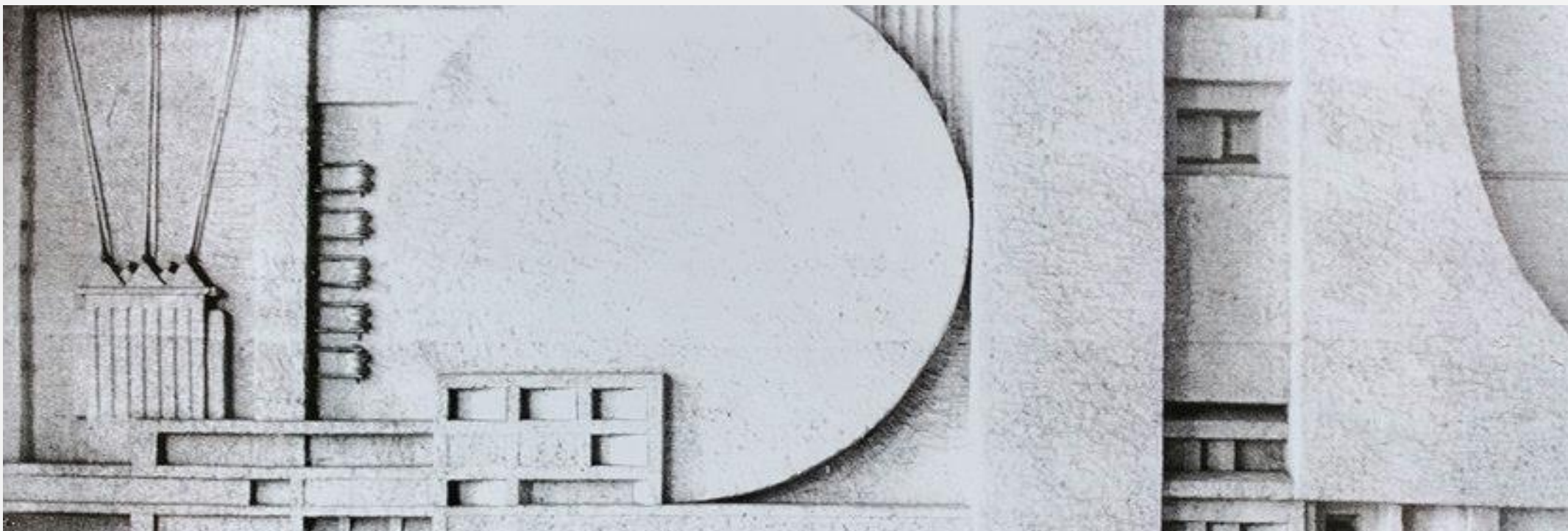

εικόνες 122: Τα γλυπτά του Φιλόλαου στο Groupe scolaire les Pépinières

εικόνα 123: Τα γλυπτά του Φιλόλαου στο Aurore

3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ - ΜΕΡΟΣ Β

ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΑΠΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΑΣΠΡΑ

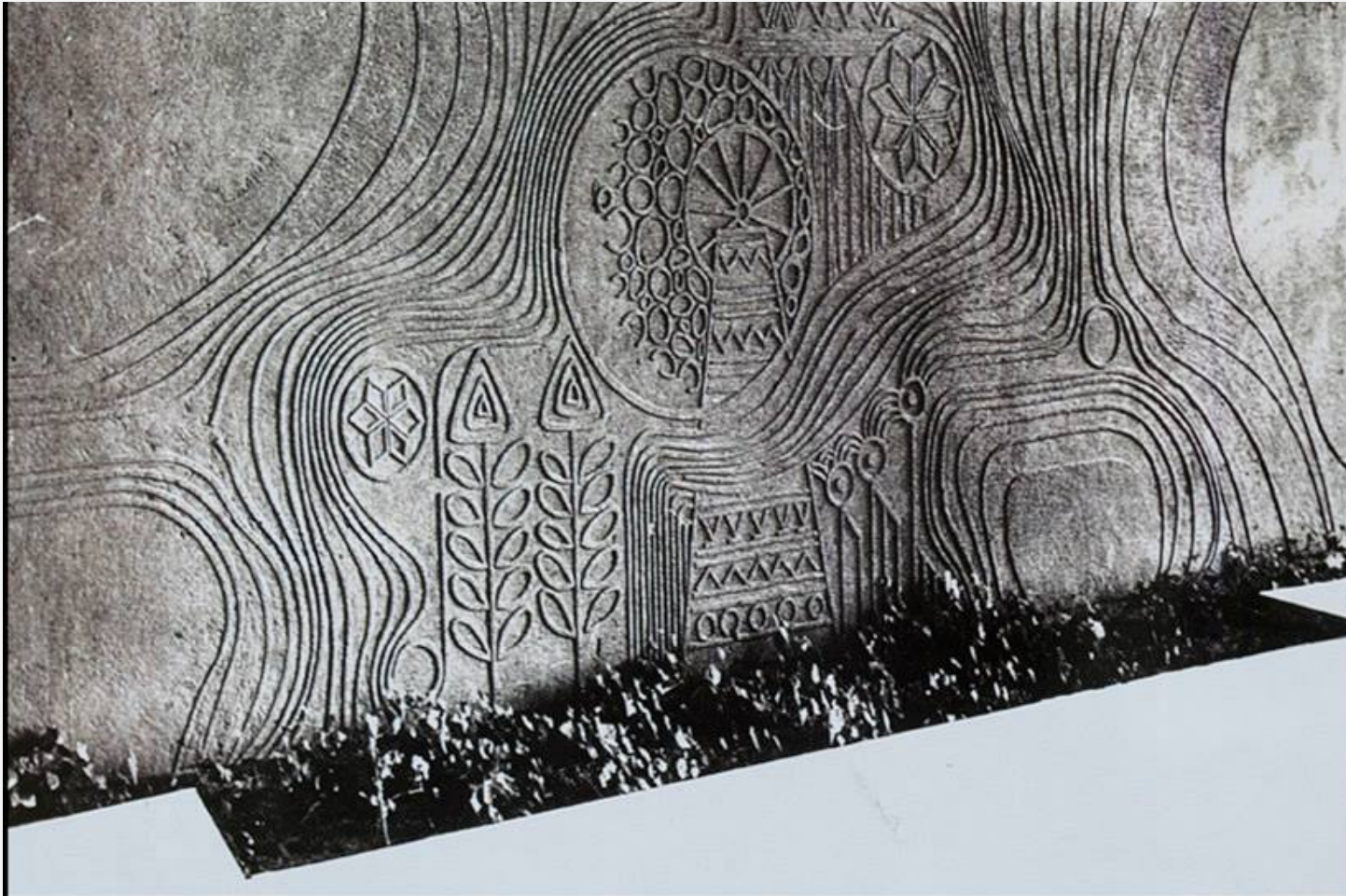
Γλυπτά από σκυρόδεμα στην Ελλάδα

Ο Γιάννης Ασπράς, καλλιτέχνης με ιδιαίτερη αγάπη για την τρίτη διάσταση ασχολήθηκε σε μεγάλο βαθμό έως τώρα με την κατασκευή γλυπτών τοίχων μεγάλων διαστάσεων, που κοσμούν κτίρια κυρίως δημοσίου χαρακτήρα, αλλά και πολλές κατοικίες. Από τα χρόνια των σπουδών του στην σχολή Βακαλό, όταν ο καθηγητής Γιώργος Βακαλό τον μύησε στην μελέτη και κατασκευή γλυπτικών τοίχων μέχρι και σήμερα ο Γιάννης Ασπράς φιλοτεχνεί τέτοιου είδους έργα, εκτελεσμένα με διάφορες μεθόδους, τα περισσότερα εξ' αυτών με ανάγλυφες επιφάνειες. Ο συγκεκριμένος καλλιτέχνης πειραματίστηκε στον τρόπο με τον οποίο μπορεί ένα τέτοιο έργο να δημιουργηθεί και να στηθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Σε προσωπική επικοινωνία με τον καλλιτέχνη, ο ίδιος εξέφρασε την προτίμηση του στο να σκαλίζει μόνος του το γλυπτό πάνω σε μια καθαρή επιφάνεια, σε αντίθεση με το να προκατασκευάζει τον ξυλότυπο, στον οποίο θα χυτευόταν το μπετόν. Το οπλισμένο σκυρόδεμα όμως αφού στέγνωνε αποκτούσε πολύ μεγάλη σκληρότητα με αποτέλεσμα να είναι αδύνατο το σκάλισμα, ιδιαιτέρως με λεπτομέρεια και ακρίβεια. Μετά από προσωπική του μελέτη πάνω στο εν λόγω ζήτημα, αλλά και κατόπιν επικοινωνίας με άλλους καλλιτέχνες και αρχιτέκτονες, κατέληξε στην δημιουργία επιφανειών από τσιμέντο και σκόνη περλίτη, μείγμα που έδινε τις ιδανικές συνθήκες στον τοίχο, ώστε αυτός να είναι εύκολο να σκαλιστεί και παράλληλα ανθεκτικός σαν ένας κοινός τοίχος από σκυρόδεμα. [83]

Με αυτή τη μέθοδο κατασκεύασε αναρίθμητα έργα ξεκινώντας από το 1974 με έναν διαχωριστικό τοίχο στην Κηφισιά, με οργανικές, ελαφρά ανάγλυφες μορφές, μύλους, φυτά και καμπύλες γραμμές να ολοκληρώνουν τη σύνθεση.(εικόνα 124)

Ο Γιάννης Ασπράς είναι έλληνας καλλιτέχνης με καταγωγή από την Ιεράπετρα της Κρήτης. Γεννήθηκε στην Ιεράπετρα το 1947 και μεγάλωσε εκεί ολοκληρώνοντας την μέχρι και την Δ' Γυμνασίου, όταν μετακόμισε και τελείωσε την φοίτηση του Γυμνασίου Σχολείου στην περιοχή των Εξαρχείων στην Αθήνα. Μετά το τέλος των σχολικών του χρόνων, ήθελε να ασχοληθεί με τις τέχνες, προς τις οποίες είχε κλίση από μικρός. Τον προσέλκυε ιδιαίτερα η τρίτη διάσταση και του άρεσε πολύ να ασχολείται με ογκοπλαστικά έργα τέχνης, όπως αναφέρει ο ίδιος. Προσπάθησε να ενταχθεί στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας, αλλά δεν τα κατάφερε εξ' αρχής και στη συνέχεια φοίτησε από το 1967 στην Σχολή Καλών Τεχνών Βακαλό, όπου διδάχτηκε την τέχνη του μπατίκ, ενδυματολογία, κρηοπλαστική, αρχιτεκτονικό σχέδιο και διακοσμητική. Στη σχολή δίδασκαν και οι ιδρυτές Γιώργος και Ελένη Βακαλό. Κάποια στιγμή ο Γιώργος Βακαλό ενημέρωσε τους φοιτητές ότι θα διδάσκονταν και διακοσμητική τοίχου, εννοώντας όχι την απλή εναπόθεση ενός έργου τέχνης πάνω στην επιφάνεια ενός τοίχου, αλλά την δημιουργία ενός εξ'ολοκλήρου καλλιτεχνικού τοίχου που θα αποτελεί εκτός από ένα δομικό στοιχείο και ένα στοιχείο διακόσμου ταυτόχρονα. Λίγο αργότερα και μετά το τέλος των σπουδών του, η Έλενα Ρουμπινστάιν, ιδιοκτήτρια της ομώνυμης εταιρείας καλλυντικών διοργάνωσε διαγωνισμό στο Παρίσι για δική της καμπάνια προώθησης προϊόντων με θέμα τον <<ωραίο λαιμό>> και το <<ωραία μάτια>>, όπου θα συμμετείχαν καλλιτέχνες και ο νικητής θα αναλάμβανε να σχεδιάσει τις συσκευασίες από γυαλί για τα προϊόντα των καλλυντικών.

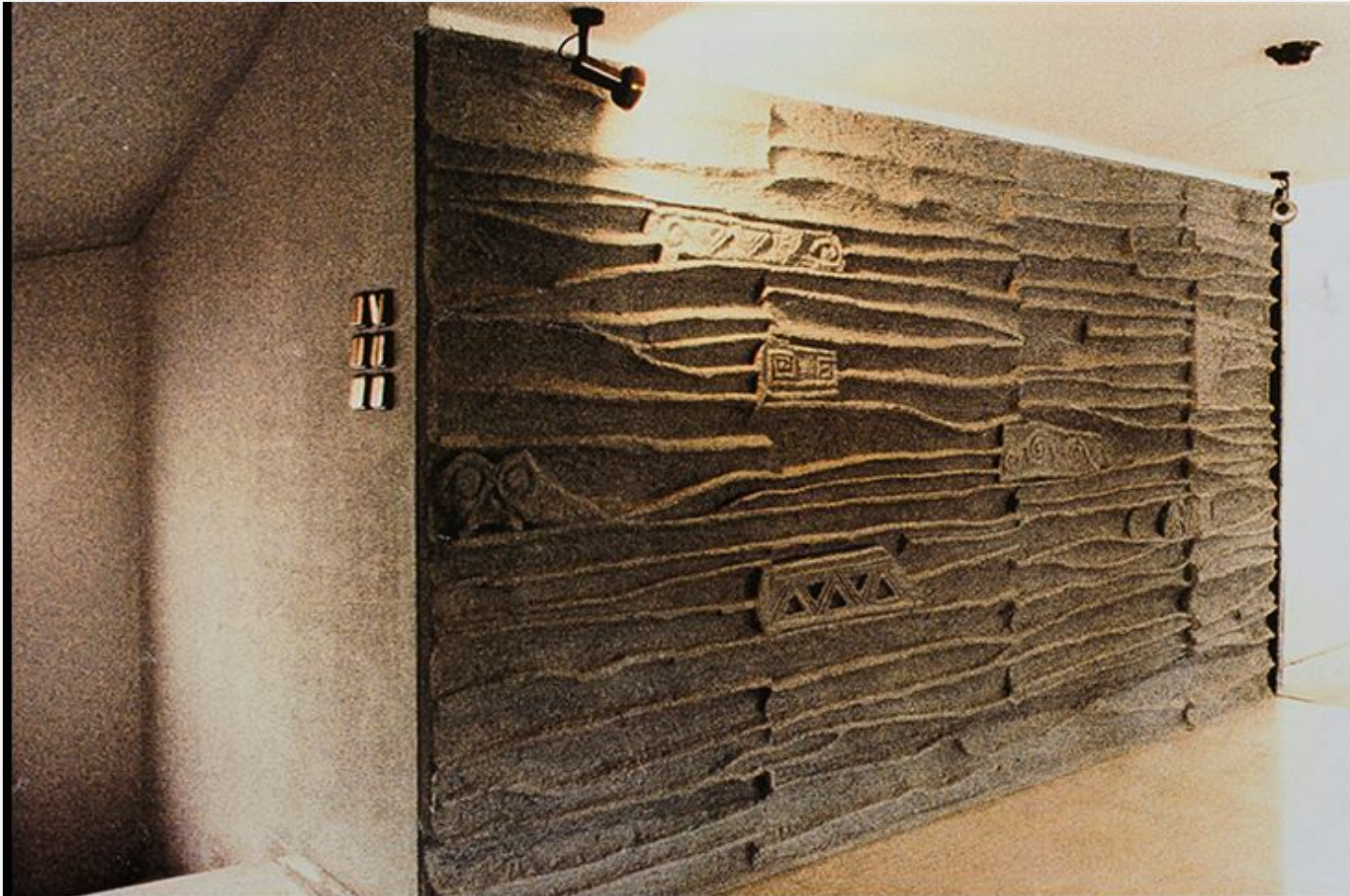
Ο Γιάννης Ασπράς με έναν γλυπτό κύκνο για την καμπάνια του <<ωραίου λαιμού>>, για γνωστή εταιρία καλλυντικών, κερδίζει το πρώτο βραβείο. Στη συνέχεια προτάθηκε να ενταχθεί στην Ecole des Beaux Arts, αλλά όπως δήλωσε ο ίδιος δεν μπορούσε να αποχωριστεί την Ελλάδα και δεν άντεξε να συνεχίσει την ζωή στο Παρίσι. Έτσι λοιπόν επέστρεψε στην Ελλάδα και δραστηριοποιήθηκε εγχώρια συνεργαζόμενος με πολλούς αρχιτέκτονες, οι οποίοι αναφέρει ότι μπορούσαν να αντιληφθούν καλύτερα το καλλιτεχνικό ελεύθερο πνεύμα. Διεκπεραίωσε ως τώρα πολλές μελέτες και συνεχίζει ακόμα να είναι ενεργός στην καλλιτεχνική του δραστηριότητα.[81]

[82] Τα στοιχεία παραχωρήθηκαν από τον ίδιο τον καλλιτέχνη μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας στις 17/7/2024.

[83] Τα στοιχεία παραχωρήθηκαν από τον ίδιο τον καλλιτέχνη μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας στις 17/7/2024.

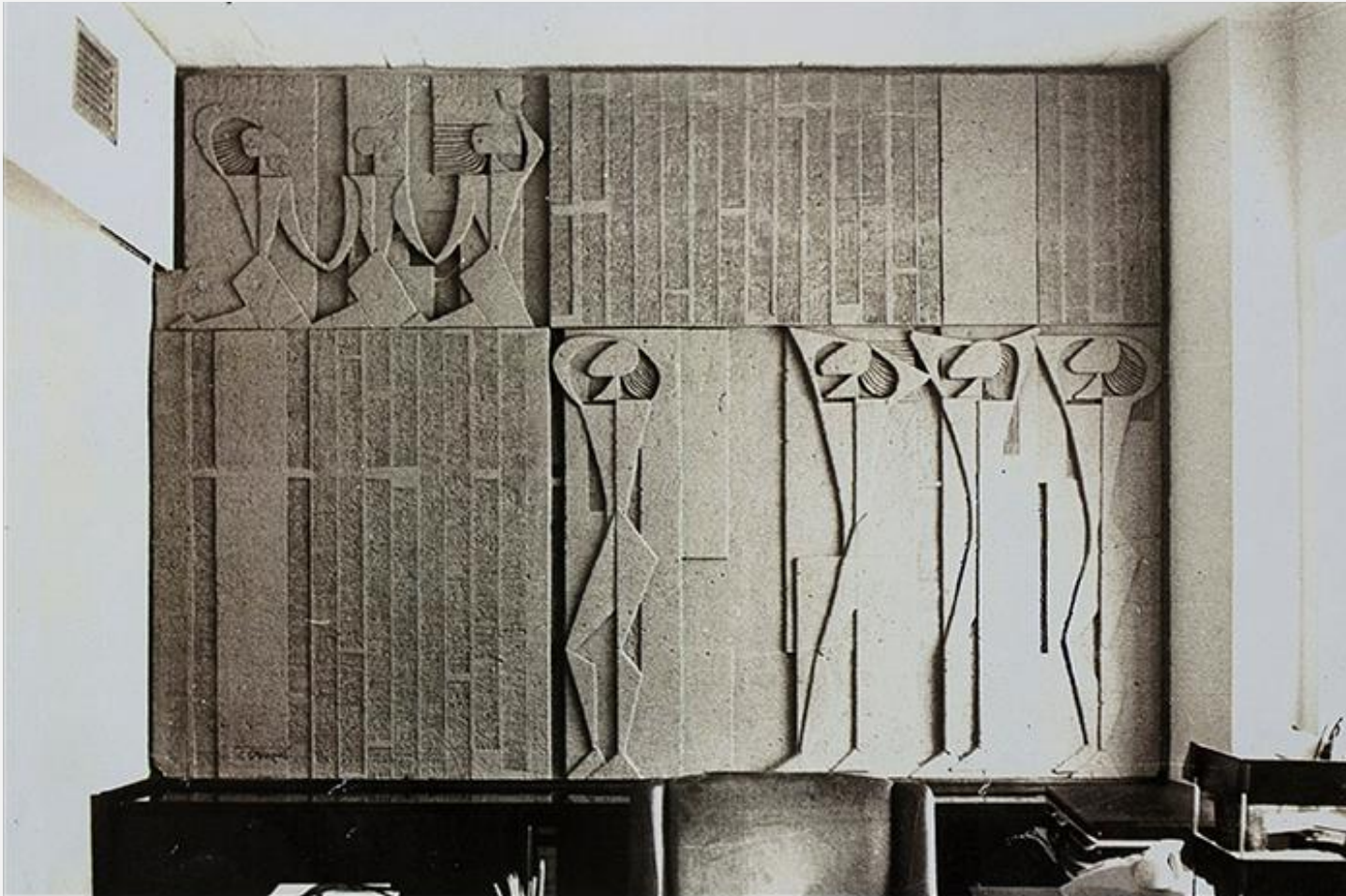
εικόνα 124: Γλυπτός τοίχος του Γιάννη Ασπρά στην Κηφισιά

Το 1975 πραγματοποιεί διακοσμητικό τοίχο σε είσοδο πολυκατοικίας, με σκαλισμένες οριζόντιες λωρίδες που παραπέμπουν σε λαξευτούς από τη φύση βράχους δίπλα στη θάλασσα με την προσθήκη κάποιων επιπλέον μοτίβων.(εικόνα 125)

εικόνα 125: Γλυπτός τοίχος του Γιάννη Ασπρά σε είσοδο πολυκατοικίας

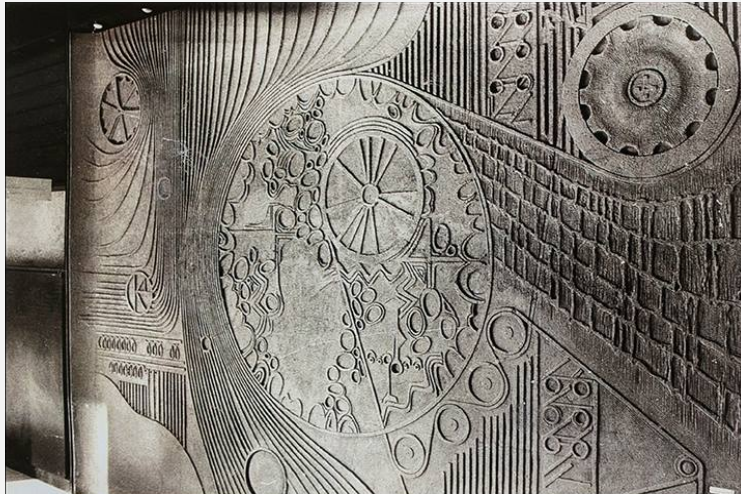
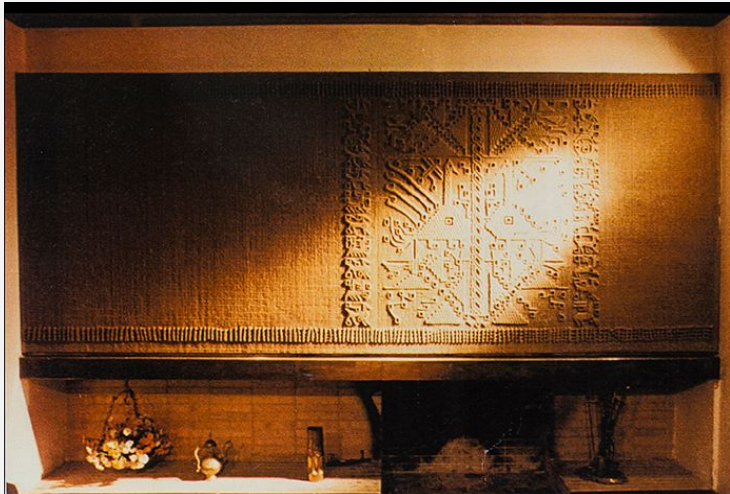
Το 1978 κατασκευάζει την ανάγλυφη επιφάνεια από σκυρόδεμα στο εσωτερικό του κτιρίου της εταιρείας κατασκευών Α.Δ.Κ. (Αρώνης-Δρέττας-Καρλαύτης) με τους οποίους μάλιστα έχει συνεργαστεί. Εδώ απεικονίζονται αφαιρετικές γυναικείες φιγούρες να χορεύουν και καθώς και κάθετοι ευθύγραμμοι άξονες από τον ξυλότυπο ή λεία επιφάνεια από μπετόν. (εικόνα 126)

εικόνα 126: Γλυπτός ανάγλυφος τοίχος του Γιάννη Ασπρά στην εταιρεία κατασκευών Α.Δ.Κ.

Την ίδια χρονιά φιλοτεχνεί άλλο ένα εσωτερικό κτιρίου με μια προσέγγιση αρχαϊκών οργανικών μορφών. (εικόνα 127)

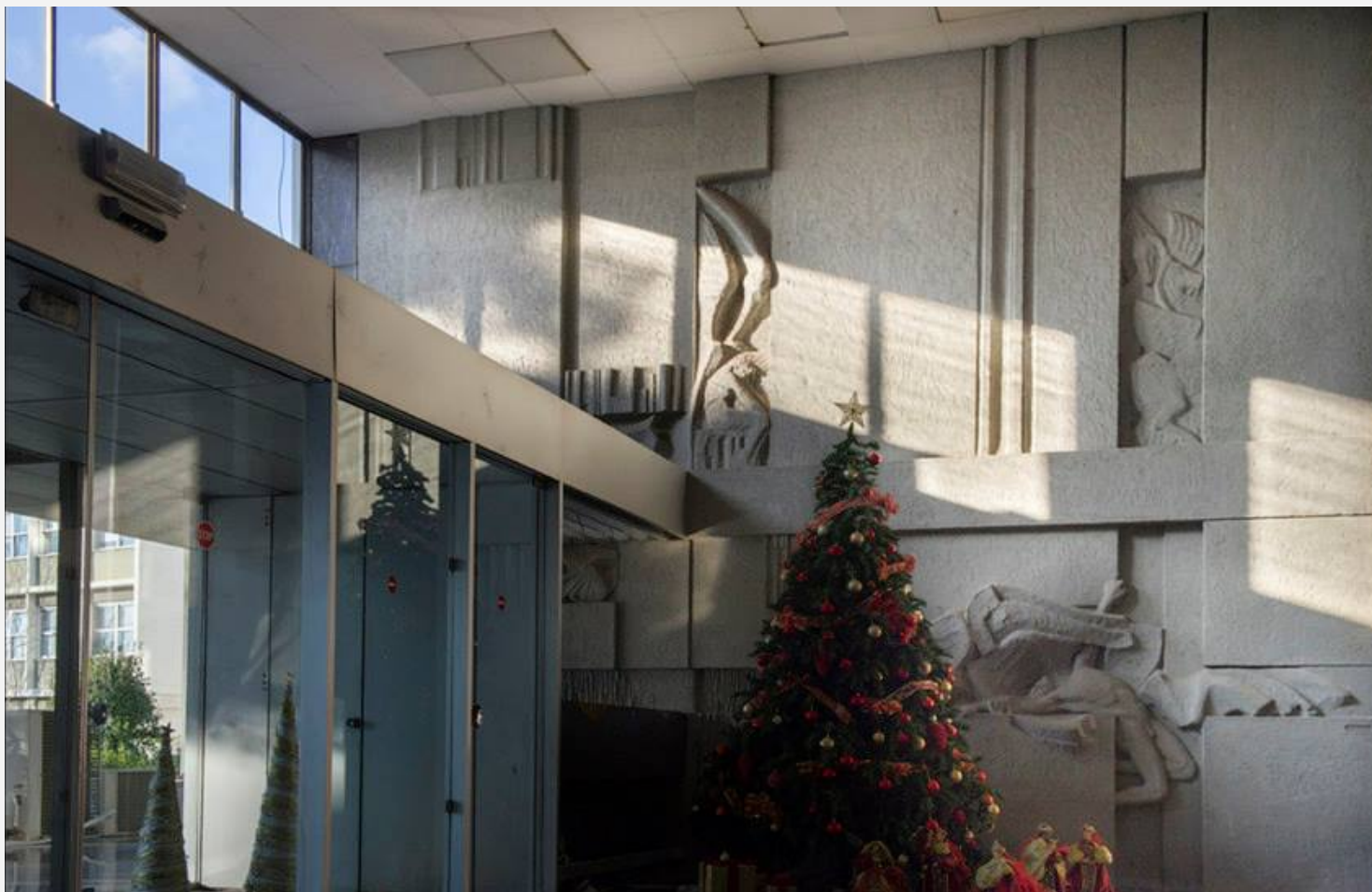
Το 1980 στην είσοδο του κτιρίου της Εβραϊκής κοινότητας στην οδό Μιχαλακοπούλου, φιλοτεχνείται ακόμα μία σύνθεση δια χειρός Γιάννη Ασπρά, με πλούσιο διάκοσμο, όπου κυριαρχεί ο κύκλος και η καμπύλη γραμμή. Το έργο παραπέμπει στο εσωτερικό μιας μηχανής με γρανάζια και ιμάντες, ενώ η καμπύλη προσδίδει στο θέμα την έννοια της κίνησης. (εικόνα 128)

εικόνα 127: Διακόσμηση σε μπετονένιο τοίχο δια χειρός Γιάννη Ασπρά

εικόνα 128: Γλυπτός τοίχος του Γιάννη Ασπρά στην είσοδο της Εβραϊκής Κοινότητας

Εν έτει 1983 το Γενικό Νοσοκομείο Αεροπορίας <<Ίκαρος>> αναθέτει στον Γιάννη Ασπρά την δημιουργία γλυπτού τοίχου, σε όλη την αριστερή εσωτερική πλευρά. Επειδή ο χώρος του ισογείου έχει διπλό ύψος, ακριβώς στο ύψος που θα ήταν η πλάκα του πρώτου ορόφου, σχεδιάζει μια οριζόντια ζώνη που ξεχωρίζει την πάνω σύνθεση από την κάτω. Η πάνω σύνθεση λοιπόν είναι διαχωρισμένη σε κάθετες ζώνες με εσοχές και εξοχές, άλλοτε μικρότερες και άλλοτε μεγαλύτερες δίνοντας ρυθμό. Τις μόνες οργανικές μορφές στην συνολική σύνθεση αποτελούν ο Δαίδαλος καθήμενος σε μελαγχωλική στάση με τα πελώρια φτερά στην πλάτη να αντικρίζει χαμηλότερα τον γιο του Ίκαρο, ο οποίος σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, πέταξε πολύ ψηλά, παρά την εντολή του πατέρα του να μην το κάνει, διότι θα έλιωναν τα κέρινα φτερά του, όπως και έγινε με αποτέλεσμα να πέσει στο πέλαγος. Πιθανόν αυτό το πέλαγος, που έκτοτε ονομάστηκε Ικάριο, να απεικονίζεται στο έργο του Ασπρά, δίπλα στη μορφή του Ίκαρου, ως κυματισμός που ανοίγει και αφήνει το σώμα του Ίκαρου να βυθιστεί μέσα του. Μία τρίτη οργανική μορφή έχει λαξευθεί πάνω από τον Ίκαρο και φέρει επίσης φτερά.(εικόνες 129-131)

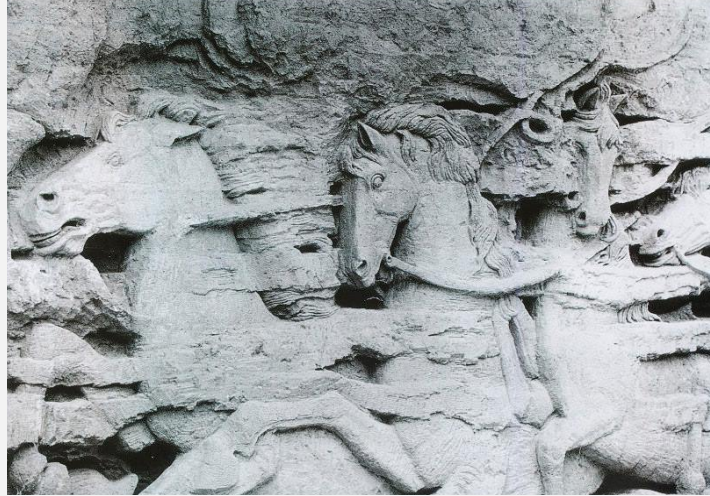
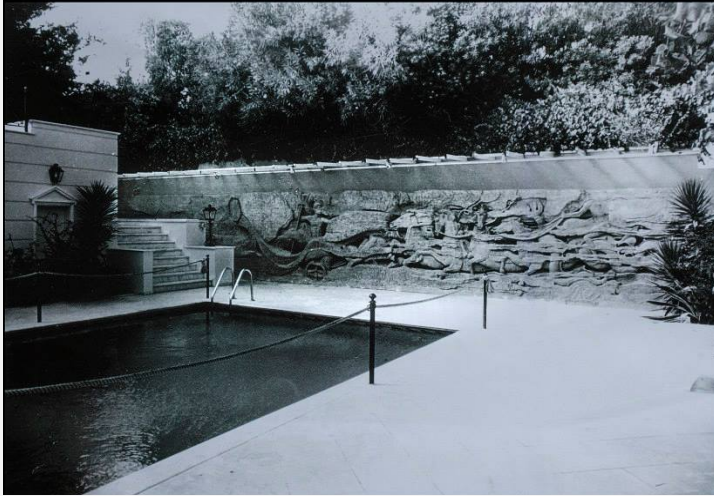
εικόνα 129: Το μνημειακό επιτόκιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά στο Γενικό Νοσοκομείο Αεροπορίας <<Ικαρος>>

εικόνα 130: Το μνημειακό επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά στο Γενικό Νοσοκομείο Αεροπορίας <<Ικαρος>>. Λεπτομέρεια του Ικάρου, που έπεσε στο πέλαγος

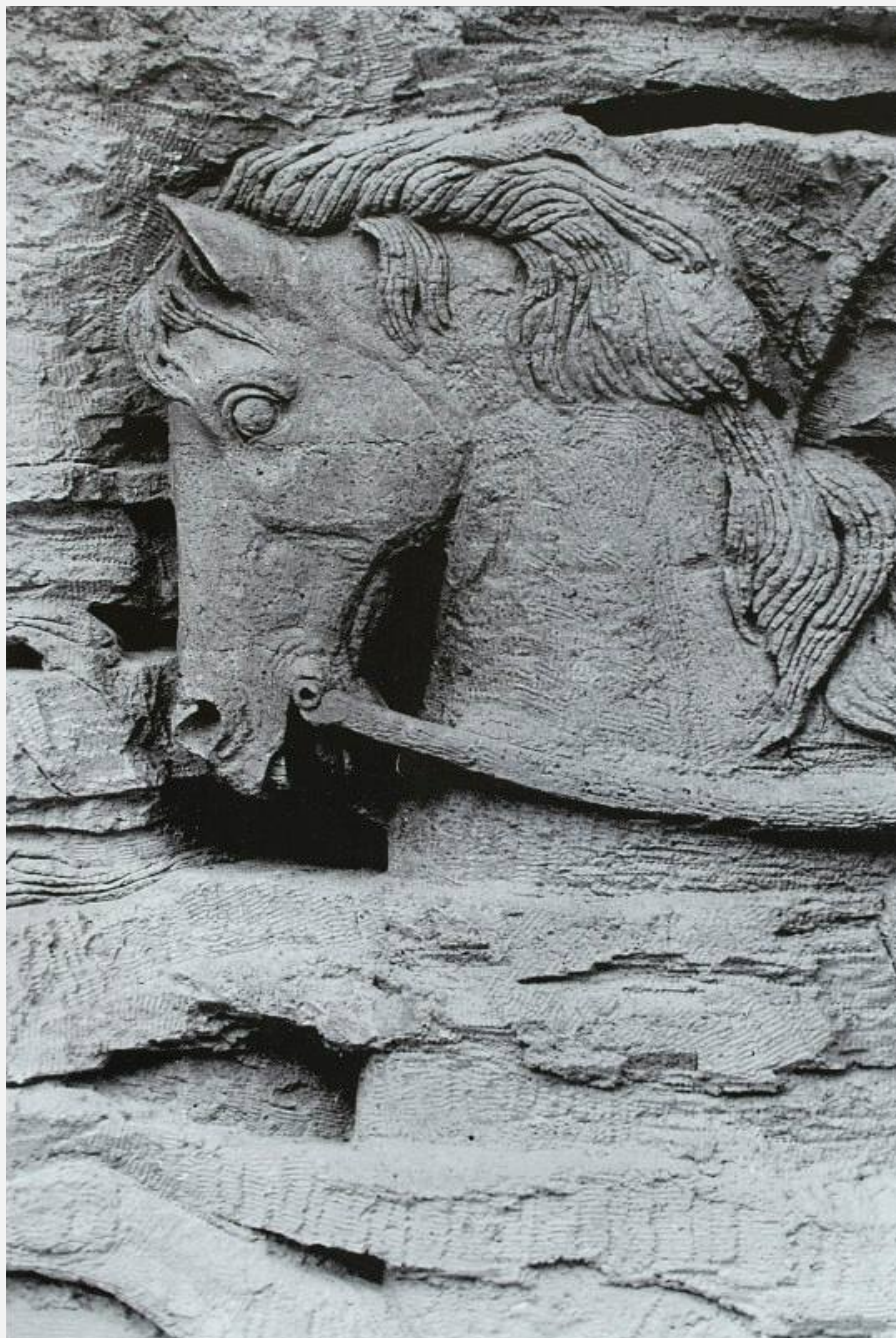
εικόνα 131: Το μνημειακό επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά στο Γενικό Νοσοκομείο Αεροπορίας <<Ικαρος>>. Λεπτομέρεια του Δαιδάλου, που αντικρίζει τον γιο του να πέφτει στο πέλαγος

Έτος 1988 φιλοτεχνεί διαχωριστικό εξωτερικό τοίχο με σκηνή πλήθους αλόγων που τρέχουν με μεγάλη ταχύτητα.(εικόνες 132-135)

εικόνα 132: Το επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά σε διαχωριστικό τοίχο κατοικίας

εικόνα 133: Το επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά σε διαχωριστικό τοίχο κατοικίας.
Κοντινό πλάνο των εν κινήσει αλόγων

εικόνα 134: Λεπτομέρεια από το επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά σε διαχωριστικό τοίχο κατοικίας.

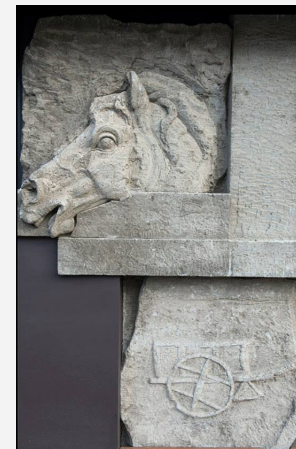
εικόνα 135: Το επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά σε διαχωριστικό τοίχο κατοικίας κατά τη διάρκεια της κατασκευής

Το 1989 σχεδιάζει και υλοποιεί ολόκληρη την όψη του ισογείου του εμπορικού κέντρου <<Φάρος>> στο Νέο Ψυχικό. Θέμα οι ανθρώπινες αφαιρετικές φιγούρες(εικόνες 136-137), ενώ το ίδιο έτος υλοποιεί στη νέα Κηφισιά έργο μικρότερων διαστάσεων με θέματα από την αρχαία Ελλάδα, κίονες, πολεμιστές και άλογα πολέμου.(εικόνες 138-139)

εικόνα 136: Το επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά στο εμπορικό κέντρο <<Φάρος>>

εικόνα 137: Το επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά στο εμπορικό κέντρο <<Φάρος>>

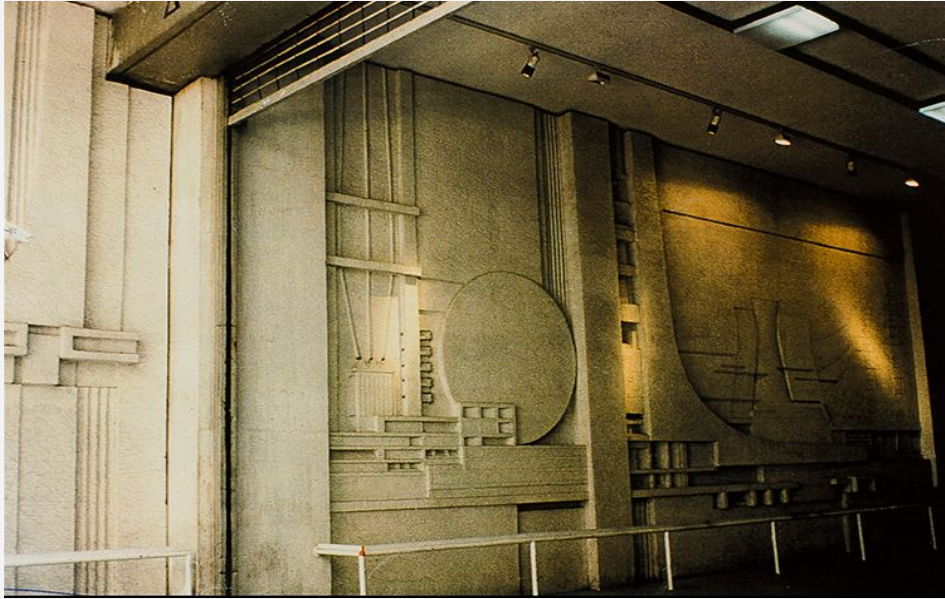
εικόνα 138: Το επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά στη νέα Κηφισιά

εικόνα 139: Το επιτοίχιο γλυπτό του Γιάννη Ασπρά στη νέα Κηφισιά. Λεπτομέρεια αλόγου

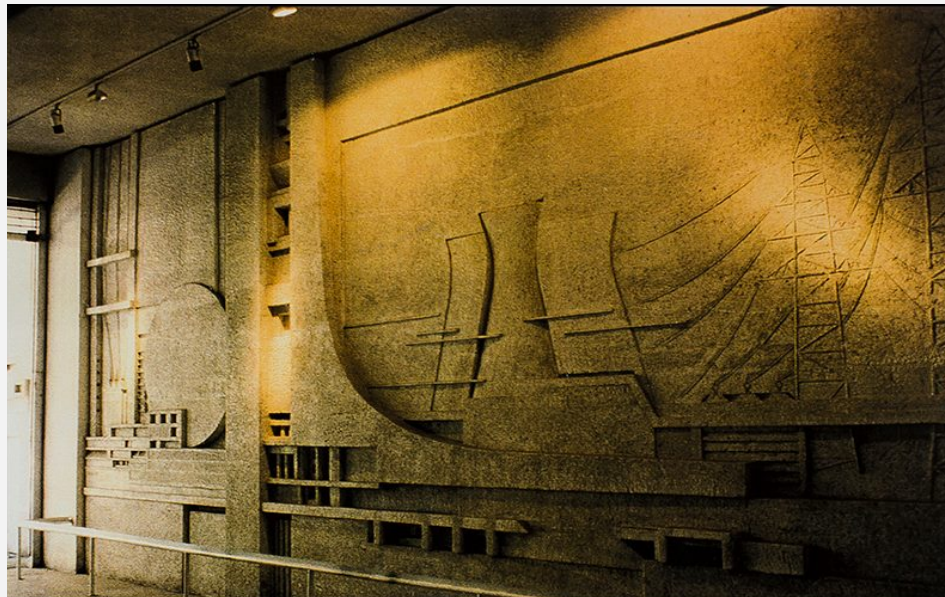
Την επόμενη δεκαετία συνέχισε να κατασκευάζει τέτοιου είδους έργα τέχνης με το μεγαλύτερο σε κλίμακα να αποτελεί ο τοίχος στην αριστερή πλευρά των γραφείων της Δ.Ε.Η. στην οδό Αριστείδου 5-7, έργο που εκτείνεται από την εξωτερική πλευρά του κτιρίου και συνεχίζει στον προθάλαμο και στο εσωτερικό του κτιρίου. Θέμα της σύνθεσης είναι καθαρά η παραγωγή ρεύματος σε σταθμούς εργοστασίων της εταιρείας. Εμφανίζονται καλώδια, πύργοι ηλεκτροδότησης, φουγάρα και πολυόροφα κτίρια βιομηχανικών μονάδων σε συνδυασμό με άλλα γεωμετρικά σχήματα που συμπληρώνουν το έργο. Το γλυπτό κατασκευάστηκε το 1991.(εικόνες 140-142)

εικόνα 140: Το μνημειακό επιτοίχιο γλυπτό δια χειρός Γιάννη Ασπρά στα κεντρικά γραφεία της ΔΕΗ

εικόνα 141: Το μνημειακό επιτοίχιο γλυπτό δια χειρός Γιάννη Ασπρά στα κεντρικά γραφεία της ΔΕΗ.

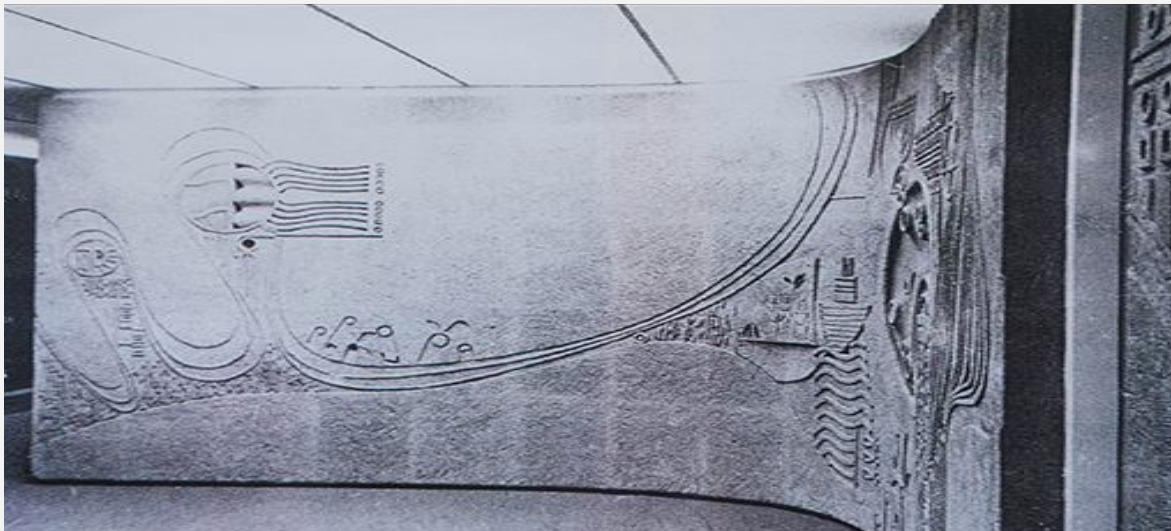

εικόνα 142: Το μνημειακό επιτοίχιο γλυπτό δια χειρός Γιάννη Ασπρά στα κεντρικά γραφεία της ΔΕΗ.

Μέσα στην δεκαετία του '90 φιλοτέχνησε το επίσης μεγάλων διαστάσεων έργο στο κτίριο γραφείων της D.O.W. Chemical Hellas στην Συγγρού (1991) (εικόνα 143), το διακοσμητικό τοίχο στην Εβραϊκή κοινότητα στην οδό Βησσαρίωνος (1992)(εικόνες 144-145) στην Αθήνα καθώς και το έργο στην Αγροτική Τράπεζα στην Συγγρού (1995).(εικόνες 146)

εικόνα 143: Το μνημειακό επιτοίχιο γλυπτό στο κτίριο γραφείων της D.O.W. Chemical Hellas

εικόνα 144: Το επιτοίχιο γλυπτό στο κτίριο της Εβραϊκής Κοινότητας στην οδό Βησσαρίωνος

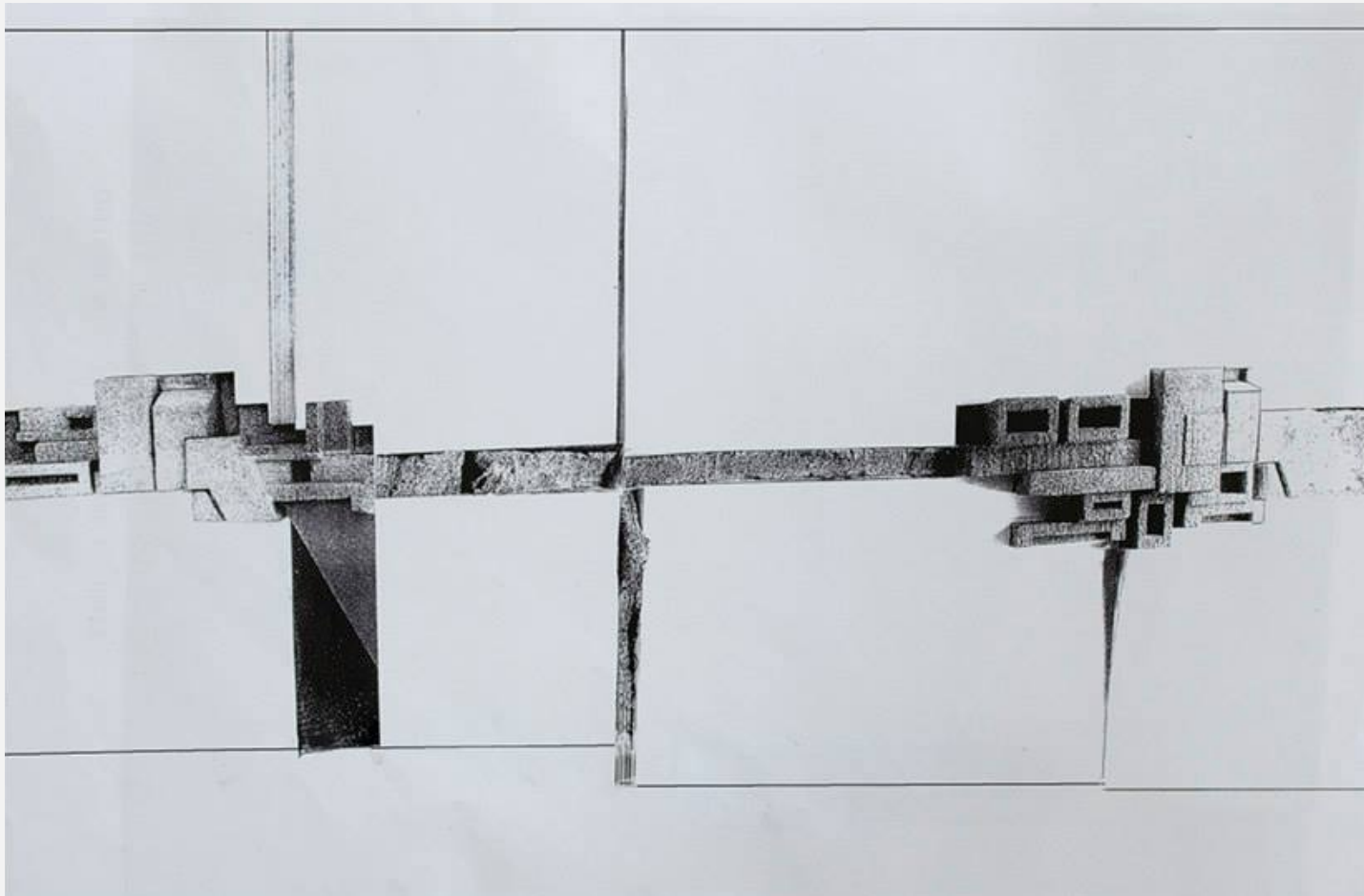

εικόνα 145: Το επιτοίχιο γλυπτό στο κτίριο της Εβραϊκής Κοινότητας στην οδό Βησσαρίωνος

εικόνα 146: Το έργο του Γιάννη Ασπρά στην Αγροτική Τράπεζα στην Συγγρού

Δεν είναι λίγα επίσης τα έργα του Ασπρά, τα οποία δημιούργησε μετά το 2000. Το 2006 ολοκλήρωσε έργο σε είσοδο κτιρίου στο νέο Ψυχικό(εικόνα 147), το 2008 σε εσωτερικό τοίχο κατοικίας στη Γλυφάδα, (εικόνα 148) το 2009 σε κατοικία στο Καβούρι με ενσωματωμένο τζάκι,(εικόνες 149) το 2010 σε ακάλυπτο κτιρίου στην Ερυθραία,(εικόνα 150) ενώ το 2011 δημιούργησε το τελευταίο δημοσιευμένο έργο γλυπτικής τέχνης από σκυρόδεμα, το οποίο βρίσκεται σε ημιυπαίθριο χώρο πολυτελούς κατοικίας στο Πικέρμι και εκτείνεται και στον εξωτερικό χώρο της αυλής.(εικόνα 151).

Εικόνα 147: Το έργο του Γιάννη Ασπρά στο νέο Ψυχικό (2006)

εικόνα 148: Το έργο του Γιάννη Ασπρά στη Γλυφάδα (2008)

εικόνα 149: Το έργο του Γιάννη Ασπρά στο Καβούρι (2009)

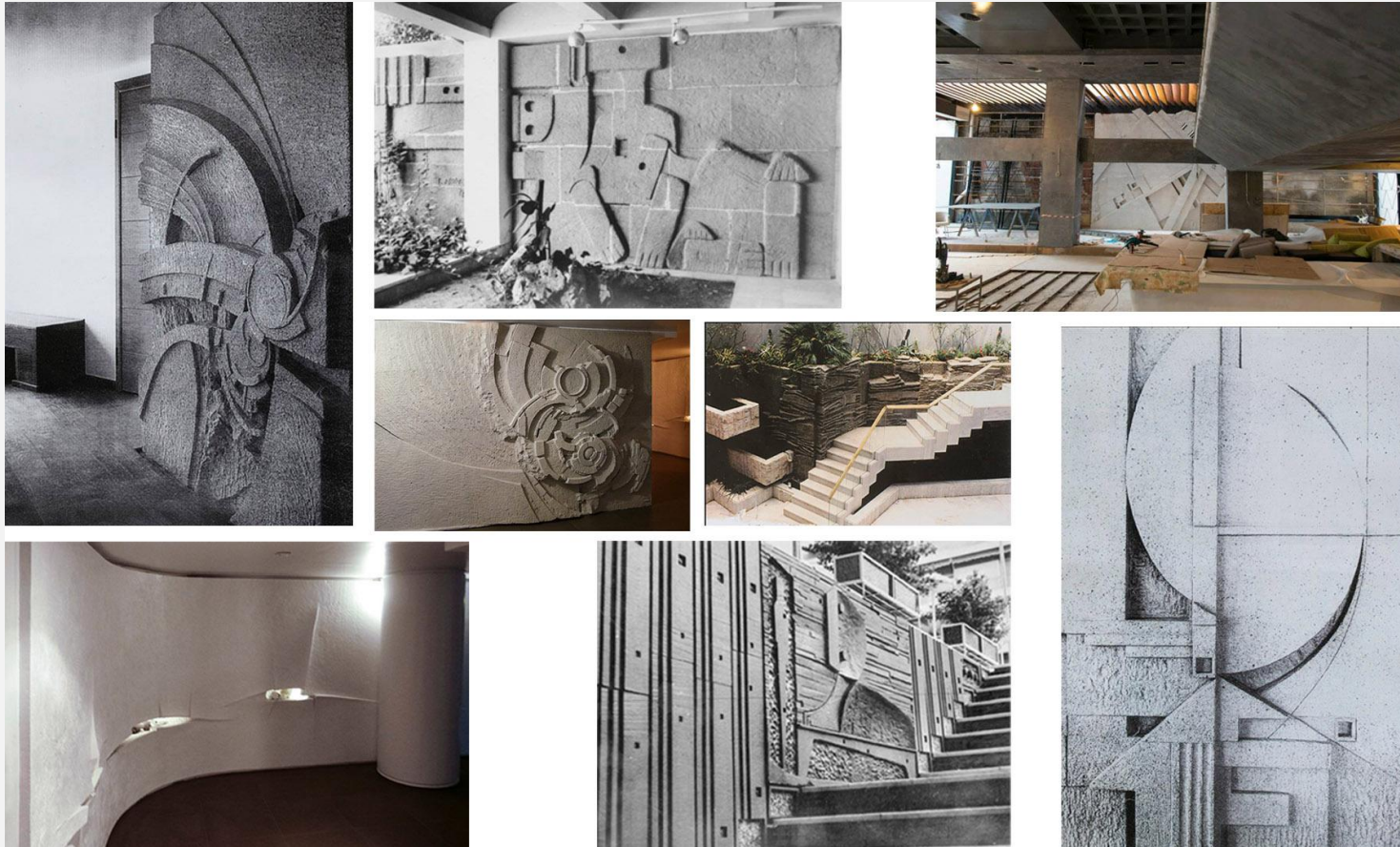

εικόνα 150: Το έργο του Γιάννη Ασπρά στην Ερυθραία (2010)

εικόνα 151: Το έργο του Γιάννη Ασπρά στο Πικέρμι (2011)

Αρκετά ακόμα έργα του καλλιτέχνη Γιάννη Ασπρά είναι υλοποιημένα χωρίς να είναι γνωστές οι ημερομηνίες κατασκευών και οι τοποθεσίες. Μερικά από αυτά φαίνονται στις εικόνες (152-159). Ο Γιάννης Ασπράς δεν έχει δημιουργήσει κάποιο έργο τέχνης τέτοιου είδους στο **εξωτερικό**.

εικόνες 152-159: Έργα του Γιάννη Ασπρά με άγνωστη ημερομηνία

4. ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τα παραπάνω ευρήματα και την ανάλυση αυτών βάσει παραδειγμάτων, προκύπτει η διαπίστωση ότι το οπλισμένο σκυρόδεμα, από την στιγμή που πρωτοεμφανίστηκε στην αρχιτεκτονική διαδικασία και στον τομέα της οικοδομής, θα είχε κυρίαρχο ρόλο λόγω της οικονομικά προσιτής χρήσης του σε κάθε είδους δομή, αλλά και λόγω της ευκολίας στην απόδοση μορφών κάθε σχήματος με την χρήση κατάλληλου καλουπιού. Επιπρόσθετα η ανθεκτικότητα του σε θλίψη, αλλά και εφελκυσμό μέσω της χρήσης χαλύβδινου οπλισμού σε συνδυασμό με την ταχύτητα κάλυψης κτιριακών αναγκών, το εξύψωσαν ως το βασικότερο υλικό οικοδόμησης στα χρόνια του Μοντερνισμού.

Στη μεταπολεμική Ελλάδα, το οπλισμένο σκυρόδεμα αποτέλεσε για τους προαναφερθέντες λόγους το κατ' εξοχήν υλικό δόμησης σχεδόν όλων των κατασκευών. Ωστόσο με τα χρόνια και την ασφυκτική δόμηση, κυρίως στα αστικά κέντρα, υπήρξε η ανάγκη για διαφοροποίηση και τα γλυπτά έργα τέχνης άρχισαν να εμφανίζονται σε εισόδους πολυκατοικιών. Είναι λοιπόν αρκετά σύνηθες να συναντάμε έργα γλυπτικής τέχνης από σκυρόδεμα με ένα κοινό χαρακτηριστικό. Να είναι επιτοίχια και όχι ελεύθερα στο χώρο. Αυτό συμβαίνει κυρίως διότι ο τρόπος κατασκευής του είναι ίδιος, στις περισσότερες περιπτώσεις, με την κατασκευή ενός απλού τοιχίου από οπλισμένο σκυρόδεμα, με την μόνη διαφορά να εντοπίζεται στη διαμόρφωση του καλουπιού της χύτευσης.

Βέβαια, ανάλογα με την ιδιότητα του δημιουργού, μπορεί και να διαφοροποιηθεί η μέθοδος χρήσης του οπλισμένου σκυροδέματος. Όπως παρατηρήθηκε και στην ανάλυση των παραδειγμάτων, τα περισσότερα έργα κατασκευασμένα από αρχιτέκτονες ακολουθούν την ίδια μέθοδο κατασκευής. Αυτήν του καλουπιώματος της επιθυμητής μορφής. Αντίθετα, πολλά από τα έργα που κατασκευάστηκαν από γλύπτες, έχουν ακολουθήσει διαφορετικές μεθόδους. Κάποιες φορές κατόπιν μελέτης των υλικών, διαμόρφωσαν το οπλισμένο σκυρόδεμα, ώστε να το <<φέρουν στα μέτρα τους>> για να υποδεχτεί το γλυπτό, όπως η τεχνική του Πάρι Πρέκα στο Γαλλικό ινστιτούτο, όπου καλούπωθηκε το <<σκάσιμο>> του μπετονένιου τοίχου και ξεπρόβαλε το γλυπτό από πορόλιθο.

4. ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε άλλες περιπτώσεις, όπως του Δημήτρη Αρμακόλα και του Γιάννη Ασπρά, ο παραδοσιακός τρόπος του σκαλίσματος του γλυπτού, κυριαρχεί ακόμα και στο σκυρόδεμα. Όπως αναφέρει ο ίδιος ο κ. Ασπράς <<η προσθήκη περλίτη στο σκυρόδεμα, βοηθάει το υλικό να δουλευτεί ευκολότερα και αποδίδει καλύτερο αποτέλεσμα>>. Τέλος, η τεχνική του <<πλυμένου μπετόν>>, που χρησιμοποιεί ο Φιλόλαος αποτελεί ακόμη ένα παράδειγμα διαφοροποίησης της χρήσης του σκυροδέματος από γλύπτες σε σύγκριση με τους αρχιτέκτονες.

Τα γλυπτά από σκυρόδεμα που εμφανίζονται σε κτίρια, πολλές φορές γεννούν το ερώτημα συσχέτισης με την Φέρουσα Δομή του κτίσματος. Τα υπό μελέτη έργα δεν συνεισφέρουν στην μεταφορά φορτίων από την κατασκευή προς τα θεμέλια, παρά μόνο έχουν διακοσμητικό χαρακτήρα. Ωστόσο σε μερικές περιπτώσεις, όπως το γλυπτό θέατρο της Αιξωνής, κατασκευασμένο από την Νέλλα Γκόλαντα, που στο σύνολο του αποτελεί ένα γλυπτό, ο Φέρων Οργανισμός έχει σχεδιαστεί ως μέρος του γλυπτού, αφού πλέον μπορούμε να μιλάμε για ένα τεράστιο γλυπτό, παρά για ένα κτίριο. Σε κάποιες ακόμα περιπτώσεις εξωτερικών τοίχων περίφραξης, ο χυτός τοίχος από οπλισμένο σκυρόδεμα ενσωματώνει και το τελικό γλυπτό και συνεπώς το έργο τέχνης έχει άμεση σχέση με κάποιου είδους φέρουσα δομή.

Ενδιαφέρον έχει η μελέτη των περιοχών στις οποίες εντοπίζονται τα έργα τέχνης που αναφέρθηκαν στο μέρος των ευρημάτων της εργασίας. Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή ώστε να παρατηρήσει κανείς πως η πλειοψηφία των έργων συναντάται εντός Αττικής και ιδιαίτερα μέσα στην πόλη της Αθήνας. Εξαιρέσεις αποτελούν τα έργα που βρίσκονται μακριά από την Αθήνα, όπως στη Λάρισα, στην Κέρκυρα και στον Βόλο ή στο εξωτερικό, όπως στη Μαδρίτη της Ισπανίας και πολλές περιοχές της Γαλλίας. Εμβαθύνοντας στην πόλη της Αθήνας, μεγάλη συγκέντρωση παρατηρείται σε περιοχές συνυφασμένες κατά κύριο λόγο με υψηλότερα εισοδήματα, όπως Γλυφάδα, Βούλα, Εκάλη, Ψυχικό και Φιλοθέη και πρόκειται για ιδιωτικές κατοικίες στις περισσότερες των περιπτώσεων.

4. ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πολλές είναι λοιπόν οι εφαρμογές σε κατοικίες υψηλών εισοδημάτων, ωστόσο και άλλοι τύποι κτιρίων αποδέχονται των καλλιτεχνικών υπηρεσιών ενός έργου τέχνης σαν αυτά που μελετήθηκαν παραπάνω. Από τα τέλη της δεκαετίας του '50 και για ολόκληρη την δεκαετία του '60 όλο και περισσότερα αρχιτεκτονικά έργα κοσμούνται με καλλιτεχνήματα κατασκευασμένα από πληθώρα υλικών. Όπως γίνεται αντιληπτό από την ανάλυση των παραδειγμάτων στο υπό μελέτη χρονικό διάστημα κοσμούνται κάθε είδους αρχιτεκτονικές μελέτες ανάλογα με τις ανάγκες και την ζήτηση. Πλατείες, κτίρια δημόσιου χαρακτήρα όπως δημαρχεία, κλινικές, ξενοδοχεία, ινστιτούτα, μουσεία, κινηματογράφοι, κτίρια ιδιωτικού χαρακτήρα, όπως κατοικίες και πολυκατοικίες, δημόσιες δομές, όπως οδοί και λεωφόροι ακόμα και πιο ιδιαίτερες κατασκευές όπως ταφικά μνημεία αποτελούν σημαντικότερα δείγματα πώς το σκυρόδεμα δεν συνιστά μονάχα φθηνό υλικό κάλυψης δομικών αναγκών, αλλά με την κατάλληλη γνώση και μεταχείριση μπορεί να προσφέρει υψηλού επιπέδου γλυπτά, ιδιαίτερως μνημειακά ως αναπόσπαστα μέρη αρχιτεκτονημάτων.

Είναι σαφές λοιπόν ότι το έργο των προαναφερθέντων αρχιτεκτόνων και καλλιτεχνών δεν μπορεί παρά να μείνει χαραγμένο στην ιστορία των συμπράξεων τέχνης και αρχιτεκτονικής και συνιστά παράδειγμα για τις μελλοντικές γενιές καλλιτεχνών τόσο για την μελέτη και τη μέθοδο, όσο και για την συνεργασία με άλλους καλλιτέχνες και αρχιτέκτονες.

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΕΝΤΥΠΗ

Βακαλό Ελένη, *Κριτική Εικαστικών Τεχνών*, τόμος Β', εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1996

Καρδαμίτση-Αδάμη Μάρω, *Το Α' Κοιμητήριο της Αθήνας: Οδηγός των Μνημείων και της Ιστορίας του*, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2017

Μιχελής Παναγιώτης, *Η Αισθητική της Αρχιτεκτονικής του Μπετόν Αρμέ*, εκδ. Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Αθήνα, 1955

Μοσχονάς Σπύρος, *Κοσμάς Ξενάκης 1925-1984*, εκδ.: Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2015

Μπόλης Γιάννης, *Γιάννης Μόραλης*, εκδ. Κ. Αδάμ, Αθήνα, 2005

Φιλιππίδης Δημήτρης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, εκδ.: Μέλισσα, Αθήνα, 1984

Cohen Jean Louis, *Η αρχιτεκτονική μετά το 1889: Με το βλέμμα στο μέλλον*, εκδ.: University studio press, Θεσσαλονίκη, 2019

- ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Οι πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του καλλιτέχνη Γιάννη Ασπρά παραχωρήθηκαν από προσωπική τηλεφωνική επικοινωνία με τον ίδιο στις 17-7-2024

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Γεωργούση Μ., Διδακτορική Διατριβή, <<Ο χαρακτήρας Κεφαλληνός και το εργαστήριό του. Οι αισθητικές και παιδαγωγικές αντιλήψεις του>>, Ρόδος, 2016

<https://hellenicus.lib.aegean.gr/handle/11610/22895>

Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, Χανιά, 2019

<https://issuu.com/gradreview/docs/>

Κανελλάκη Α., Ερευνητική εργασία <<Συνέργειες Αρχιτεκτόνων-Καλλιτεχνών στην Ελλάδα από την δεκαετία του '60 μέχρι σήμερα>>, Πολυτεχνείο Κρήτης, 2013

file:///C:/Users/kxipa/OneDrive/%CE%A5%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%82/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B5%CE%AF%CE%BF/8%CE%BF%20%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CE%BC%CE%B7%CE%BD%CE%BF/%CE%9A%CF%89%CF%84%CF%83%CE%AC%CE%BA%CE%B7%208%CE%BF%CF%85%20%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CE%BC%CE%AE%CE%BD%CE%BF%CF%85/Kanellaki_Anna_Ere_2013.pdf

Λυκούρης Μ., Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, <<Εικαστικές Παρεμβάσεις στην Αθηναϊκή Πολυκατοικία 1945-1995>>, Αθήνα, 2022

<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/3245175/file.pdf>

Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, 2012

<https://issuu.com/sotk/docs/>

Σακκάς Κ., Ερευνητική Εργασία <<Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ>>, Θεσσαλονίκη, 2023

http://ikee.lib.auth.gr/record/345905/files/SAKKAS_KONSTANTINOS.pdf

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

Κωτσάκη Αμαλία, καθηγήτρια Ιστορίας και Θεωρίας της Αρχιτεκτονικής, διαλέξεις στο Πολυτεχνείο Κρήτης

- ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ξενάκης Κοσμάς. «Μερικές σκέψεις.» θέματα Χώρου + Τεχνών, Design + Art in Greece, 1970, Τεύχος 1

Ξενάκης, Σύνθεση Κοσμά Ξενάκη σε κατάστημα της Τράπεζας Πίστεως 1973, Τεύχος 4, σελ. 90-93

<<Ζυγός>> περιοδικό, τεύχος III-65, Απρίλιος 1965

<<Ζυγός>> περιοδικό , τεύχος 52, Μάρτιος-Απρίλιος 1982

<<Ζυγός>> περιοδικό, τεύχος 22-23, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1976

<<Ζυγός>> περιοδικό, τεύχος 51, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1982

<<Building Green>> περιοδικό, τεύχος 08, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2008

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<https://www.glyptothiki.gr/%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CE%B1%CF%82-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B7%CF%82-armakolas-dimitris.html#bio> πρόσβαση 1/7/24

<https://www.nationalgallery.gr/artist/armakolas-dimitris/> πρόσβαση 1/7/24

Πάνος Εξαρχόπουλος, άρθρο στο διαδίκτυο

<https://www.archetype.gr/blog/arthro/otan-i-techni-sinanta-tin-architektoniki> , πρόσβαση 4/7/24

<https://www.jmoralis.gr/viografika/> πρόσβαση 4/7/24

<https://art-collection.europarl.europa.eu/el/artists/%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%B9%CF%82-%CF%80%CF%81%CE%B5%CE%BA%CE%B1%CF%83/> πρόσβαση 4/7/24

https://www.cangelaris.com/gr_art_prek.htm πρόσβαση 4/7/24

<https://www.lifo.gr/culture/design/nella-gkolanta-den-yparhei-tipota-heirottero-apo-niotheis-monos-xekarfotos> πρόσβαση 5/7/24

https://www.ex-dsathen.gr/apofoitoi/arxitektoniki/5353-takis_zenetos/ πρόσβαση 5/7/24

<https://www.doma.archi/publications/miscellaneous-editions/giannhs-g-koytshs-arxitektonikh> πρόσβαση 5/7/24

<https://www.hellenicdiaspora.org/artist-bio/?artist=constantin-xenakis> πρόσβαση 6/7/24

5. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<https://paletaart.wordpress.com/2017/11/09/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%BB%CE%B1%CE%B2%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B6%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82-takis-parlavantzias-1930-2014/> πρόσβαση 6/7/24

<https://www.hellenicdiaspora.org/artist-bio/?artist=philolaos-tloupas> πρόσβαση 9/7/24

<http://www.arch.uth.gr/uploads/pages/1984/files/fatouros.pdf> πρόσβαση 12/7/24

<https://www.athensvoice.gr/life/life-in-athens/636214/60-prin-60-hronia/> πρόσβαση 20/7/24

file:///C:/Users/kxipa/Downloads/215-242_C_GYM_KEF%2011.pdf πρόσβαση 20/7/24

εκπομπή <<Αστικό Τοπίο>>, κανάλι της Βουλής <https://www.youtube.com/watch?v=yRkfalqSgeM> πρόσβαση 20/7/24

<https://oval-studio.com/sites/default/files/2018-07/%CE%93%CE%9B%CE%A5%CE%A0%CE%A4%CE%9F%20%CE%98%CE%95%CE%91%CE%A4%CE%A1%CE%9F%20%CE%91%CE%99%CE%9E%CE%A9%CE%9D%CE%97%CE%A3.pdf> πρόσβαση 22/8/24

<https://www.archisearch.gr/architecture/nella-golanda-rip-article/> πρόσβαση 22/8/24

<https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-sthn-ekali-koutsis> πρόσβαση 26/8/24

<https://www.hellenicdiaspora.org/home/philolaos-public-sculpture-greece-france/> πρόσβαση 27/8/24

6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

εικόνες 1-4: Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 44

εικόνες 5-9: Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 45

εικόνα 10: Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 49

εικόνα 11: Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 48

εικόνα12:

<https://www.facebook.com/cosmasxenakis/photos/a.1384618235188539/1426009444382751/?type=3>

εικόνες13-14:

<https://www.alphapolitismos.gr/el/istoriko-arxeio/ta-tekmiria-mas/politistiki-prosfora-alpha-bank/>

εικόνα 15: <https://www.lifo.gr/various/kosmas-xenakis-enas-polytehnos-kallitehnis>

εικόνα16:

<https://www.tumblr.com/spyskrapbook/181148417510/relief-for-famar-ano-kalamaki-athens-1974>

εικόνα 17: <https://www.alimosonline.gr/images/archive/cm/eenakis.jpg>

εικόνα 18: [https://www.alimosonline.gr/images/archive/cm/unnamed%20\(7\)\(151\).jpg](https://www.alimosonline.gr/images/archive/cm/unnamed%20(7)(151).jpg)

6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

εικόνα19:

https://www.google.com/maps/place/%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%B F+%CE%92%CE%BF%CF%81%CF%81%CE%AD/@37.9530964,23.8476039,3a,75y,90t/data=!3m8!1 e2!3m6!1sAF1QipMBePHhel3DBIk0biuW75ldRw9jEUriehJk1GQa!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Flh5.go ogleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipMBePHhel3DBIk0biuW75ldRw9jEUriehJk1GQa%3Dw203-h2 03-k-no!7i3456!8i3456!4m7!3m6!1s0x14a1974c68d6549b:0x3c76ba02bcfbaced!8m2!3d37.9530964! 4d23.8476039!10e5!16s%2Fm%2F0407187?authuser=0&entry=ttu&q_ep=EgoyMDI0MTAxNi4wIKX MDSOASAFQAw%3D%3D

εικόνα20:

https://www.google.com/maps/place/%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%B F+%CE%92%CE%BF%CF%81%CF%81%CE%AD/@37.9530964,23.8476039,3a,75y,90t/data=!3m8!1 e2!3m6!1sAF1QipOfAoHuNrt_nrQCRIDFquemNGnPqGrHrqewK4Rt!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Flh5. googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipOfAoHuNrt_nrQCRIDFquemNGnPqGrHrqewK4Rt%3Dw20 3-h250-k-no!7i3000!8i3708!4m7!3m6!1s0x14a1974c68d6549b:0x3c76ba02bcfbaced!8m2!3d37.9530 964!4d23.8476039!10e5!16s%2Fm%2F0407187?authuser=0&entry=ttu&q_ep=EgoyMDI0MTAxNi4w IKXMDSOASAFQAw%3D%3D

εικόνα 21-25: <https://odosell.blogspot.com/2017/10/varnalis-konstantinos-a-nekrotafeio.html>

εικόνα26:

https://www.huffingtonpost.gr/2015/03/17/culture-kosmas-xenakis-ekthesi_n_6884024.html

εικόνες 27-31: <https://www.tumgik.com/tag/Cosmas%20Xenakis>

6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

εικόνα 32-33: <https://www.archisearch.gr/architecture/nella-golanda-rip-article/>

εικόνα 34: <https://www.archisearch.gr/landscape/land-shapers-3-interview-nella-golanda/>

εικόνες 35-36:

<https://oval-studio.com/sites/default/files/2018-07/%CE%93%CE%9B%CE%A5%CE%A0%CE%A4%CE%9F%20%CE%98%CE%95%CE%91%CE%A4%CE%A1%CE%9F%20%CE%91%CE%99%CE%9E%CE%A9%CE%9D%CE%97%CE%A3.pdf>

εικόνες 37-38: <https://www.archisearch.gr/architecture/nella-golanda-rip-article/>

εικόνα 39:

[https://www.google.com/maps/place/%CE%A0%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1+%CE%A4%CE%B1%CF%87%CF%85%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85+\(%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%AC%CF%81%CF%87%CE%BF%CF%85+%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85\)/@39.6369445,22.4183368,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipNTGX0bMhXG2Qa_VvFG-FiRDrW8KZ5IqT_8uJ2a!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNTGX0bMhXG2Qa_VvFG-FiRDrW8KZ5IqT_8uJ2a%3Dw203-h114-k-no!7i4128!8i2322!4m15!1m7!3m6!1s0x13588899cead67a7:0xc0955ec25f9678f8!2zzqDOu86xz4TOtc6vzrEqzqTOsc-Hz4XOtM-Bzr_OvM61zq_Ov8-FICjOlc64zr3OrM-Bz4fOv8-FIM6czrHOus6xz4HOr86_z4Up!8m2!3d39.6369445!4d22.4183368!16s%2Fq%2F11bw47439j!3m6!1s0x13588899cead67a7:0xc0955ec25f9678f8!8m2!3d39.6369445!4d22.4183368!10e5!16s%2Fq%2F11bw47439j?authuser=0&entry=ttu&q_ep=EgoyMDI0MTAxNi4wIwKXMDSoASAFQAw%3D%3D](https://www.google.com/maps/place/%CE%A0%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1+%CE%A4%CE%B1%CF%87%CF%85%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85+(%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%AC%CF%81%CF%87%CE%BF%CF%85+%CE%9C%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85)/@39.6369445,22.4183368,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipNTGX0bMhXG2Qa_VvFG-FiRDrW8KZ5IqT_8uJ2a!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNTGX0bMhXG2Qa_VvFG-FiRDrW8KZ5IqT_8uJ2a%3Dw203-h114-k-no!7i4128!8i2322!4m15!1m7!3m6!1s0x13588899cead67a7:0xc0955ec25f9678f8!2zzqDOu86xz4TOtc6vzrEqzqTOsc-Hz4XOtM-Bzr_OvM61zq_Ov8-FICjOlc64zr3OrM-Bz4fOv8-FIM6czrHOus6xz4HOr86_z4Up!8m2!3d39.6369445!4d22.4183368!16s%2Fq%2F11bw47439j!3m6!1s0x13588899cead67a7:0xc0955ec25f9678f8!8m2!3d39.6369445!4d22.4183368!10e5!16s%2Fq%2F11bw47439j?authuser=0&entry=ttu&q_ep=EgoyMDI0MTAxNi4wIwKXMDSoASAFQAw%3D%3D)

6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

εικόνες 40-57: <http://www.sculpted-architectural-landscapes.gr/project.php?id=14>

εικόνες 58-60: Γρηγορίου Δ., Ερευνητική εργασία <<Τεχνών και Αρχιτεκτονικής Συμπράξεις στην Ελλάδα του '60>>, σελ. 103-105

εικόνες 61-63: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-sthn-anw-boyla>

εικόνες 64-65: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-sthn-ekali-koutsis>

εικόνα 66: <https://www.google.com/maps>

εικόνες 67-68:

<https://www.lifo.gr/culture/design/enteka-emblimatika-erga-zografikis-kai-glyptikis-se-ktiria-tis-athinas>

εικόνες 69-70: Θέματα εσωτερικού χώρου τεύχος 1, 1970, σελ. 76

εικόνες 71-72:

https://www.facebook.com/media/set/?set=a.472306442885832&type=3&locale=el_GR

εικόνα 73: <https://glypto.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/01/armakolas0021.jpg>

εικόνα 74: <https://glypto.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/01/armakolas-shell1.jpg>

εικόνα 74.1 https://www.academia.edu/105067692/Demosthenes_Sthenis_Molfessis_Athens_1929_1998_Architect_and_urban_planner_%CE%A3%CE%B8%CE%AD%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9C%CE%BF%CE%BB%CF%86%CE%AD%CF%83%CE%B7%CF%82_%CE%91%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1_1929_1998_%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%AD%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%BD_%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82

6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

εικόνα 75: <https://glypto.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/01/armakolas011.jpg>

εικόνες 76-85: <https://www.archetype.gr/blog/arthro/otan-i-techni-sinanta-tin-architektoniki>

εικόνες 86-87: Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, σελ. 36

εικόνα 88: Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, σελ. 38

εικόνες 89-90: Μπελεμέζη Λ. Μ., Καραχάλιος Σ., Ερευνητική εργασία <<Γιάννης Μόραλης από την ζωγραφική στην αρχιτεκτονική>>, σελ. 52

εικόνα 91: <https://corfuholidaypalace.gr/el/corfu-five-star-hotel-el/#gallery24-9>

εικόνα 92: <https://libroodoro.gr/27382/chp-easter/>

εικόνες 93-95: <<Ζυγός>> περιοδικό, τεύχος 22-23, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1976, σελ. 38-39

εικόνες 96-100:

https://www.google.com/maps/@37.9821746,23.7388284,3a,75y,319.5h,93.94t/data=!3m7!1e1!3m5!1scPZVU1nbBSB95rZ3Q1679w!2e0!6shhttps:%2F%2Fstreetviewpixels-pa.googleapis.com%2Fv1%2Fthumbnail%3Fcb_client%3Dmaps_sv.tactile%26w%3D900%26h%3D600%26pitch%3D-3.943502010114571%26panoid%3DcPZVU1nbBSB95rZ3Q1679w%26yaw%3D319.4969028954131!7i16384!8i8192?authuser=0&coh=205410&entry=ttu&q_ep=EgoyMDI0MTAxNi4wIKXMDSOASAFQAw%3D%3

εικόνα 101: Κανελλάκη Α., Ερευνητική εργασία <<Συνέργειες Αρχιτεκτόνων-Καλλιτεχνών στην Ελλάδα από την δεκαετία του '60 μέχρι σήμερα>>, σελ. 64

6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

εικόνα102:

<https://www.travaux-maconnerie.fr/beton-lave-ou-desactive-quelles-differences%E2%80%89>

εικόνα103:

https://www.google.com/maps/place/The+sculptures+of+Philolaos/@39.3505702,22.9598588,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipNe8exWVZ5FBvlrv1cwggLp6BHoUrA6JHyLWmug!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipNe8exWVZ5FBvlrv1cwggLp6BHoUrA6JHyLWmug%3Dw203-h270-k-no!7i3120!8i4160!4m7!3m6!1s0x14a76d9d6a70f25b:0x1200f6ec7ba2f2e6!8m2!3d39.3505702!4d22.9598588!10e5!16s%2Fq%2F1h64nn_3s?authuser=0&entry=ttu&g_ep=EgoyMDI0MTAxNi4wIKXMDSOASAFQAw%3D%3D

εικόνες 104-123: <https://www.hellenicdiaspora.org/home/philolaos-public-sculpture-greece-france/>

εικόνες124-159:

https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1557569447789159&type=3&locale=el_GR

